

MAGYAR ZOLTÁN

NÉPMONDÁK A FEKETE-KÖRÖS VÖLGYÉBEN

Magyar Zoltán

Népmondák a Fekete-Körös völgyében

tortoma
KÖNYVKIADÓ

Barót, 2013

Műszaki szerkesztő Vasiliu Anna

A borítón

© Magyar Zoltán

© Tortoma Kiadó, 2013

Tortoma Könyvkiadó, Barót

www.tortoma.ro, www.tortoma.hu

Tel.: 004 0745 163 415, 004 0267 377 731

e-mail: tortoma@tortoma.ro

Felelős kiadó

Demeter László igazgató

Készült a csíkszeredai Tipographic Nyomdában.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MAGYAR, ZOLTÁN

Népmondák a Fekete-Körös völgyében / Magyar Zoltán. - Baraolt

: Tortoma, 2013

ISBN

Tartalom

Bevezetés	11
FEKETE-KÖRÖS VÖLGYI FOLKLÓRKUTATÁSOK	11
A TÁJEGYSÉG MONDAHAGYOMÁNYÁNAK FŐBB JELLEMZŐI	15
TÖRTÉNETI MONDÁK	16
HELYI MONDÁK	21
BŰN ÉS BŰNHŐDÉS	24
BETYÁRMONDÁK	25
KINCSEMONDÁK	26
HIEDELEMMONDÁK	28
FALUCSÚFOLÓ TÖRTÉNETEK	32
A mondák gyűjteménye	35
TÖRTÉNETI MONDÁK	35
<i>A magyarok bejövetele</i>	35
<i>A tatárjárás</i>	35
<i>Sári, Kati, Mári, jöjjetek elő!</i>	35
<i>A tatárok maradékai</i>	35
IV. Béla király	35
<i>Béla király vára</i>	35
<i>Béla király alagútjai</i>	37
<i>IV. Béla akasztófái</i>	37
<i>Belényes eredete</i>	37
<i>Fenes, Jánosfalva és Belényessonkolyos alapítása</i>	38
<i>Béla király halála</i>	38
<i>IV. Béla kincsei</i>	39
Mátyás király	39
<i>Mátyás és a kolozsvári bíró</i>	39
<i>Mátyás megkapáltatja az urakat</i>	40
<i>Mátyás és a kamarás</i>	40
<i>Mátyás és az öreg szántóvető</i>	41
<i>Egyszer volt Pesten kutyavásár!</i>	42
<i>Belényes nevének eredete</i>	42
<i>Mátyás király szobra</i>	43
Mondák a törökökről	43
<i>A törökök gyülekező helye</i>	43
<i>A törökök ebédje</i>	43
<i>A török rabolta asszony</i>	43

<i>A török basa lánya</i>	44
<i>A törökök legyőzése</i>	44
<i>A törökök templomai</i>	45
<i>A törökök temetői</i>	45
<i>Nevezetes török sírok</i>	46
<i>Az ördögszekér eredete</i>	46
<i>A Rákóczi-szabadságharc</i>	47
<i>A belényesi Halomalja</i>	47
<i>Rákóczi román katonái</i>	47
<i>Petőfi halála</i>	47
<i>1919: a „Fekete húsvét”</i>	47
<i>A románok vérengzései</i>	47
<i>A románok rablásai</i>	48
<i>A jó románok</i>	50
<i>Az isteni büntetés</i>	50
<i>A második világháború</i>	51
<i>Csaták a Pontoskő alatt</i>	51
<i>A kisnyégerfalvi események</i>	51
<i>A magyarremetei vérengzés</i>	52
<i>A kölcsönös segítség</i>	52
<i>A gyantai vérengzés</i>	53
<i>Tőkés László</i>	53
<i>Történelmi emlékek</i>	53
<i>A régi faluhely</i>	53
<i>A Fekete-Körös régi folyása</i>	54
<i>A községet valaha magyarok lakták</i>	54
<i>A várasfenesi őrség</i>	55
<i>Az erőszakos katonafogás emléke</i>	55
<i>Az akasztófák</i>	55
<i>A körösjánosfalvi vasöntöde</i>	56
HELYI MONDÁK	56
<i>Alapítási mondák</i>	56
<i>Vetélkedő várépítő tündérek</i>	56
<i>Várépítő táltoslányok</i>	58
<i>Várépítő törökök</i>	58
<i>A Pontoskő eredete</i>	58
<i>Az Ilimár</i>	59
<i>Köröstárkány alapítása</i>	60

<i>A Bélavár alagútjai</i>	60
<i>A Fekete-Körös feletti függőhíd</i>	61
<i>Harang-mondák</i>	61
<i>Az elsüllyedt harang</i>	61
<i>Felhőt oszlató harang</i>	61
<i>Feneketlen tó</i>	61
<i>A tengerszem</i>	61
<i>A belényesújlaki szent forrás</i>	62
<i>Sziklába mélyedt nyomok</i>	62
<i>Helynévmagyarázó mondák</i>	63
<i>Belényes</i>	63
<i>Jánosfalva</i>	64
<i>Nyégervfalva</i>	64
<i>Sonkolyos</i>	64
<i>A belényesújlaki Málérét</i>	64
<i>A Hencu-tető</i>	65
<i>A Veres-tó</i>	65
<i>Egy köröstárkányi igaz történet</i>	65
 BŰN ÉS BŰNHŐDÉS	66
<i>A kővé vált kecskék</i>	66
<i>A megtagadott alamizsnálkodás</i>	67
<i>A böjt ereje</i>	67
<i>Ünneprontók</i>	67
<i>Illés próféta napja</i>	67
<i>Szent Péter napja</i>	68
<i>Szent Prekup napja</i>	68
<i>Akit a föld sem fogadott be</i>	68
<i>Egyéb bűnök és büntetések</i>	69
 BETYÁRMONDÁK	69
<i>Rózsa Sándor</i>	69
<i>A szegények pártolója</i>	69
<i>Rózsa Sándor és a gazdag ember</i>	69
<i>Rózsa Sándor ötven aranya</i>	70
<i>Rózsa Sándor a Pontoskő alatt</i>	70
<i>Rózsa Sándor elfogása</i>	70
<i>Csircsel</i>	71
<i>Csircsel és a parasztasszonyok</i>	71

<i>Csircsel és a pópa lova</i>	73
<i>Csircsel kalapja</i>	73
<i>Csircsel bajusza</i>	74
<i>Csircsel és Muszáj Gyuri</i>	74
<i>Muszáj Gyuri, a sonkolyosi perzekutor</i>	74
<i>Az orgazda vallatása</i>	75
<i>Vitális Imre</i>	75
<i>A Betyár-szikla</i>	76
KINCSMONDÁK	76
<i>A kincs kigyúl</i>	76
<i>A Bélavár kincsei</i>	77
<i>A bélavári aranyeke</i>	77
<i>A kincses pince becsapódó ajtaja</i>	77
<i>A kincs őrzői</i>	78
<i>Kinczsás segítővel</i>	78
<i>Kincslátó táltos lány</i>	78
<i>A kincse vezető hetedik gyerek</i>	79
<i>A hiábavaló kinczsás</i>	79
<i>Elátkozott kincs</i>	80
<i>A törökök kincse</i>	81
<i>Az aranykecske</i>	81
<i>A cserépcsikó</i>	81
<i>A kincses kőkecske</i>	81
<i>Szerencsés kinczsás</i>	82
<i>Szerencsés kincstalálás</i>	82
HIEDELEMMONDÁK	83
<i>A háború előjelei</i>	83
<i>Az első világháború előjele</i>	83
<i>A második világháború előjele</i>	83
<i>A romániai forradalom előjele</i>	83
<i>A halál előjele</i>	84
<i>A halálmadár</i>	84
<i>A kutya megérzi a közelebbi halálesetet</i>	85
<i>Egyéb előjelek</i>	85
<i>Visszajáró halott</i>	85
<i>A be nem váltott fogadalom</i>	85
<i>Visszajáró papok</i>	86

<i>A hazajáró szövő asszony</i>	86
<i>A visszajárás elhárítása</i>	86
Kísértet	87
<i>A kísértet állat alakban</i>	87
<i>Temetői kísértet</i>	87
<i>A fehér asszony</i>	87
<i>Az ősz pap</i>	87
A Bélavár tiúndérei	89
Az óriáslány játékszerei	89
Ördög	90
<i>Ördögszolgák</i>	90
<i>A lidérc tűz alakban</i>	90
<i>A rosszak meglövése</i>	91
Elátkozott helyek (A rosszak)	91
Boszorkány	91
<i>A boszorkány születése</i>	91
<i>A boszorkánynak farka van</i>	92
<i>A boszorkány állat alakban</i>	92
<i>A boszorkány ló képében</i>	92
<i>A boszorkány macska képében</i>	93
<i>A tej elvitele</i>	94
<i>Az urszita</i>	95
<i>Szerelmi rontás</i>	96
<i>A rontás elhárítása</i>	96
<i>A boszorkányok felismerése</i>	98
<i>A boszorkányok mulatsága</i>	99
<i>A megpatkolt boszorkány</i>	100
<i>A boszorkány halála</i>	101
Farkasember	102
<i>A farkasember</i>	102
<i>Az árulkodó cérnaszál</i>	102
Váltott gyerek	103
Tudós fuvaros	103
A garabonciás	103
Román pap	103
<i>A román pap rontást hárít el</i>	103
<i>A fekete mise</i>	104
Néző	104
<i>A néző tudománya</i>	104

<i>A nagyhalmági néző</i>	105
<i>A belényesi jósnő</i>	107
Mitikus állatok	108
<i>Sárkány</i>	108
<i>Kígyó</i>	109
A kígyó megszopja a tehenet	109
A kígyó emberre támad	109
Taréjos kígyó	109
A kígyókő	109
<i>Vadbika</i>	109
<i>Medve</i>	110
Mitikus növény: a vassű	110
Gyerekijesztők	110
Eredetmagyarázó hagyományok	110
A földrengés eredete	110
A pálinka	110
Hiedelmek	111
Az építőáldozat emléke	111
A házak kék színe	111
Álhiedelemondák	111
Az ősz pap	111
A boszorkány	112
A farkasember	112
FALUCSÚFOLÓ TÖRTÉNETEK	113
Történetek a magyarremeteiekről	113
A templomtoronyba felhúzott bika	113
A megfőzött búbosbanka	114
A mezgédi csorda	114
Az egerésző csikó	114
A megmuzsikált málé	114
Történetek a köröstárkányiakról	115
A felpofozott kotlós	115
A húsvéti kutyahús	115
Jegyzetek	116
Irodalom	125
Függelék	129
Képmelléklet	133

Bevezetés

FEKETE-KÖRÖS VÖLGYI FOLKLÓRKUTATÁSOK

Néprajzi értelemben a Fekete-Körös völgye a Hármaskörös középső ágának az a része, amely a folyó hegyvidéki szakaszát öleli fel. A 17. századig egybefüggő bihari magyarság a török hódoltság idején rendkívül sokat szenvedett a háborús pusztításoktól, és különösen Várad eleste után (1660) jelentősen megritkult. Az így megürülő térségeket elfoglaló románság a 18. századra a hegyvidéki részek etnikai térképét jelentős mértékben átszínezte. A Berettyó menti és Sebes-Körös völgyi nyelvszigeteken kívül legnagyobb számban a Fekete-Körös felső folyása mentén maradtak folytonosak a korábbi magyar telepek, s az említettek közül népi kultúráját illetően is ez utóbbi kistáj a legjellegzetesebb.

A két részre tagolódó tájegység felső része (Felsővölgy) a Belényesi-medence településeit foglalja magába. Magyarlakta falvai a Fekete-Körös mentén (Belényesújlak, Belényessonkolyos, Körösjánosfalva, Várasfenes, Köröstárkány, Kisnyégerfalva), valamint Belényestől északra, a Biharrózsai-patak völgyében (Magyarremete) fekszenek. Ezen kívül jelentős számú magyar lakosság él a vidék központjában, a középkor óta városi ranggal bíró Belényesen. Magyarremete mára nyelvsziget lett, a török időkig azonban nyelvi hidat képezett a délebbre fekvő, folyó menti településekkel.

A felső tág, katlanszerű völgyét elhagyva a folyó Belényesújlaktól szűk szoroson keresztül folyik tovább, mígnem a fokozatosan kiszélesedő völgyben Tenkénél ér le az Alföldre. Ez az Alsóvölgynek is nevezett kistáj öt további magyarlakta települést rejt (Tenkeszéplak, Gyanta, Kisháza, Tenke, Bélfenyér), melyekhez Györffy István a már nem a Fekete-Körös vízgyűjtő területéhez tartozó, viszonylag távoli Magyarcsékét is hozzászámította,¹ amelynek lakói azonban csak történetileg mondhatók rokonnak a felsorolt falvak lakosságával, lévén, hogy az ottani magyarságot zömében 19. századi alföldi telepesek utódai alkotják.

Györffy István, a vidék néprajzi felfedezője az 1910-es évek elején a völgy minden magyarlakta települését bejárva mutatta ki, hogy a felsorolt falvak népi kultúrája túlnyomórészt még az alföldi nagytáj kulturális jellemzőihez hasonlatos. Mint Györffy fogalmaz: „Minden kulturális haladás az Alföld felől jön, s a tanulékony és újírtásra hajlandó Fekete-Körös völgyi magyar legelőször fogja fel s használja ki az újabb kultúrhatásokat a maga javára”.² Ugyanakkor azonban e tájegységről szólván a kulturális jellemzők történeti rétegzettségére is meghatározó, hiszen a síkság peremén fekvő Alsóvölgy már érezhetően archai-

¹ Györffy István, 1986. 89–90.

² Uő., 1913. 499.

kusabb állapotot őrzött meg, mint akár a Bihari-Mezőség községei, azonban maga is átmenetet képez a 17. század végétől nyelvi elszigeteltségbe került, Biharban leginkább archaikus Belényes környéki hét településhez. Mint Kósa László írja, e felsővölgyi falvak a 19. század második felére „már egyedüli sajátosságokként föltűnő kulturális elemek okán ebből a nézőpontból az archaikus alföldi népelet rezervátumaként tekinthetők”.³ A havasok közelsége, a román kultúra intenzív jelenléte következtében ugyanakkor számos olyan kulturális sajátosság is megőrződött e vidéken, amely már Erdély nyugati részeivel rokonítja a tájegységet. Míg például a férfiviselet néhány archaikus darabja a síksági kulturális hatások öröksége, a mindennapi élet rítusaiban, a népi díszítőművészetben, a nyelvjárásban már az „erdélyies” hatások vannak nagyobb számban jelen, míg a kistáj népének hiedelemvilága mára e kétirányú hatások sajátos ötvözete.

A kistáj nyelvszigetté válása a lokális táji történeti tudat megannyi eredethagyományát eredményezte. A Belényes környéki falucsoportban a 19. század óta makacsul tartja magát az a nézet, hogy e vidék Erdélyből népesített be. Egy körösjánosfalvi monda szerint a falunévben is szereplő János Zsigmond által. Köröstárkány, Várasfenes és Magyarremete lakóinak – szintén igazolhatatlan – székely eredethagyománya 19. századi literátusi adatok tükröződése. Az Alsóvölgyön Gyantáról a szomszéd falvak lakosai tartják azt, hogy azok tatár eredetűek, nyilvánvalóan egy 17. századi tatárdúlás népi emlékezetével összefüggésben. Valójában azonban – miként Györffy István kimutatta – „összeírások bizonyítják, hogy a mai gyökeres családok a XVI. század végétől itt laknak, sőt az is bizonyítható, hogy a Felsővölgy a török világ alatt keveset szenvedett. Tárkánytól Tenkéig egy nyelvjárást beszél a nép, jóllehet több szigetre van szakítva, tehát vagy egy helyről telepítették őket, vagy kezdettől fogva hosszú századokon át együtt laktak, s csak később szakadoztak szét az oláhok közbeékelődése folytán. Mivel pedig a történelem semmiféle nagyobb telepítésről nem tud, ellenben a mai magyar községek már az Árpád-korban is fennállnak, s hogy magyarok voltak, 1294-ből már oklevél is bizonyítja; a lakosok 1422-ben is mint ’jobbágiones hungaricales’ említetnek, s a fennmaradt összeírások szerint oly nagyfokú elpusztulást nem szenvedtek, hogy az ősi családok folytonossága megszakadt volna. Azért egész határozottan állíthatjuk, hogy a mai magyarság a Fekete-Körös völgyén az Árpád-kori magyarság leszármazottja”.⁴

A Fekete-Körös völgyi magyarság népi kultúrájának máig legteljesebb ismertetése a már idézett Györffy István nevéhez fűződik,⁵ a tájegység folklórhagyományairól viszont egészen a legutóbbi időkig alig néhány szórványos adat állt rendelkezésünkre. Mondhatni egyedüli kivételnek tekinthető Györffy 1916-ban publikált közleménye,⁶ amely a Felsővölgy magyarságának népi hiedelemvilágába engedett betekintést – mely tanulmány ugyanakkor

³ Kósa László, 1991. 181.

⁴ Györffy István, 1986. 29–30.

⁵ Összefoglalóan: Györffy István, 1986.

⁶ Uő, 1916.

érezhetően a szerző történeti és tárgyi néprajzi kutatásainak a „mellékterméke” volt. Jelentőségét ugyanakkor nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hiszen a recens folklórhagyományok megítélésében afféle viszonyítási pontként szolgálnak e 1910–1913 között végzett terepmunka adatai, másrészt pedig számos azóta kiveszett helyi folklórjelenség már csak Györffy gyűjtéseiből rekonstruálható.

Nagy valószínűséggel Györffy 1914-ben különnyomatban is napvilágot látott településtörténeti úttörő tanulmánya⁷ inspirálta a Nagyszalontán tanárként dolgozó Szendrey Zsigmondot is Fekete-Körös völgyi, jelesül köröstárkányi gyűjtéseire, mely munka azonban máig kéziratban maradt. Az *Ethnographia* későbbi szerkesztője, aki Szalontán hat éven keresztül vezette a Folklore Fellows helyi gyűjtését, diákjaival 1914 és 1916 között több alkalommal is felkereste Köröstárkányt, a Felsővölgy e néprajzi szempontból leginkább figyelemre méltó települését, elsősorban a népköltészeti hagyományok megörökítése céljából. E gyűjtésekből ugyan a kisépika valamiképpen kimaradt, azonban az 1914–1915. évi gyűjtéseket felölelő 123 oldal terjedelmű kézirat még így is olyan átfogó jellegű gyűjtemény, mely balladákat, népdalokat, rítusénekeket és meséket egyaránt nagy számban tartalmaz.⁸ Egy további, közel negyven oldalas köröstárkányi gyűjtés már 1916-ra datálható,⁹ és köszöntők szövegein kívül további hét mesét foglal magába.

Az ígéretesen terebélyesedő Fekete-Körös völgyi folklorisztikai kutatásokat a történeti Bihar megye túlnyomó részének Romániához csatolása akasztotta meg, maga Szendrey is Budapestre került 1918-tól, követője pedig évtizedekig nem akadt. Ugyan a nagyszalontai hagyományvilág megörökítésében Szendrey Zsigmondhoz hasonlóan¹⁰ elévülhetetlen érdemeket szerző Danielisz Endre a második világháború utáni években (1945–1946-ban) folytatva elődje munkáját, Köröstárkányban is jegyzett fel népköltészeti és néphit szövegeket,¹¹ azonban e gyűjtések is fél évszázadon át publikálatlanok maradtak. Lényegében hasonló sors jutott a belényesi származású Kun József félezer oldalt kitevő népköltészeti gyűjteményének is, amely szintén több évtizedes várakozás után jelent meg.¹² Kun Gunda Béla és Bálint Sándor tanítványaként már az 1940-es években hozzákezdett szülőföldjén a helyi népköltészeti hagyományok megörökítésének,¹³ gyűjtéseinek zöme azonban az 1950-es évek második felére esett. *A tárkányi sudár torony* címen 1998-ban napvilágot látott népköltészeti korpusz még Szendrey kéziratához képest is kimagaslóan gazdag gyűjteményt ad közre. Kun József gyűjtéseinek külön erénye, hogy adatai már nem korlátozódnak egyetlen falura, hanem a völgy összes magyarlakta településén jegyzett fel népköltészeti alkotá-

⁷ Uő, 1914.

⁸ Lásd: Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára 4475.

⁹ Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára 2582.

¹⁰ Lásd: Szendrey Zsigmond, 1924.

¹¹ Danielisz Endre, 2006.

¹² Kun József, 1998.

¹³ Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára 18449.

sokat, köztük az Alsóvölgy több falujában is (elsősorban Gyantán), ám a folklórgyűjtések zöme ez esetben is a Belényes környéki falucsoportból származik.

Kun József gyűjteménye már számos mondát is tartalmaz, elsősorban betyárokról szóló történeteket és helyi mondákat.¹⁴ Műfaji értelemben Kun mondagyűjtésénél is jelentősebb és tematikailag is átfogóbb jellegű az a közel félszáz szöveg, ami a Fábián Imre és Faragó József által gondozott Bihar megyei mondagyűjteményben kapott helyett,¹⁵ ám míg a megye egyéb részeiről beérkező narratívumok a gyűjtési felhívás eredményeként diákok és helyi értelmiségiek által jegyeztettek le, a nagyszalontai és a Fekete-Körös völgyi mondatermés (Danielisz Endre, illetve Fábián Imre által) már a célzott, célirányos gyűjtőmunka eredménye volt. A maga szemléletességében igazából e Fábián-féle 1984. évi belényes környéki kiszállás világított rá e dél-bihari magyar nyelvsziget népi kisepikájának sejthető gazdagságára, mindazon több évszázadon át kontinuus archaikus jellegű folklórhagyományokra, melyek minden más bihari kistájnál nagyobb számban maradtak fenn a Fekete-Körös felső folyása mentén.

Ezen folklórtörténeti előzmények után, a megközelítőleg teljes Fekete-Körös völgyi mondahagyomány feltárásának és közreadásának az igényével került sor mindazon folklórgyűjtésekre, melyek némi 1989-as előzmények után főként 2008 tavaszán folytak, és melyek várákozásainkat felülmúló eredménnyel végződtek. E több száz tételes recens gyűjtés képezi alapját s mintegy 80%-át az itt közreadott szövegkorpusznak, amit földrajzi, illetve tematikai, tipológiai szempontból kiegészítenek mindazon folklórszövegek, melyeket Györffy István, Kun József és Fábián Imre gyűjtéseiből válogattunk be a gyűjteménybe. Néhány további szöveg a szórványos 19. századi források (Pesty Frigyes kéziratos helynévtára stb.) és néhány 20. századi gyűjtő révén (Danielisz Endre, Roska Márton, Bosnyák Sándor, Egyed Katalin) nem merült feledésbe, ezeket szintén felhasználtuk e népköltészeti korpusz összeállításakor. Az eredmény egy folklorisztikai értelemben is jelentős, a Bihar megyei regiszternél mindössze száz szöveggel kisebb (350 darabból álló) mondagyűjtemény lett, amelyben a Belényes környéki falucsoport és részben a valamelyest távolabbi, alsóvölgyi Gyanta népi kisepikájának e valószínűleg leginkább tájspecifikus szegmense, a mondahagyomány örököltetett meg. A továbbiakban ha a Fekete-Körös völgyi folklórról, illetve a táj mondavilágáról szólunk (hacsak nem jelezzük külön), következetesen a nyolc felsővölgyi magyarlakta település (Belényes, Belényessonkolyos, Belényesújlak, Kisnyégerfalva, Körösjánosfalva, Köröstárkány, Magyarremete és Várasfenes) népi hagyományait értjük majd alatta.

¹⁴ Kun József, 1998. 71–80., 113–144.

¹⁵ Bihari népmondák, 1995. Második kiadása: *Bihari népmondák*, 2001.

A TÁJEGYSÉG MONDAHAGYOMÁNYÁNAK FŐBB JELLEMZŐI

A Fekete-Körös völgye fő vonalakban egységes népi kultúrájú vidék, s mindazok a folklórjelenségek, melyekről a továbbiakban lesz szó, egy-két kivételtől eltekintve a kistáj egészén ismertek (illetve néhány évtizeddel ezelőtt még ismertek lehetek). A már a 13. századtól városi ranggal bíró és évszázadokon át színmagyar Belényes már csak központi fekvéséből adódóan is kistáji központnak számított és számít ma is, minthogy azonban eleinte bányászok, majd a rézbányák kimerültével zömében hasonlóképpen vegyes rekrutációjú iparos elemek lakták, számottevő kulturális kisugárzással nem számolhatunk a vonatkozó folklórhagyományok tekintetében. Ellentétben a váradi püspökség környékbeli birtokait védeni hivatott és háborús időkben a környező falvak népe számára menedékhelyként is használatos Bélavárához, mely tatárjárás után épült erősség idővel a Belényes vidéki magyarság mondahagyományának egyik legfőbb ihletőjévé vált (lásd történeti mondák, történelmi emlékek, alagút-mondák, kincsmondák, hiedelemmondák).

E sziklavár jelentőségét növelte, hogy a középkor századaiban nem csak a környező településeket, hanem a Belényesi-medencét és a Fehér-Körös völgyébe átvezető országutat is őrizte, s noha a török-időkre hadászati jelentősét elvesztette, a környékbeli magyarság történelmi emlékezete a 16–17. századra reflektál máig is a legintenzívebben. A helyi monдавilág ez utóbbi jellegzetessége annyiban tájspecifikus elem, hogy markánsan különbözik a történeti Erdélyben, sőt már a földrajzilag viszonylag közeli Kalotaszegen is szinte kizárólagosan elterjedt jellemzőktől, ott ugyanis törökökről csak szórványosan esik szó, ellentétben a mondai szereplőkként rendkívül gyakran emlegetett krími tatárok népi emlékezetével. A Fekete-Körös völgyi történelmi emlékezet másik „csomópontja” lényegében történeti memorátok fűzére, melyek immáron a 20. század néhány tragikus helyi eseményére reflektálnak, mindazon, román paramilitáris szabadcsapatok által több alkalommal és több helyen elkövetett vérengzésekre és egyéb atrocitásokra, melyek az 1918-as impériumváltást kivált sötét színnel vonták be.

Markáns tájspecifikus elem a Fekete-Körös völgyi folklórban a vetélkedő várépítő tündérek/táltoslányok mondája, mely narratívátípus analógiáit a nem is oly távoli Maros völgyében, a hunyadi magyarság népköltészetében lelhetjük fel. A viszonylag kiterjedt betyárhagyományok jól érzékeltetik a tárgyalt tájegység kontaktjellegét, azokba ugyanis megannyi alföldi hatás is beszüremlett, mindazonáltal egy lokális népi hős, valamint néhány, csak e falvakban honos narratívátípus is részét képezi. Az említett átmeneti jelleg kivált a völgy magyarságának hiedelemvilágában mutatkozik meg szemléletesen. Míg a táltos, a tudós kocsis, a garabonciás népi hiedelemköre (illetve annak ismert része) egyértelműen alföldi jegyeket mutat és legközelebbi párhuzamai a nagyszalontai néphitben vagy a bihari Sárret vonatkozó folklórhagyományaiban mutathatók ki, több markáns folklórelem karakteresen „erdélyies”: részint a szomszédos román népi kultúra egyes jellegzetes elemeinek az átvétele (lásd: a román pap, a néző hiedelemalakja, a különféle csinálmányok, az

urszita, a halott/boszorkány visszajárásának elhárítását célzó hiedelemcselekvések), másrészt azonban nagy valószínűséggel a kalotaszegi, illetve dél-erdélyi magyar néphitből került át a Fekete-Körös völgyébe (lásd: tündér, óriás, fehér ember). Ugyanakkor nem tartjuk kizártnak, és e véleményt számos történeti adat is alátámasztja,¹⁶ hogy a Királyhágó két oldalát még a korai Árpád-korban zömmel hasonló eredetű és kultúrájú magyarság népesítette be, s mind Kalotaszegen, mind a stratégiai fontosságú Báródság, mind pedig a Sebes-Körös völgyének Nagyváradig terjedő szakaszán, továbbá a Fekete-Körös völgyének Belényes környéki falucsoportjában évszázadokon át sok tekintetben azonos kulturális minták éltek. Ezeknek az elemeknek rekonstruálása – akár survival-jelenségek azok, akár a kultúrjavak vándorlásának az eredményei – nyomaiban ugyan még lehetséges, mindazonáltal ma már szembetűnőbbek azok a néphitelemek, melyek a Fekete-Körös völgye, sőt általában is a Partium átmeneti jellegét hangsúlyozzák ki (lásd a lidérc-hiedelemkört és a különféle wervolf-hiedelmeket).

A főbb mondai alműfajok és tematikai csoportok táji mondahagyományon belüli belső arányai sok hasonlóságot mutatnak az ezredforduló körüli években rögzített kalotaszegi mondatakorpusz adataival.¹⁷ Míg a Fekete-Körös völgyében rögzített történeti mondák aránya a táji mondarepertoáron belül 28%-ot képvisel, ugyanez a kalotaszegi folklórban is hasonló, mindössze két százalékkal kevesebb. A helyi mondák esetében (13%, illetve 15%) a két százalékos többlet Kalotaszeg oldalán jelenik meg, e leginkább lokális ihletettséggű két nagy blokk együttes súlya azonban pontosan egyforma: 41% – a közölt hatszáz, illetve másfélszáz szöveggel. Igazán figyelemre méltó a Belényes környéki falucsoportban rögzített kincsmondák nagy száma s még inkább azok belső aránya, ugyanis a magyar nyelvterületen eddig leggazdagabbnak tartott kalotaszegi korpusz 7%-ánál is magasabb, közel 10%-ot sikerült regisztrálnunk, aligha függetleníthetően a török-kor, a „török futások” ilyen vonatkozásban is releváns emlékezetétől. Mindezekről, miként a kistáji mondahagyomány megannyi más fontos szegmenséről részletesebben a továbbiakban lesz szó.

TÖRTÉNETI MONDÁK

Györffy István 1913. évi köröstárkányi és várasfenesi gyűjtéseire hivatkozva közli azt a honfoglalásra reflektáló mondát (1.), amely részint társtalan a magyar folklórban, ugyanakkor viszont számos távoli analógiája ismert, többnyire Anonymus különféle helyi félnépi, valamint literátusi közvetítésű redakciói.¹⁸ A Györffy által közölt rövid kivonat legfőképpen azért figyelemre méltó, mert abban a fehér lovon vett ország mondájának helyi adap-

¹⁶ Magyar Zoltán, 2004a. 28.

¹⁷ Uo. 67–69.

¹⁸ Uo. 134. Lásd még Kisesküllő és Nagyesküllő névmagyarázó mondáját a Borsa völgyéből.

tációjára és tartalmi variánsára ismerhetünk. A leírt szűzsé alapján e monda helyi kialakulásában az értelmiségi hatás is csak többszörösen közvetett lehet, hiszen mind a szövegszerkesztés logikája, mind pedig az abban fellelhető főbb szereplők és motívumok (a belényesi tót király három próbája, a földet kérő „Oláh Rumuny oláh király”, Árpád vezér nyolcökrös szekere, a tót király behódolása mezítelen talpainak felmutatásával) elsőrendűen az oralitásból sarjadt szöveghagyományt tételeznek fel, s mint arra a jeles etnográfus is utal, a 20. század elején még a szájhagyományozó műveltség része volt e történet, ismeretei szerint két, egymással szomszédos Fekete-Körös völgyi településen is mesélték.

Jellegetesen tájspecifikus hagyománykör maradt fenn IV. Béla alakja körül a Belényes környéki falucsoportban. A honfoglalási hagyományok erodálódásával mára ez vált a múlt ama legrávoblatbi pontjává, momentumává, ameddig még a kollektív emlékezet visszatekint. Nyilvánvaló persze, hogy ez esetben nem a második honalapító személyes, s még csak nem is az 1241-es tatárjárás e tájat is súlyosan érintő sokkja ihlette elsősorban a vonatkozó mondai emlékeket, hanem a 13. század második felében a Fenesi-patak völgyének egy kimagasló ormán emelt, az egész környéket uraló királyi/püspöki erősség neve: a Bélavár. Mely név nem is feltétlenül IV. Bélára, hanem szláv nyelven a vár építőanyagára utal. A vár elnevezése és a lokális IV. Béla-hagyományok közötti összefüggésre további szemléletes példa a Partium északi részén, a Szatmár megyei Avasságban található Bélavára. A magyar nyelvterület középső és keleti részén a mondakör e két apró szigetén kívül további, számottevő IV. Béla-hagyományok nem ismertek – ellentétben a Dunántúl, és kivált a Felöld egyes részein regisztrált folklórörökséggel.

IV. Béla Fekete-Körös völgyi mondaköre természetesen megannyi szállal a várasfenesi Bélavárával összefüggésben említetik. A már a 19. század második felétől kimutatható népi vélekedés szerint Bélavár az ő vár volt, ő építtette, és környékbeli vadászati alkalmával gyakran megfordult falai között (4–7.). Többek szerint a vár alagútjait is az ő elgondolásai alapján építették (8–9.). Kisnyégerfalván úgy tudják, hogy a község határában egykor létezett akasztófákat is IV. Béla rendelkezése alapján állították fel (10.), s a naiv etimologizálás szerint a környék központja, Belényes is tőle nyerte a nevét (12–13.). Ez utóbbi névma-gyarázó eredethagyományokban IV. Béla és a száz évvel korábban élt II. (Vak) Béla alakja keveredik ugyan, azonban hasonlóra a Sáros megyei Eperjes alapítási mondájában is akad példa. A mondakör esztétikailag leginkább figyelemre méltó szövegei arról szólnak, hogy a király e kedvelt várában halt meg (15.), illetve ott is van eltemetve (16–17.), s a vár romjai, titkos pincéi nem csak arany koporsóját, hanem egyéb kincseit is rejtik. Egy köröstárkányi adatközlőnk elbeszélésében még az Attila temetése kapcsán ismert hármas koporsó-motívum is szerepet kap, beszédes példaként a folklórelemek vándorlásának és adaptálásának.

Noha Mátyás király Fekete-Körös völgyi népi emlékezete e tájon sem mondható szegényesnek, mégis valamelyest színtelennek és egyedi jegyek nélkülinek hat, bizonyára a lokális vonatkozások hiánya miatt. Az egy kivétel Belényes névma-gyarázó mondája (26.), melyben azonban a mondahős szerepe nem organikus fejlemény, más szereplővel (lásd IV.

Béla) is behelyettesíthető. Erdély közelségét jelzi, hogy a tankönyvek és népkönyvek által egyaránt széleskörűen ismert Mátyás a kolozsvári bíró típusú történetnek e tájon is számos szövegváltozata gyűjthető, mi több, Fadrusz János nevezetes szobrával összefüggésbe hozott társtalan, költői adat is a „kincses város”-hoz köthető (27.), és talán az sem véletlen (bár Jókai óta e Mátyás-történet is közismert), hogy az Erdélyi-érchegység keleti oldalán, az Aranyos völgyében fekvő Offenbányán a 18. század közepén felbukkanó Mátyás és a kamarás típusú történet idővel részévé vált a Fekete-Körös völgyi folklórnak is (22.), sőt várasfenesi adatközlőink szerint szólás formájában is emlegették.

A vidék 16. századi protestánssá válását megelőzően – mint azt a Váradra utaló középkori források és a 19–20. századi folklórgyűjtések jelzik, lásd: Püspökfürdő, Nagykereki, Szalacs –, gazdag és kiterjedt Szent László-hagyományok léteztek Bihar egész területén, és aligha kétséges, hogy a váradi kultusz helye kisugárzása Belényes vidékéig is elhatott. A művészettörténeti irodalom mind álló alakos freskóját (a magyar szent királyok kompozíció részeként), mind pedig freskóciklusát jelzi a magyarremetei templomban.¹⁹ Mindebből azonban az elsőként említett falképes emléken kívül semmi sem maradt fenn a Fekete-Körös völgyében, ellentétben mindazon, törökökkel kapcsolatos hagyományokkal, melyek lényegében a Szent László-tisztelet lehanyatlásával a 16. századi történelmi emlékezetnek leginkább ismert, tematikailag változatos és széles körben ismert részét alkotják.

Közvetve a török kor mondavilágával kapcsolatos az a két monda is, melyekben nevesítetten tatárokról esik szó. Történelmi hitelességű tény, hogy Bihar Árpád-kori magyarsága rendkívüli mértékben megszenvedte az 1241-es tatárjárás pusztításait, mikor is a mongol hódítók a vidék két legjelentősebb települését, a váradi püspöki székhelyt és a Fehér-Körös menti Tamáshidát egyaránt felégették, kardélre hányva azok lakosait. Rogerius váradi kanonok leírásából is kitetszik,²⁰ hogy csak azok maradtak életben e bihari tájakon is, akik az akkor még sűrű lápok és erdőségek oltalmában kerestek menedéket. A monda-hagyomány egy magyar nyelvterület szerinte elterjedt narratívátípusa szerint azonban még úgy sem mindenki, ugyanis többeket – néhány szót megtanulva magyarul – onnan is előcsaltak a hódítók (2.). Az ún. Sári-Mári mondatípussal ellentétben már a szájhagyományban is inkább a törökök segédnépeiként e tájon is harcászati szerephez jutó krími tatárokról reflektál a gyantaiak tatár származásának hagyománya (3.) – hasonlókra Erdélyben, s ki-vált Kalotaszegen akad megannyi példa.²¹

A törökökről szóló Fekete-Körös völgyi mondakört – rímelve e vidék magyarságának megmaradására – komor színek csak elvétve árnyalják. Ugyan e kistáj népének mondavilágában is szó esik a törökök környékbéli hadmozdulatairól (28., 32–34.) és különféle önkényeskedéseikről (30–31.), a vereség, a pusztulás képei helyett elsősorban a felettük ara-

¹⁹ László Gyula, 1993. 211.; Magyar Zoltán, 1996. 170–171.

²⁰ Rogerius, 2001. 427–431.

²¹ Magyar Zoltán, 2004a. 82–83., 187–191.

tott helyi győzelmek emlékezete rögzült a köztudatban (32–34.). S még inkább, máig hatóan, mindazon kultúrjavak emléke, amiket a másfélszáz éves hódoltságnak is betudhatóan az ő emlékükhöz fűztek. A Felsővölgy középkori vagy középkori részleteket őrző templomairól (Magyarremete, Belényesújlak, Köröstárkány, Várasfenes régi temploma) egyaránt úgy tartják, hogy a törökök építették azokat (35–42.), amit az adatközlők szemében olyan valós történeti adatok is alátámasztani látszanak, miszerint például a magyarremetei egyházi anyakönyv tanúsága szerint a hajdan élt öregek látták még a templom tornyára festett félholdat – mely jelzés valójában a hódoltság elismerése volt, és azt a célt szolgálta, hogy a portyázó csapatok ne égessék fel a falut. Az említett templomok körül elterülő régi temetőket utóbb ugyancsak a törökök temetkezési helyeként értelmezték (43–47.), sőt kialakult olyan népi vélekedés is, miszerint török előkelők is el lettek temetve a Fekete-Körös völgyében: egy török hadvezér (48.), sőt kisnyégerfalvi adatok szerint a szomszédos Kistárkány határában maga a török szultán is (49.). E sorba illeszthető az a ritka, ám korántsem társtalan hagyomány, miszerint egyes növények is a törökök ott jártával kerültek Belényes vidékére. Kisnyégerfalvi adatközlőnk szerint az Erdélyben ördögszekérnek nevezett kerek bogács a török által a lovak számára Kisásziából hozott szénával hullott el (50.).

A kuruc kor, valamint 1848 emléke meglehetősen szegényes a környékbeli magyarság szájhagyományozott emlékezetében. A Várad környéki rácok fölött aratott belényesi győzelmet sokáig egy a város határában látható sírhalom, mára azonban már csak Pesty Frigyes 1864-es helynévtára örökíti meg (51.). Rákóczi seregének állítólagos kistárkányi román katonáira azonban a recens folklór és kistárkányi családnevek is emlékeztetnek (52.). Közvetve az 1848-as szabadságharc egy narratív hagyományával állítható párhuzamba a törökök ebédjéről szóló történet (29.), ugyanis e típus rendszerint az 1849. évi orosz intervencióval összefüggésben fordul elő: a bevonuló orosz katonák számára a helybeliek egy nagy kondérba hordják a különféle ételmezt, amit azok egymással összekeverve fogyasztanak el.

A Fekete-Körös völgyi magyarság történelmi emlékezetében a török kor mondavilágához hasonló súllyal jelenik meg a 20. század első felének néhány tragikus eseménye. E több településen, több alkalommal elkövetett tömeggyilkosságok, fosztogatások és egyéb jogsértések kibeszéletlenségük és a jóvátétel elmaradása miatt máig terhes örökségei a román impérium utóbbi kilencven évének. Az 1919-es román bevonulás, a második világháború környékbeli eseményei, majd a front nyugatra tolódását követően a magyar polgári lakosság ellen fellépő félkatonai különítmények rémtettei történeti memorátók, esetenként élményelbeszélések formájában még a 21. század első évtizedében is széleskörűen gyűjthetők voltak.

A legtöbb ilyen narratív hagyomány az 1919. évi „Fekete húsvét”-ről maradt fenn (54–68.), mikor a Fekete-Körös völgyét is megszálló román csapatok Köröstárkányban 89, Kisnyégerfalván pedig 19 magyart gyilkoltak meg.²² E történelmi tárgyú elbeszélések és

²² A tárkányi „Fekete húsvét” eseményeiről bővebben lásd: Szatmári István–Kovács János, 2007. 22–27.

közlések azonban esetenként többek az egykori történetek realiztikus leírásánál, azokban olykor már a típusalkotás folklórmechanizmusa és más színező elemek is szerepet kapnak, lett légyen szó az isteni büntetés ősi toposzáról vagy a jó románok/rossz románok más vidékekről is ismert bináris oppozíciójáról. Így a helyi emlékezet szerint míg a tatárfalusi románság élen járt a köröstárkányiak kirablásában, a szomszédos kistárkányiak nem vettek részt a szabadrablásban, sőt többen is befogadták a menekülő tárkányi magyarokat. Balogh Balázs egy tanulmányában 1944 őszének kaotikus kalotaszegi viszonyai kapcsán ugyancsak arról tett említést, hogy míg számos, románok lakta község népe élen járt a közeli magyar falvak népével szembeni atrocitásokban, az ugyancsak színromán Deréte és Gesztrágy lakói nem vállalkoztak hasonló önkényeskedésre.²³

Ugyan a második világháborút, a front átvonulását viszonylag csekély veszteséggel vésszelte át a Fekete-Körös völgyi magyarság, az azt követő interregnum 1944-ben is számos áldozatot követelt a belényes környéki magyar falvak lakói körében. A Pontoskő alatt vívott csaták, illetve a visszavonulás áldozata lett az a tizenhárom magyar katona (a „belényesújlaki tizenhármak”), akiket orvul gyilkoltak meg, és akik Belényesújlakon vannak eltemetve (70.). Gyantán a magyar honvédséget követve a faluba bevonuló román reguláris haderő 14 polgári személyt végzett ki megtorlásul a magyar utóvéd néhány puskalövése miatt (76.), sőt egy belényessonkolyosi adatközlőnk szerint az ottani molnár lányát az orosz katonák – mert ellenállt önkényeskedésüknek – eleven égették meg (77.). A legvéresebb események ez alkalommal is a félkatonai egységekbe szerveződött környékbeli románok nevéhez fűződnek, akik megtorlásul egy román katonatiszt haláláért Magyarremetén 42 helybeli magyar férfit, köztük egy tizenhat éves fiút, gyilkoltak meg (72–73.). E vészterhes idők komor és tragikus egyöntetűségét valamelyest árnyalják mindazon folklórszövegek, melyek a két nép egymás iránti kölcsönös segítségének eseteit említik meg (74–75.): állítólag mind Várasfenesen, mind Kisnyégerfalván azért nem történt nagyobb baj e baljós hónapokban, mert a hadiszerencsének megfelelően hol a románok, hol a magyarok álltak helyt más nemzetiségű falubelijeikért a saját nációjú katonasággal szemben.²⁴

Mindazon történelmi közlésekből, melyek a tájegység korábbi évszázadait idézik fel, elsősorban a völgy magyarságának történeti tudatához szolgáltatnak szikár, ám a mondahagyomány építőkockáiként is értelmezhető adalékokat. A korábbi generációk szájhagyományozott tudása és a minduntalan felszínre kerülő régészeti emlékek alapján Belényesújlakon, Várasfenesen és Körösjánosfalván egyaránt számon tartják a helybeliek a falu korábbi településhelyét – például Körösjánosfalva a Fekete-Körös túlsó partjára költözött át egy valamikori nagy árvíz után (81–82.).²⁵ Bihar török kori hódoltsága, a várme-

²³ Balogh Balázs–Fülemile Ágnes, 2004. 229–239.

²⁴ A kölcsönös segítség narratív típusának további – erdélyi – előfordulásai: Vámszer Géza, 1940; Magyar Zoltán, 2004a. 218.; Uő, 2005. 81–82.; Uő, 2008a. 207. Lásd még: Uő, 2006a. 181–182.; Uő, 2007a. 227.

²⁵ Körösjánosfalva régi faluhelyéről Györffy István is említést tett (1986. 67.).

gye középkori magyarságának nagymérvű pusztulása adja magyarázatát mindazon történelmi közléseknek, melyekben arról tétetik említés, hogy némely rangos vagy kevésbé jeles település valaha/néhány generációval korábban még magyar, illetve magyarok által is lakott volt (Szombatság, Széplak, Mezgédfalva stb. – lásd: 84–88.). A Bélavár néhai várórságának emlékét a visszaemlékezéseken kívül várasfenesi földrajzi nevek (Puskás-domb) is fenntartották a legutóbbi időkig (89–90.), és a néhai keserű tapasztalatoktól aligha függetleníthető a dalban, bujdosóénekekben, mondában egyaránt felbukkanó néhai erőszakos katonafogások emléke (91–93.).

HELYI MONDÁK

A Fekete-Körös völgyi mondahagyomány egyik leginkább költői és archaikus ízű szegmense az a mondatípus, amely a Bélavár mitikus alapítási mondájaként is felfogható. Györffy István Böszörményi Géának a körösjánosfalvi nyelvjárásról írt tanulmányára hivatkozva párhuzamot vont a Fekete-Körös és a Maros menti, Hunyad megyei magyarság nyelvjárása és népiségtörténete között.²⁶ E kérdéskörben nem tisztünk igazságot tenni, mindazonáltal megjegyzendő, hogy a szájhagyományozott szellemi javak tekintetében valóban sok hasonlóság mutatható ki a Belényes vidéki, valamint a Hunyad megyei magyar népi kultúra között, mindenek előtt a mindkét tájegységen széles körben és széles tematikai változatosságban fellelt, tájspecifikus folklórjelenségnek számító vetélkedő várépítő tündérek mondája. Hunyadban három tündér, s többnyire a dévai, az aranyi vár és a pusztakalani fürdő építését magyarázzák azzal a történettel, miszerint ketten Isten segítségével, ám elbizakodott társuk a transzcendens erő segedelme nélkül is vállalkozott a feladatra, ám a blaszfémia miatt elnyerte jogos büntetését, és műve megsemmisült, illetve befejezetlen maradt. E narratívípus Fekete-Körös völgyi előfordulásaiban mindössze két vetélkedő szereplőről tétetik említés, s noha a monda szüzséje lényegében ugyanaz, a szereplők számán kívül jelentős eltérés az is, hogy a két vetélkedő várépítő személy szerepében törökök és „táltoslányok” is feltűnhetnek (99–100.). Míg az előbbi nyilvánvalóan invariáns népköltészeti megoldás, táltoslányokra több környékbeli monda is utalást tesz; többnyire azonban a Fekete-Körös völgyében is várépítő tündérekről esik szó. További kutatásokat igényel annak eldöntése, hogy a tündér és táltoslány valóban két, különböző hiedelemalak-r, netán ez utóbbi a tündér perszonalifikálódott, tájnyelvi változata. Belényes környékén a vetélkedő várépítők hagyománya a Bélavárhoz és a Körös túlsópartján magasodó magányos hegyhez, a Pontoskőhöz fűződik, s a sorsszerű isteni akarat szellemében tevékenykedő tündér/táltoslány/török előkelő vára Várasfenes határában ma is áll, míg a szemközti erősséget eltörölte az isteni hatalom (96–100.).

²⁶ Böszörmányi Géza, 1906.; Györffy István, 1986. 24–25.

Szintén alapítási hagyományként értelmezhető az említett Pontoskő eredetéről szóló történet, a környékbeli szájhagyomány szerint ugyanis ez a környező tájat uraló magaslat eredetileg nem állt a mai helyén. Eredethagyománya színes tartalmi variánsokban él: többek szerint e hegyet is tündérek hordták össze (101–102.), akárcsak a Fenesi-patak völgyében magasodó hegyet, az Ilimárt (107.), mások úgy hallották, hogy egy táltoslány, illetve óriáslány hozta a kötényében (103–104., 105.), s nemkevésbé költői az a Belényesújlakon hagyományozódott mondaváltozat, miszerint egy angyal repült el ott vele, és a kötényéből véletlenül leejtette a hegyet (106.).

Némiképp talányos kialakulását illetően az a Köröstárkány megalapításáról szóló történet, miszerint a tárkányiak ősei hajdanán úgy jutottak településük birtokába, hogy összegyűjtve egy sereg kutyát, azok segítségével kergették el a termékeny földre ugyancsak áhítozó kistárkányiakat. Noha Kun József adatközlője a történet elmondása során meglehetősen szűkszavúan fogalmazott, az eset nyilvánvalóan egyike a magyar mondahagyományban honos hadicsel-motívumoknak, s azon belül is sokban hasonlatos a Szent László-legendárium azon mondatípusára, amelyre eleddig mindössze a magyar nyelvterület keleti végein akadtak rá a néprajzkutatók.²⁷

A nagyszámú Fekete-Körös völgyi alapítási hagyományok ama momentumban egységesek, miszerint e titkos föld alatti járatok egyik végpontja a fenesi Bélavár (109–117.). Az egy, déznai várat szerepeltető említést leszámítva a Bélavár alagútjai a közvélekedés szerint északi és északkeleti irányba vezetnek: a várasfenesi temetőbe a régi templom alá, át a Fekete-Körös alatt a Pontoskő alá, a belényesi temetőig/katolikus templomig, a kisnyégerfalvi akasztófák irányába, de akad olyan szövegváltozat is, amely szerint egyenesen a váradi várba, illetve Kolozsvárig el lehetett jutni benne. A Körös alatt alagút inverz párként is felfogható ama nem kevésbé költői hagyomány, miszerint valaha impozáns függőhíd kötötte össze a Pontoskőt a Belényessonkolyos fölötti térséggel (118.).

Más helyi hagyományok elsüllyedt, tóba süllyesztett harangról szólnak, amit a törökök dobtak le a belényesújlaki templomtoronyból (119–120.). E hagyomány része az is, hogy a Feneketlen tó mélyén rejtőző harang máig megszólal bizonyos időközönként (120.), de kivenni eddig még senki sem tudta. Ugyancsak főként a szomszédos belényesújlakiak emlegetik, ám az egész környéken bevett vélekedés, hogy a Pontoskő alatt bővizű tó, „tengerszem” van, és hogy a hegy megnyílna, az egész Belényesi-medence víz alá kerülne (123–124.). Hasonló népi vélekedés társult a felföldi Csermosnya völgyének félig-meddig mítikus hegyéhez, a Somhegyhez is.²⁸

Széleskörűen elterjedt, internacionális folklórelem a sziklába mélyedt nyomok motívuma, amely kivált a különféle legendás hagyományokban, szentéletrajzokban bukkan fel. Két ilyen nevezetes helyszínről a Fekete-Körös völgyi magyarok is tudnak, két számár-

²⁷ Magyar Zoltán, 1998a. 174–175., Uő, 2003a. 170–171.

²⁸ Magyar Zoltán, 2001. 278.; Uő, 2004b. 98.

nyomról, melyek a folyó két oldalán, Belényesújlak, illetve Körösjánosfalva határában, az ún. Krisztussó gyepe, valamint a Melengye nevezetű határrészben találhatók. A helyi monda szerint Jézus számára hagyta a lába nyomát a sziklában e két helyen mikor földi vándorlásai alkalmával e tájon is megfordultak (126–129.). Az említett két helyen látható két patanyom/patkónyom mellett egyes adatközlők további sziklába mélyedt nyomokról is említést tettek: a szamár körmeinek a nyomait, valamint a szamár fenekének a helyét is (minthogy az állat elcsúszott azon a helyen) látni vélték a kőben. Egy invariáns szövegváltozat szerint Szent Péter járt ott óriási méretű lovával, és mikor átléptetett a Körösön, hagyta az állat lába nyomát az említett helyeken (130.).

A népes helynévmagyarázó hagyományok sorában értelemszerűen az élre kívánczik Belényes város nevének az eredete, amelyről az egyöntetű népi vélekedés érezhetően nem könyvszagú magyarázat, hanem azon korokból származó, minden jel szerint töretlenül szájhagyományozott értesülés, amikor még valóban éltek bölények a Belényes környéki erdőkben, illetve a Belényesi-medencében (130–133.). A történeti források szerint Erdély félreesőbb belsőbb részein még az újkorban is emlegették őket, és az utolsó példányt a 19. század elején a Keleti-Kárpátokban ejtették el. Egy kisnyégerfalvi közlésben távolról a Szent Imre-legenda vadászat-motívuma is felsejlik (132.), mi több, Kun József 20. század közepén rögzített belényesújlaki gyűjtésében a névmagyarázó történet a honfoglalás és a csodaszarvas mondájának narratív toposzaiból építkezik (131.).

Figyelemre méltó hagyományt közöl Györffy István Várasfenesről: Körösjánosfalva nevét János Zsigmond magyar királlyal/erdélyi fejedelemmel hozva összefüggésbe (134.). E szikár adat igazából nem is a némiképp tudálékos ízü tartalmát illetően az igazán érdemleges, hanem mert Györffy forrása nem más, mint egy több emberöltőt átívelő szájhagyományt megörökítő egyházi irat: a százöt esztendőös Öreg Mátyás István 1773. évi tanúvallomása „édes atya” nyomán, „aki mikor meghalt, 98 esztendőös volt, ő maga pedig 56 az atyának Mátyás Gergelynek halálakor”.²⁹

Az egyes határrészekhez fűződő névmagyarázó mondák hasonlóképpen számos folklorisztikailag izgalmas motívumot örökítenek meg. Egy belényesújlaki monda szerint a falu határában található Veres-tó farkasok véréből, két ott összetalálkozó és egymásra rontó farkas falka elfolyt véréből fakadt (141.). A Béli-hegység egyik nevezetes magaslata, a Hencutető egy ott végkimerülésben meghalt román férfiról kapta a nevét (140.), mint narratív hagyomány a marathoni hírvivő motívumát a Kárpát-medencei obó-hagyományokkal kontaminálja. Végül itt említendő a belényesújlaki Málérét névmagyarázó mondája, amely lényegileg azon alapítási történetek egyike, miszerint egy-egy kisebb földterület tulajdonosa bagatell összegért vagy más könnyelmű módon (az adott esetben valamennyi kukoricaisztért) jutott annak birtokába (138–139.).

²⁹ Györffy István, 1986. 25–26.

BŰN ÉS BŰNHŐDÉS

A Krisztussó gyepején és a Melengyén emlegetett patanyomokkal áll genetikus kapcsolatban az a Belényesújlak határába lokalizált történet, miszerint mikor Jézus (Szent Péterrel) a földön járt, megszomjazván tejet kért az ott juhait legeltető pásztortól, s minthogy az megtagadta tőlük az alamizsnát, Jézus kővé változtatta a szívtelen juhászt a nyájával együtt – máig láthatók szétszórt apróbb kővek s közöttük egy nagyobb kő az Imánkő melletti legelőn (143–146.). A megtagadott alamizsnálkodás újabb és kevésbé helyhez kötött Fekete-Körös völgyi bűn és bűnhődés típusú történeteknek is központi motívumává vált. Györffy István gyűjtése szerint aki életében nem ad semmit a szegényeknek, halálos ágyán meglátja a poklot. Egy ugyancsak általa feljegyzett történet szerint egy szívtelen gazdaszszonyt azzal büntettek az égiek, hogy a magának megtartott száraz kenyér megpenészedett, halála után pedig az asszony arra a büntetésre ítéltetett, hogy hazajárt, és a moslékos dézsából szürcsölte az ételt (147–148.). A bűnös emberre a kárvallottak által tartott böjt vagy mondott átok recens esete az a belényessonkolyosi történet, miszerint a kéregető cigány-asszony kikergető gazda juhait még aznap széttépték a farkasok (149.).

Noha a Fekete-Körös völgyi magyarság túlnyomó többségében református, körükben is él különféle – katolikus és ortodox – egyházi ünnepek munkatilalmának a tabuja. A legtöbb ilyen, ünneprontókról szóló memorát és hiedelem Illés próféta napjához fűződik (151–155.), de említés tétel Szent Péter ünnepnapjáról, sőt a csakis románok által tisztelt Szent Prekup napjáról is (156–157.). Az e napokon dolgozó ünneprontókat ért retorziók a legkülönbébbek lehetnek: villám sújt az illetőbe, felborul a szekere, elég az aznap aratott búzatermése.

Körösjánosfalván egy sokak által átkozott, életében sok rossz cselekedetet elkövető személyről azt mesélték, hogy miután eltemették, minduntalan kidobta a holttestét a föld (158.). E viszonylag ritka narratívátípus záró mozzanata a hazajáró halottakról és boszorkányokról szóló mondák azon csoportját idézi, miszerint a rossz lélek visszajárását azzal hárítják el, hogy kiássák a halottat és tüzes nyárssal átszúrják a szívét. Hasonló esetekre még a 19-20. század fordulójának törvénytörvénykezési jelentései között is szép számmal akad példa, többek között a dél-bihari románság köréből. Ugyancsak bír Bihar megyei analógiákkal a magzatait elhajtó anya földöntúli bűnhődéséről szóló, az antikvitásig nyúló hiedelem: miként a magyargyerőmonostori középkori kódombormű, az ún. „madárleány”, úgy a bihari Szekeresfalva ortodox templomának falképén is kígyók szopják a gyermekeit eltevő asszony melleit, Györffy István analóg Fekete-Körös völgyi gyűjtése szerint pedig az ilyen bűnt elkövető asszony halálos ágyánál pipáló ördögök jelennek meg (159.), annyi ördög, ahány gyermeket az asszony elpusztított életében.

BETYÁRMONDÁK

A gyűjteményt alkotó történetek között mintegy 6% a betyármondák aránya. Ez a szám más tájak mondakörpuszához viszonyítva kifejezetten magas, és ha Kun Józsefnek az 1950-es évek második felében az Alsóvölgyön gyűjtött vonatkozó történeteit is ide számítjuk, e narratívcsoporthoz nem csak a helyi súlya világlik ki. Mint több más folklórjelenség kapcsán is jeleztük már, a Fekete-Körös völgye betyárhagyományai is sajátos kétarcúságot mutatnak, ugyanis egyaránt nyomot hagyott rajtuk Bihar síksági részeinek pusztai romantikája, valamint a jóval nyersebb és realiztikusabb erdélyi betyárhagyományok.

Az Alsóvölgyön emlegetett megannyi helyi ismertségű betyáron kívül (lásd: Biszarka, Fet Petruc, Ferkőcze Samu, Lali Pista és Lali Miska, Dér, Szelezsán Tógyer),³⁰ két igazán nevezetes betyárja van a Fekete-Körös völgyi folklórnak. Egyikük, Rózsa Sándor mint a „nemzeti betyár” megtestesítője, a környékbeli szájhagyomány szerint a Fekete-Körös völgyében is járt, sőt adatközlőink többen is említést tettek arról, hogy a Pontoskő oldalában döglött meg a lova a nagy erőlködésben, mikor a pandúrok üldözték a gazdáját (165–166.).

A másik rabló, akinek személye köré a Belényesi-medence népe kisebb mondakört formált, az Arad megyei származású Csircsel volt, s mint Kun József írja: „kb. 150 évvel ezelőtt, tizenkét társával együtt több megyét is bejárt a nagygazdáktól szerzett marháival. Társaival sokáig korlátlanul uralta a bihari hegyeket. Óriási erejének híre mindenkit ámulatba ejtett. Azt beszéltek, olyan vastag volt a karja, mint egy jól edzett ember combja. Kiszemelte a vásárokon a leggazdagabb kupecceket; kitudakolta, hogy merre szándékoznak hajtani az összevásárolt marhákat, s eszerint szervezte támadásait. Ha a vásárokon nem sikerült célt érnie – mert hiszen megtörtént, hogy a kupecsek perzekutorokkal és egyéb fegyveresekkel kísérették magukat –, akkor más utakhoz folyamadt. Leküldte a kalapját néhány nagygazdához – természetesen titokban és éjszaka –, és pénzzel tele kívánta viszsza. Aki a kért összegnél kevesebbet tett, vagy semmit sem tett a kalapba, annak marháját kíméletlenül elhajtotta. Egyik bátrabb tette a tárkányi jegyzőség urainak megsarcolása volt”.³¹ Emlékét halála után – amit

árulás okozott – még népi versezetbe is foglalták.³²

A Csicselt megörökítő mondakör különleges színfoltja az a narratívátípus, amely több szövegváltozatban is ismert, s néhány évtizede még a Felsővölgy falvaiban általánosan elterjedt lehetett. A történet, miszerint a rabló megajándékozza a róla szépen beszélő személyt, ellenben megbünteti az őt ismeretlenül is becsmérő asszonyt, más betyárok kapcsán is ismert vándortípus, mely utóbbi változat az esetek többségében azzal végződik, hogy a méltatlanul szidott betyár a vásárra igyekvő nővel egy csomó szöveget hozat, majd

³⁰ Kun József, 1998. 129–141.

³¹ Uo. 114.

³² Uo., 114–115.

azokat az asszony talpába veri. A Fekete-Körös völgyi folklórban a büntetés módja az igazán új elem: Arad megyébe igyekvő tojásáros asszonyokról esik szó, akiket megállít Csircsel a kistárkányi erdőben, majd a becsmélésre válaszul meztelenre vetkőzteti azokat, és egyenként csupasz hátsófelükhöz csapdossa a kosár egész tartalmát (168–170.). Jóságúságát érzékeltetendő több adatközlő is megemlítette, hogy Csircsel utóbb megtérítette az asszonyoknak okozott kárt.

Emlékezetes kalandjairól, virtuskodásáról ugyancsak több történet szól (171–172.), elfogatását és halálát pedig falvanként eltérően mesélték el. Kun József gyűjtése szerint a szeretője árulta el és Mérág közelében lőtték le a perzekutorok.³³ A sonkolyosiak szerint Muszaj Gyuri, a környék szerte híres perzekutor csalta lépre és lőtte le (174.), és egyik idős várasfenesi adatközlőnk még arra is visszaemlékezett, amikor gyerekkorában az elfogott betyárt a pandúrok leszakított bajusszal kísérték végig a falu főutcáján (173.). Egy invariáns adat szerint a Várasfenes és Huta között magasodó Betyár-szikla (Tolvajkő) nevét is Csircsellel hozták összefüggésbe – valójában azonban jóval a 20. századot megelőző folklórhagyományt örökít meg, s a monda szerint többnyire egy nevesítetlen betyár – akiről a sziklát elnevezték – ugratott onnan a lovával üldözői elől a mélységbe (178–180.).

KINCSMONDÁK

Mint korábban említettük, a maga 10%-os részarányával a Fekete-Körös völgyi kincsmonda-repertoár egyike a magyar nyelvterület kincsmondákban leggazdagabb tájainak. E népi elbeszélések helyszínül számos esetben a vidék legfőbb mondaihlető objektuma, a Bélavár szolgál, s a vár ormán megjelenő, az arra járókat magához hívó magas, fehér szakállú ősz pap, valamint a kincsőrző fehér asszony hiedelemalakja jellegzetesen erdélyi közvetítéssel meghonosodott hagyománynak hat. Összességében azonban inkább a tematikai változatosság és a szintetizáló jegyek jellemzik e kistáji kincsmonda-készletet, legalábbis azt a formáját, amely a 20. században, valamint a 21. század első évtizedében még gyűjthető volt a Fekete-Körös völgyében.

Györffy írja a múlt század elejére vonatkoztatva, hogy a „feketekörös-völgyi magyar szorgalmas és élelmes, a mellett azonban a véletlen szerencse is számít. Semmi sem foglalkoztatja annyira a fantáziáját, mint a kincskeresés”.³⁴ Szerencsés kincstalálások igaz történeteiről vagy éppenséggel folklorizálódott eseteiről, másként megmagyarázhatatlan váratlan meggazdagodásokról Köröstárkányban és Várasfenesen többen is mély meggyőződéssel meséltek, mindazonáltal a hiedelemkör zöme a Fekete-Körös völgyében is folklór reliktumok sorát felmutató költői fikció.

³³ Uo. 114.

³⁴ Györffy István, 1916. 87–88.

A földbe rejtett arany e tájegységen is többnyire Szent György napján gyúl ki, hogy „tisztíkozzék” (181.), és a néphit szerint aki ilyenkor meglátja a tüzet és rádob egy ruhadarabot, a kincset kiveheti (183.). Más hagyományok szerint a Bélavár titkos pincéiben van felhalmozva a régi urak mesés vagyona, köztük a többek által is említett legendás aranyeke (184–185.), megszerzésükről azonban nem szólnak történetek. Annál inkább emlegetik – kivált a közeli Várasfenesen – a bélavári kincsek megszerzésére irányuló erőfeszítéseket, leginkább ama nemzetközileg elterjedt kincsmonda fabulát formájában, miszerint a kincses pince bizonyos időközönként kinyíló, majd bezáruló ajtaja odafogja az óvatlan kincskereső kabátjának az ujját (186–188.). Részint az Alföld irányába mutat az a hagyomány, hogy a kincssásók, kincskeresők tudós, természetfeletti képességű személy segítségét is igénybe veszik álmaik beteljesítése végett. A már említett táltoslány (195.),³⁵ valamint a hetedikként született gyerek (196., 198.) egyaránt acéltükrön át kémlelve képes meglátni a földben rejtőző értékeket.

A kincs megszerzése a Fekete-Körös völgyi néphit szerint is számtalan veszéllyel és kockázattal jár. Minthogy egykori tulajdonosai rendszerint átok kíséretében rejtették el, többnyire maga az ördög őrzi azt különféle formában (vén móc, öregasszony, kakas, bivaly stb. képében – lásd: 189–192.). Elsősorban Várasfenesen emlegetik a kincssűrő ősz papot, azonban az mint kincssűrő szellem önálló hiedelemalakként tűnik fel. Nem feltétlenül rossz szándékú (193–194.), bár akárcsak a gyimesi rekegő esetében,³⁶ megváltása csak azon az áron lehetséges, ha földi halandó lép a helyébe, egy olyan személy, aki maga is megpróbál vinni a kincsekből.

A kincs elátkozott voltát jelzi, hogy többek szerint csak dohányra és italra lehet költeni, (200.), másként nem lehetséges elhasználni azt. Egy múlt század eleji köröstárkányi történet szerint a megtaláló utóbb kénytelen volt felakasztani magát, minthogy a kincs kiásásával az átok hatálya alá került, s mely kincset az elrejtője az ún. átokzsoltár (109. zsoldár) ráolvasásával dugta el (201.). Azonban több történet szól arról is, hogy kellő leleménnyel a mégoly erős átok is feloldható: így jutott vagyonhoz az a kisnyégerfalvi ember, aki tizenkét testvér gyanánt tizenkét seregélyfióka vérére eresztette az adott helyre, minekutána a kincset már minden veszély nélkül kivehette (208–209.).

A Bélavár kincseiről szóló hagyománykomplexum mellett a legtöbb Fekete-Körös völgyi kincsmonda a törökök által elrejtett értékekről szól. E hagyományok földrajzi és tipológiai változatossága közvetve azok időbeli távlataira, e narratívumok régiségére is utal. Törökök kincseiről véltek tudni a kisszedresi román templomban (203.), a sólyomi középkori toronynál (202., 206.), Jánosfalva és Sonkolyos határában (204., 207.) – aranykecske, pénzzel töltött cserépcsikó, valamint kinccsel teli kőkecske formájában. Ez utóbb em-

³⁵ Utalhatunk a békési Csuba Ferenc „táltos” esetére, akit a 19. század elején kincslátó tevékenysége miatt hét vármegyében köröztek.

³⁶ Magyar Zoltán, 2003a. 381–395; Uő. 2003b.

lített kőkecske a mondatípus leginkább széles körben klasszicizálódott formája, s környékbeli szüzséje megegyezik a Kárpát-medence más részein is elterjedt szerkezettel: a tudatlan helybeliek boronanehezéknek használják a különös formájú követ, mígnem egy török érte jön, fillérékért megveszi, feltöri a kőkecskét, majd magával viszi az abba rejtett rengeteg kincset (203., 205–207.).

HIEDELEMMONDÁK

A Fekete-Körös völgye a hiedelemmondákban közepesen gazdag tájegységek közé tartozik, erre utal az is, hogy a táji mondarepertoáron belül arányuk mindössze 34%, de még a kincsmondákkal együtt sem éri el a szövegtörzset. Mindazonáltal színes és részben hitt narratív hagyományok gyűjthetők számos témakörben, illetve néhány hiedelemalak kapcsán még napjainkban is, és mindez az állítás hatványozottan igaz volt Györffy 1910-es évekbeli gyűjtései idején. Jelzés értékű és szemléletes példa minderre a háborúk, katasztrófák előjeleként értelmezett, üstökösről szóló számos hiedelemszöveg, mely „üstekes csillag”-ról már Györffy is említést tett,³⁷ holott igazából az első világháború kitörésének utólagos magyarázatai által lett elsőszámú szerencsétlenség-előjel. S valóban, Fekete-Körös völgyi adatközlőink mind az első-, mind a második világháború, sőt még az 1989-es romániai forradalom kapcsán is kihangsúlyozták az üstökösnek e történelmi eseményeket megelőző feltűntét (213–217.).

Mint Györffy István az 1910-es évek első felének gyűjtési tapasztalatai alapján feljegyezte: „A nép az oláhság közé van ékelve, hol még a babona fénykorát éli ma is. A magyarok babonáin is meglátszik az oláh hatás. Ha bajuk van, többnyire oláh kuruzslóhoz, ráolvasóhoz, nézőhöz fordulnak. De ősi babonáikból is még nem sokat irtott ki az iskola. Az egyébként józan és értelmes nép ma is szentül hisz a babonákban, sőt még a mesét is hiszi. A babonás történetké és a mesék észrevétlenül mennek át egymásba náluk. Egy és ugyanazon történetkét is egyik mese alakjában mondotta el, másik mint igaz történetet, elbeszélés alakjában”.³⁸

Györffy gondolatmenetét folytatva magunk is úgy találtuk, hogy még a 21. század elején is léteztek a Belényes környéki magyarok népi hitvilágában olyan képzetkörök, melyek mit sem vesztek az évtizedekkel korábbi intenzitásukból. Jól mutatja ezt a modern városi környezetben is funkcionáló halál és halottak hiedelemköre, a halál előjeleinek megannyi mély hittel előadott esete (218–224.), avagy mindazon elhárító rítusok, melyek a halott visszajárását voltak hivatottak megakadályozni (228–229.). Egy köröstárkányi történetben még ama fabuláltá érett narratívátípus is megfogalmazódott, miszerint a hazajáró

³⁷ Györffy István, 1916. 83.

³⁸ Uo. 81.

halottat kiásták, a koporsóban megfordították, s miután tüzes nyársat szúrtak a szívébe, a halott „elvisította magát” (228.).

A Fekete-Körös völgyi kísértet-hiedelmek sorában igazából két tájspecifikus, nagy valószínűséggel egymással genetikusan is összefüggő hiedelemalak érdemel figyelmet. Egyikük a még Györffy gyűjtései között szereplő fehér asszony, amely egy természeti démon („az erdőben szokott tartózkodni”) és kincsőrző szellem ötvözete, s mint olyan, elsősorban az erdélyi néphitből ismert, ahol többnyire férfi alakban jelenik meg (fehér ember). A fehér ember, fehér asszony hiedelemalakja kivált Kalotaszegen, Aranyosszéken, Alsó-Fehér megyében és a Mezőségen van elterjedve, s a Fekete-Körös völgyébe is ilyen irányú motívumvándorlás révén került át, netán egy korábban a Királyhágón is túlnyúló (lásd a néhai Kalotai esperességet) kulturális zóna reliktum-eleme lett. A Györffy által közölt köröstárkányi hagyományból kitetszik, hogy fő funkciója a kincs őrzése, ám alapjában véve jóindulatú szellemlény, aki „egy kantából” aranyat kínál a réten dolgozó embereknek, illetve a szalonناسütő gyerekeknek. Hasonlóképpen elsősorban kincsőrző szellem a fenesi vár kísérteteként emlegetett „ősz pap”, „ősz öreg” is, akivel kapcsolatban máig is hiedelemtörténetek sokasága kering a környéken, az elbeszélések szerint számosan találkoztak is már vele (233–238.), sőt mint azt a szövegtörzsek példái is mutatják, idővel mulattató álhiedelemmondáknak is ihletőjévé vált (336–337.).

A Fekete-Körös völgyi tündér-hiedelmekről – különféle alapítási hagyományok formájában – a korábbiakban már volt szó. A mitikus történelmi előidők másik gyakori szereplői, az óriások a helyi mondahagyomány szerint valaha szintén léteztek a környéken, a Pontoskő volt a palotájuk, étel gyanánt pedig összemorzsolts kővel éltek, és még megélték, hogy e tájon a mai emberek is feltűnjenek. A nemzetközileg ismert „óriáslány köténye” típus a Fekete-Körös völgyi hiedelemkör központi eleme (240–242.), sőt egy belényesújlaki mondában még ama közkeletű prófécia is szerepet kap, miszerint az óriások letűntével a mostani emberek ideje jön el.

Az ugyancsak kulturális kontaktzónának és hegyvidéki medencének számító Avassághoz hasonlóan a Fekete-Körös felső folyása mentén is megfigyelhető, hogy a keleti (erdélyi) és nyugati (alföldi) hiedelemkörök egy-egy hiedelemjelenség kapcsán összevegyülnek, illetve az adott tájon egymás mellett léteznek. Ilyen kulturális jelenség a lidérc-hiedelemkör is, amelyben e tájon párhuzamosan él a lidérc alakváltozásának legmarkánsabb keleti rétege (az égen tűz alakjában jár – lásd: 246.), és az Erdélyben ismeretlen lidércsirke hiedelme (244.). A két nagytájon honos kulturális jellemzői tekintetében a lidérc ördögszolgai jellege, funkciója a közös elem (245.).

Kivált egyes nyugat-erdélyi hiedelemkörökkel, elsősorban kalotaszegi³⁹ és mezőségi⁴⁰ adatokkal mutat szoros összefüggést, illetve állítható párhuzamba a meghatározatlan dé-

³⁹ Magyar Zoltán, 2004a. 102–103, 399–401.

⁴⁰ Keszeg Vilmos, 1999. 90–96., 313–331.

moni erőkként érzékeltetett „rosszak” Fekete-Körös völgyi előfordulása. Belényes vidékén a „rosszak” a különféle elátkozott híru helyekkel összefüggésben (hidaknál, akasztófáknál, azon a helyen, ahol valakit meggyilkoltak) tűnnek fel (248–249.), és egy múlt század eleji adat szerint végszükség esetén csak cseréppel töltött puskával lehet elhárítani őket (247.).

Györffy megfigyeléseire hagyatkozva állítható, hogy a Fekete-Körös völgyi boszorkány-hiedelemkör valaha rendkívül élő, intenzív és kiterjedt lehetett, és némely részletében manapság is az, részint a már évszázadok óta erősen ható román néphit következtében. Rendkívül szemléletes, már-már szuggesztív erejű a boszorkány születésével, származásával kapcsolatos szövegcsoporthoz: a hiedelemszövegek tanúsága szerint boszorkány a burokban vagy farkkal született csecsemőből lesz, azonban az ilyen gyereket a szülést levezető személy (orvos, bába) többnyire nem hagyja/hagyta életben (250–254.). Hogy e preventív szelekció mégsem működött minden esetben, arra az adatközlők tudatában bizonyosságot jelentenek mindazon esetek, melyekben arról esik szó, hogy volt, aki látta, hogy farka volt egy-egy boszorkányos híru asszonynak (255–257.).

A boszorkány a Fekete-Körös völgyében is olyan rontó személy (többnyire asszony, ám férfi is lehet), aki a másoknak való károkozásban leli örömét, netán gazdasági hasznát. Alakja megváltoztatására is képes (többnyire ló vagy macska alakban említik: 259–262.), és több recens történet szerint is macska alakban viszi el a kiszemelt fejősjóságoktól a tejet (263–271.). Tevékenysége a haszonállatokon kívül az emberek megrontására is irányulhat, s e rontások legveszélyesebbike ama bizonyos urszita (272–273.), amely – akárcsak a Mezőségen vagy a Keleti-Kárpátokban – egyértelműen a román néphit adott elemeinek az átvétele.

Györffy és más gyűjtők adatai szerint a 20. század elejétől máig töretlenül él a boszorkány felismerésének egy nem társtalan, ám mégiscsak markánsan tájspecifikus képzelete. Az egybehangzó elbeszélések szerint (285–288.) a Szent György nap⁴¹ előtt fogott kígyó rézpénzzel levágott fejébe ültetett fokhagymát be kell tenni a kalap alá, és úgy kel elmenni a templomba, aki így tesz, meglátja, hogy a faluban kik a boszorkányok.⁴² A boszorkány felismerésének egy másik, mondafaluláttá klasszicizálódott esetét képviseli a megpatkolt boszorkányról szóló történet. E típus alighanem egyik legszebb és legszemléletesebb szövegváltozata a közölt, Kun József gyűjtötte belényesújlaki történet (293.), amelyben egy vállalkozó kedvű cigánylegény jár a dolgok végére, jár túl a boszorkányasszony eszén, majd leplezi le, valódi kilétét falubelije számára is nyilvánvalóvá téve.

A Kárpát-medencei wervolf-hiedelmek egyik legmarkánsabb rétegében farkassá, kutyává történő átváltozásról esik szó. Erdély nyugati és középső részein főként a román hatásra meghonosodott prikulics-hiedelemkör, illetve általa a kutya-alakváltozás az elterjedt, s e wervolf-hiedelmeknek Erdélyből nyugati irányba haladva a Fekete-Körös völgye a legtávo-

⁴¹ Kun József gyűjtései szerint a Szent György napján szedett „Szengyer-gyökér (lestyán) volt alkalmas arra, hogy az istálló kilincseire kötve elriassza a boszorkányokat (1998. 430.).

⁴² Részletesebben lásd: Füvessy Anikó, 1993.

labbi elterjedési területe – igaz, e tájon már következetesen farkassá, és nem kutyává átváltozott emberről esik szó (295–299., 339.). E hiedelmek intenzitását jelzi az egyes szövegekből is felsejlő adatközlői reagálásokon, párbeszédes betéteken kívül az a momentum is, miszerint még a közelmúltban is több konkrét, nevesített falubeliről tartották azt, hogy képes farkassá átváltozni, sőt egy köröstárkányi gyermek középkorú beszélgetőtársunk szerint kifejezetten farkas fejfel született (297.). Bizonyos hiedelmeknek Györffy által említett mese színezetű előfordulását pedig e tájon is a felesége kötenyét összetépő farkasember, valamint a történet részeként elmaradhatatlan árulkodó cérnaszál motívuma (298–299.) igazolja.

Számos, Györffy által még említett hiedelemalak és hiedelemjelenség (lásd: tudós kocsis, garabonciás, váltott gyerek: 301–303.) sem a 20. század második felének szórványos hiedelem-gyűjtéseiben, sem saját 1989-ben és 2008-ban végzett terepmunkám során már nem volt megörökíthető, az idők folyamán a felejtés részei váltak, mint bizonyára már a 20. század elején sem széleskörűen elterjedt hagyományok. Nem úgy a különféle csinálmányok, nézők és a román pap hiedelemköre, melyek jelen idejű intenzív jelenléte nyilvánvalóan a román népi kultúra közvetlen, folyamatos, máig ható hatására vall. A mostaninál hosszabb időn át tartó és célzottan szisztematikus gyűjtés eredményeként bizonyára kiterjedtebb hiedelemkör is regisztrálható lenne a református Fekete-Körös völgyi magyarok között is a román pappal összefüggésben, mindazonáltal e hiedelemkör súlyponti elemei az eddigi gyűjtésekből is jól beazonosíthatók: részint a rontáselhárításban megmutakozó, egyértelműen pozitív aura (303–304.), valamint a halálos végkimenetelű fekete misét celebráló fekete mágusi szerep (305–307.). Adatközlőink közül többen is bevallották, hogy maguk is felkeresték már különféle ügyes-bajos dolgaikkal a szomszédos keleti hegyvidék románlakta falvainak egy-egy nevezetesebb ortodox lelkészét, közülük is kivált egy, Robogány mellett tevékenykedő pópa miseszolgálatát vélték átlagon felüli erejűnek – mindazonáltal e szórványos látogatások alapján a Belényes vidéki magyarság vonatkozásában akkulturációról még nem beszélhetünk.

A recens hiedelemszövegek tanúsága szerint a különféle tudósokhoz, nézőkhöz járás sem vesztett intenzitásából a 20. század második felében. Adatközlőink kivált a nagyhalmágyi nézőről (egy ottani idős román férfiről) beszéltek elismerőleg (309–312.). Szemléletes élményelbeszélések örökítik meg a belényesi jósnő alakját is, akinek egy nagy fekete kandúrmacska volt az ördögsgolgája (313–319.), valamint a belényessonkolyosi nézőt, aki azonban csak rontáselhárítással foglalkozott: korpára imádkozott a jószág tejhasznának a visszajövetelért.

A Belényesi-medence termékeny mezőgazdasági vidék, tán ez a magyarázata annak, hogy a havasok közelsége ellenére a helyi hiedelemvilág viszonylag szegényes a különféle mitikus állatokról szóló népi elbeszélésekben. Az ilyen vonatkozású legszínesebb hagyományok a sárkány hiedelemalakja köré szerveződnek: felbukkanása az égen hamarosan bekövetkező dögvész jelent (318.), és vihardémoni szerepköre is meglehetősen egyöntetűnek tűnik az ismert adatok tükrében (319–320.). Beszédes adalék, hogy Köröstárkányban még a forgószelet is „sárkányszél” névvel illették. Noha a kígyókról mindössze kisszámú és

szikár hiedelemszövegek kerültek megörökítésre (321–324.), összességében azért kirajzolódik belőlük a hiedelemkör tematikai katasztere: a kígyó megszopja a tehenet, emberre támad, drágakövet fúj, és akad közöttük taréjos, valamint füttyülő kígyó is.

A hiedelemmondai fejezet meglehetősen vegyes, álhiedelemmondákat, eredetmagyarázó mondákat és szimpla hiedelmeket egyaránt tartalmazó záró blokkjába két, a Fekete-Körös völgyében máig „hatályos” hiedelem említését válogattuk be. Életében kőművesként dolgozó köröstárkányi adatközlőnk a környékbeli román településekre utalva még élő szokásként magyarázta az építőáldozat ott elvárt és ténylegesen is gyakorolt különféle fajtáit (333–334.), és ugyanő a régi babonás világ egyik megjelenési formájaként aposztrofálta azt a régi szokást, miszerint a házakat kékre festették, „mert az jó szellem, mert mikor tiszta az égbolt, szép kék, akkor a jó szellem jár. Az a jó szellemet jelenti”.

FALUCSÚFOLÓ TÖRTÉNETEK

A gyűjtemény utolsó kicsiny csoportja – mintegy függelék gyanánt – mindazokat a lokális vonatkozású és ihletettséggű történeteket tekinti át és adja közre, melyek egy-egy környékbeli falu lakói elé állítanak görbe tükröt. E rátótiádák a Belényes környéki falucsoport két településéről szólnak, ám hogy miért éppen róluk, azt illetően csak bizonyos ráutaló jelekre hagyatkozhatunk.

A legtöbb falucsúfoló történet a magyarremeteiekről ismert. Kialakulásukban vélhetőleg szerepet játszott az, hogy a korábban is valamelyest félreeső falu a 18. századtól nyelvszigetté vált, s az ottani nép csak közvetve, a belényesi vásárok és más jeles alkalmakkor érintkezett a Fekete-Körös mentén sorakozó falvak magyarságával. A magyarremeteiekről a különféle adaptált internacionális folklórelemek mellett (lásd: a templomtoronyba felhúzott bika, a csordának nézett golyák, az egerésző csikó – 340–341., 345–346.) kistáji ötletként értelmezhető narratív típus (a megmuzsikált kukoricakenyér: 347.) és falucsúfoló szövegből kifejlődött, csakis a magyarremeteiekre vonatkoztatott rátótiáda (342–344.) egyaránt akad, s mint a falucsúfoló verses szövegbetétből is kitetszik, a magyarremetei magyarokat és románokat egyaránt csúfolták nemzettársaik a búbosbanka megfőzésével.

A másik Fekete-Körös völgyi falu, amely a környékbeli rátótiádák célkeresztjébe került, az egyébként táji értelemben legnagyobb presztízzsel bíró és máig legmódosabb Köröstárkány – meglehet, e fricska egyfajta kompenzáció kívánt és kíván lenni a többiek részéről. A köröstárkányiakról hangoztatott két falucsúfoló történet egyike (348.) a felpofozott malac és a burgonyára ültetett kotlós narratív típusának meglehetősen kreatív táji ötvözte,⁴³ a bárány híján levágott Bodri és a feltálalt kutyahús esete (349–350.) azonban

⁴³ Ez utóbbi típusnak a belényessonkolói szövegváltozaton kívül mindössze egyetlen Baranya megyei előfordulása ismert (*Magyar Népmesekatalógus* 6. 1990. 114.).

sok tekintetben a magyarremetei „pupuza” csúfolójához hasonlatos, különféle tartalmi variánsai (levágott róka, levágott macska) pedig az Őrségtől a Rozsnyói-medencéig, Bácskától az Ósva völgyéig mint tájegység szinte széleskörűen ismert hagyományok gyűjthetők.

A Fekete-Körös völgyi magyarság népi prózája, s azon belül is kispékai tradíciói és szövegrepertoárja az itt áttekintett hagyományanyagnál néhány évtizede még – és egyes szegmenseiben tán még manapság is – bizonyára változatosabb, esztétikai jellemzőkben teljesebb volt, mégis úgy véljük, hogy az itt közreadott szöveggyűjtemény, az abban szereplő népköltészeti alkotások füzére nem csupán ízelítőt nyújt e kistáji folklórhagyományokból, hanem azokat részletekbe menően és átfogó jelleggel is képes bemutatni. Mint jeleztük, a főként 2008-ban végzett gyűjtő utak során feltárt mondaanyag mellett a gyűjtemény összeállításakor felhasználtuk a korábbi, jellemzően 20. századi folklórgyűjtesek eredményeit is, elsősorban Györffy István, Kun József és Fábíán Imre által megörökített szövegeket; e jeles elődeink áldozatos munkája nélkül e kötet szövegkorpusza sem lehetne teljes. A népköltészeti gyűjtő utak sikeréért köszönettel tartozunk Boros István belényesújlaki, Földessy Márta jánosfalvi-sonkolyosi, és Szigeti Ferenc magyarremetei református lelkészeknek, akik a néprajzi interjúk megszervezésével nagyban megkönnyítették e többnyire múltidéző beszélgetéseket; köszönet továbbá kolléganőnknek, Tomisa Ilonának és férjének, akik a 2008. évi gyűjtőutakra elkísértek, köszönet szállásadónknak, Gyulai Piszka Csabának és kedves családjának, akiknek vendégszerető köröstárházi otthona e néprajzi kiszállások állandó bázisává vált. És végül csak hálával és szeretettel gondolhatunk mindazon adatközlőinkre, akik e gyűjteményt alkotó népköltészeti hagyományok zömét önzetlenül, szívesen és magától értetődő bizalommal elmondták kérdéseinkre, olykor spontán módon, többnyire azonban nagyon is tudatosan e módon is továbbörökítve mindazt a kulturális örökséget, ami nem ritkán több évszázados tradíciókat jelent és jelez Bihar megye e délkeleti csücskében. Fekete-Körös völgyi folklórszövegeket nem utolsó sorban olyan zengzetes, archaikus, középkori nyelvelméleink hangulatát idéző tájnyelven, mely tájnyelv megismerése – mint egy időutazás – a gyűjtő számára tán még a feltárt, megismert táji mondakorpusznál is mélyebb emlék és kulturális élmény lett.

A mondák gyűjteménye

TÖRTÉNETI MONDÁK

A magyarok bejövedele

1. Vannak Tárkányban és Fenesen, akik a honfoglalásról is tudnak regélni, elbeszélvén, hogyan jött be Árpád Magyar-Topánfalván keresztül nyolcökrös szekérrel, s hogyan nyerte meg a hazát a belényesi tót királytól három próbával, melyet sikerrel állott ki a szintén földet kérő Oláh Rumuny oláh királlyal szemben. Mikor pedig a tót király megbánta a könnyelmű adományozást, s visszavonván ígéretét a fenesi várba menekült, hogyan ostromolták meg a magyarok a várat, s hogyan hódolt be a tót király meztelen talpainak felmutatásával. (Köröstárkány, Várasfenes)

A tatárjárás

Sári, Kati, Méri, jöjjetek elő!

2. Ahal a Mál-patak van, a víz közrefagatt egy alyan süppedős helyet, ahava nem mindenki mert bémenni. Az asszanyak ada bújtak a tatárok elül; att szöttek, fantak benn. Majd mi történt? Az egyik tatár békiabálta:

– Sár, Kat, Már, jüjjetek, elmentek a kutyafejű tatárok!

Hát az asszanyak úgy értették, hogy Sári, Kati, Méri! – és kijöttek a búvóhelyről, egyenesen a tatárok karjába. (Belényesújlak)

A tatárok maradékai

3. Az Alsóvölgyön különösen Gyantáról azt tartják, hogy lakosai tatár eredetűek. (Fekete-Körös völgye)

IV. Béla király

Béla király vára

4. Bélavár. Azt tartják, hogy IV. Béla még mint herceg és a Tiszántuli részek ura építtette ezt vadászkastélyul, hová sokat járt bölény vadászatra. (Várasfenes)

5. Bélavárát azt úgy tudom, hogy azt a Béla király építette, és akkor aztán mikor vége lett a háborúnak, meg ami vót, az megmaradt. A Béla királynak volt a vára. (Belényes-sonkolyos)

6. Úgy tartják, a legenda, vagy a történelem is, nem tudom, hogy állítólag IV. Béla király építtette. Egyik legendát így tudjuk: ő építtette, és ilyen kihelyezett őrsége vót ebbe a várba. Mer itt át-átjöttek ezek a szomszéd románságok, meg-megtámadták őket, oszt akkor itt vót neki katonaság meg parancsnokság, minden. (Körösjánosfalva)

7. Mikor Béla királyunk még élt, nagy vizek és mocsarak valának errefele meg nádasak, erdő is rengeteg, a Kerezs mentin mindenféle vadállattal, madárfélivel. Annyi vadliba, vadruca keringe a levegőben, hogy alig lehete látni tüllik az eget. Sivítanak, hápogának, olyan zajt csapának, hogy semmit se lehete hallani a hangoskodásuktul, a vircse meg csak repüle, azt se tudá, melyiket kapja ee közülük, olyan sűrűn valának.

Béla király nem is tanálhatott vóna jobb vadászterületet az egész országában, ezér szívesen járkála ezen a vidéken, soksze eljüve vadászni ide.

Ecce feltűne neki, hogy van egy nagy madár, amelyik eltír a többitű, nemcsak nagyságával, hanem tollazatának gyönyörűségével is, amolyan nyesmadár vagy miféle vala, szó ami szó, mindent elkövette, hogy nyilával leterítse ezt a csudálatos madarat.

Csakhogy annak is esze vala ám. Mind feljebb és feljebb keringe, hogy Béla király nyila ne érhesen ee hazzá. Fokozatosan felhúzóda a vőgy irányából a hegyek felé, a király meg utána, már ott járanak az egyik hegy lábánál. A király lent, a madár fent, mindegyre magasabban köröze.

Béla nem ismeré a lehetetlent, azér vala király, a madár meg addig emelkedé, míg ecce csak eltűne a fellegekben, de egy gyönyörű tallat bocsáta alá, a szárnyából vagy a farkából típdeste ki, olyan tallat, amilyent a király nem láta egész életiben. Fénylett a Nap sugaraiban, hogy alig lehete ránézni, a szemet annyira kifárasztá.

A király előbb elkeseredé, mivelhogy a csudálatos madarat nem szerezheté meg, aztán meg azza vigasztalá magát, hogy ilyen szép tallat még vadász ember sohase láta, a kalapjába tevé a sokszínű tallat.

Nem is vala az igazi madár, valamiféle tündér vagy angyal vala.

Most már lefelé irányítá tekintetét a király. Hát uramisten, a lábánál Fenes, valamivel odébb Benyiles, csak úgy csillogott a templomik tornya. Ilyen szép vőgyet ü még nem láta.

– Na fiam – szólt oda a kísérő vitézinek –, ide egy olyan várat építünk, hogy csudájára fognak járni az emberek. Lesz ablaka minden irányba, hogy aki kinéz rajta, mindent lásson: falut, várost, patakot, folyót, vadat és madarat, mindenféle dógázó embereket.

Így épüle fel aztán az a hatalmas vár, amit az ü nevirül nevezének ee Bélavárnak. Béla király vára. (Várasfenes)

Béla király alagútjai

8. Béla király nagyon okos ember vót. Mikor felépítette Bélavárat, arra is gondolt, hogy ezt a várat sok ellenség fogja ám megtámadni, ostromolni, tatár, török meg mindenféle, szükség lesz arra, hogy könnyen lehessen védelmezni. Ezér árkot ásatott, mint az alföldi váraknál szokás, és vizet vezetett az árokba. Csak a hídon át lehetett bemenni a várba. Két hídja is vót, az egyik az Ilimár irányába.

Ekkor az egyik vitéze, akit a király mindenkiné jobban szeretett, elibe állott:

– Felsíges királyom! Mán megbocsásson felséged, de nem elég a védekezésre egy ilyen vi-zesárok, alagutakat is ípítsen felséged, hogy szükség esetén menekülni is lehessen, ha mán vesztísre állnak a harcok.

– Tudom, tudom, fiam – válaszolta nyugodtan a király –, gondoltam én erre. Nem is egy alagutat fogunk ípíteni, hanem hármat. Az egyik a fenesi templomhoz fog vezetni, ahol a temető van, hogy az oda beszorulók hozzánk menekülhessenek. A másik a Pontoskű alá, mer oda is várat ípítünk majd. De nem feledkezünk meg a belényesi testvéreinkről se, az ü alagútjuk szintén a temetőjükhöz fog vezetni, mert nekik is ott van a templomuk – akkor ott vótak a templomok a temetőkert mellett. – Tudjátok, hogy a templom az Isten háza, az mindig menedíket nyújt az istenfélő embereknek. Így aztán el is készült a három alagút, ma is ki lehetne számítani azoknak az irányait, vonulatait. (Belényessonkolyos)

9. Én meg azt hallám, hogy a Bélavár nagy ípítmény vót, alyan nagy vót, hogy alag-út vezetett Belínyestül fel a várig, azan hazták szekírral az ílelmet. Béla király ípítette. (Belényessonkolyos)

10. Kastélya vót neki ott fenn a hegy tetején, most is megvannak a romok, a falak, most is meg lehet látni. És ott csinált alagutat. A Körözsön alól, a Fekete-Körözs, ami folyik ná-lunk, az alatt csinált alagutat odáig, Belényesig. (Köröstárkány)

IV. Béla akasztófái

11. IV. Bélának vót a Hidaknál, vót négy akasztófája. Az igen, arról tudok. Belényeshe közel ugye, IV. Béla idejibe. Belényes felé, az országút szélén, hogy ott, arról íjlesztették az embereket, aki bünt csinált, hogy az látta, arra fel van akasztva. Négy akasztófa vót neki rendelkezésre IV. Bélának. (Kisnyégerfalva)

Belényes eredete

12. Miután Béla király felépítette a gyönyörű Bélavárat, ellenségei és irigyei kiszúr-ták a szemét. Ezért nevezték el a királyt Vak Bélának. A szegény vak királyt vezetni kel-

lett, nehogy rossz helyre lépjen. Egyszer egy sánchoz értek, s azt mondja a királynak a vezetője:

- Felséges király, vigyázz, hová lépsz, belé nye ess!
 - Hogy mondtad? Belé nye ess? Legyen ennek a helynek a neve ezután Belényes!
- Ezért nevezik így az itt felépített várost. (Kisnyégerfalva)

Fenes, Jánosfalva és Belényessonkolyos alapítása

13. Falu végén van Bélavár,
Melyben lakott Béla király.
Béla két szemét kiszúrták,
A várat meg felágyúzták.
Feleségét, két gyermekét
A nagyvilágba száműzték.
Egyik János, másik Béla,
Elindultak bujdosásra.
Mikor aztán elindultak,
És ez vidékre jutottak,
Leültek és itt üdültek,
Egy nagy nyesmadárt lelőttek.
János mondá: „Megvan a nyes,
Ez a falu legyen Fenes!”
Mikor aztán tovább mentek,
Egy szép vidékre érkeztek.
János mondá: „Be szép falu!
Felírjuk ezt itt valahol.”
És felírták egy táblára:
Ez a falu Jánosfalva.

(Várasfenes)

14. Béla királynak volt három fia: Ferenc, János és Sándor. Ferencről nevezték el Fenest, Jánosról Jánosfalvát, Sándorról Sonkolyost. (Várasfenes)

Béla király halála

15. Utközben tudakozódni kezdtem vezetőmtől a vár [Bélavára] multja felől.

Mi ezt – nyertem válaszul – Béla várának hívjuk, mert Béla király építtette, benne lakott ő maga is, hanem a törökök megtámadták s a szomszéd magas hegyről addig lötték a várat, míg végre bevették azt, s megölték benne Béla királyt is. (Várasfenes)

IV. Béla kincsei

16. A Bélaváráról is vannak legendák. Hogy amikor a muhi csata után Béla király menekül és Horvátország felé veszi az útját, hogy akkor rövid ideig a várban pihent meg, és ottan rejtette el a kincsét. Sőt, még azt is mondták utólag, ezt az ötvenes években a helybeliek, hogy Béla királyt talán oda temették el három koporsóba: egy arany koporsó és így tovább... és voltak, akik keresték. Mert abban a várban van eltemetve, a Bélavárban. (Köröstárkány)

17. A fenesi vár, itt ahogy a völgyön menni fel, az már a törökjárás előtt is létezett vala. Mi Bélavárának mondjuk. Azért Bélavára, mert mikor vót a tatárjárás, ugye még a törökvilág előtt, itt húzódott meg Béla király egy ideig. Úgy mondták, a vár pincéjibe rejtette el a kincseit. Béla király kincsét apámék legénkorukban is sokat keresték, sokat áskáltak utána mások is. Valami aranyekét, meg aranykoporsót is emlegettek, hogy az máig is ott van valahol elrejtve a Bélavára pincéjiben. De hát azt senki nem látta, sem találta még meg. (Várasfenes)

Mátyás király

Mátyás és a kolozsvári bíró

18. Hát azt hallottam, mit csinált Kolozsvárt. Hát ő ült egy kirakat előtt – ahogy hallottam én. És a bíró hordatott valami fát, rakatott össze. Osztt azt mondja a pandúrnak, már a rendőrnek:

– Eredj – azt mondja –, azt a nagyorrút ugrasd ide, rakja az is a fát!

Odamegyen, és aszongya neki Mátyás – me ő úgy vót felötözve, nem mint király, hanem mint egy parasztember. És azt mondja neki. A bírónak:

És bíró úr, mi lesz a fizetés?

Adjál csak a hátára egy párat!

Megverte. Na jó, elment, rakta a fát, de ráírta egy pár darabra a nevit. És akkor mikor elment, majd jött egy pár nap múlva, és azt mondta a bírónak:

– Nahát bíró úr – aszongya –, nagyon sok szép fája van!

– Hát igen – azt mondja.

– Mondja má, hogy mi újság itt a városba? Hogy vannak az emberek ellátva?

A bíró kezdett hazudozni... Oszttan azt mondja Mátyás:

Hányassa csak szét azt a fát!

Megtanálták a nevit...

– Na, nézze meg, bíró úr, én vótam az a nagyorrú, akinek a hátára adott!

Akkor a rendőr letérgyepelt.

– Te állj fel, te parancsra ízéltél, de bíró, te bíró nem leszel többet soha!
Én így hallottam Mátyásról. Igazságos király vót. (Magyarremete)

19. Úgy volt, hogy a bíró, a kolozsvári bíró – régen mesélték nekünk –, a kolozsvári bíró a jobbágyokkal rakatta a fát. És Mátyás, aszondták, járt álrühában, és ment, hogy lássa, hogy hogy élnek a népek. És akkor ő ott nézegetett, és akkor a hajdú odament, aszongya:

– Mit keresel itt, mit lopod a napot? Eridj te is, rakjad a fát!

S elment. Osztán még háromszor a hátára is ütött. Oszt akkor odament, s közbe ahogy vitte a fát, ráírta, hogy: Mátyás, Mátyás. Vagy három darab fára. És akkor elment vissza, és akkor máskor felöltözött rendes királyi ruhába. Oszt jött, kérdezte, hogy hogy élnek. Oszt mondta a bíró, hogy:

– Nagyon jól élnek, az emberek meg vannak elégedve!

– No – aszongya –, akkor rakjátok csak el ezt a fát!

És akkor kikerítette azt a fát, amire rá vót írva, hogy Mátyás. És osztán no, megbüntette. A rendőrnek azt mondta, hogy:

– Nem te vagy a hibás – aszongya –, te csak a kötelességedet csináltad.

És a bírót bezárták, ahogy mesélték itt abba az időbe az emberek. (Várasfenes)

Mátyás megkapáltatja az urakat

20. Megkapáltatta az urakat, de visszafele! Nem felfele, hanem lefele a dombon. (Körösjánosfalva)

21. Ő járt az egész országba, álrühában. S nézte, hogy mit dógozik a nép. Ment a kocsmába egy este, hát ott a kocsmában vótak ezek a szőlőművesek. És ittak-ettek, osztán a poharakat mint ha mink is elborítnók a poharakat itt, elborították a poharakat. Nem törődtek avval, hogy na, szőlőlébül... hogy a szőlőt meg kell kapálni, vagy micsoda. Oszt megjegyezte az embereket, másnap oszt előhíttá őket, kivitte a szőlőhegyre. Nem hogy felfelé kapáljanak, hanem fentről lefelé kapáltatta őket. Amikor végigértek, ezek nem tudták, eszik ágába se vót, nahát ugye muszáj vót teljesíteniük a parancsot. Mikor kiértek, akkor mondta nekik:

– Tudjátok, tik az este a bort locsoltátok, nem tudtátok, hogy miről van vagy hogy! Mire kellene, vagy honnan jön, vagy hova ment. Azér kaptátok ezt a verést!

(Köröstárkány)

Mátyás és a kamarás

22. Akkor még vót egy, most eszembe jutott, vót egy mondás rulla, aszongya hogy: „Itt járt Mátyás király, megett három tojást, láttam aranytálon járni a kamarást!” Úgy mesélték

itt abba az időbe, hogy a kamarás annyira meggazdagodott, hogy már ment a templomba, osztán mindig tettek aranytálat oda a lába alá, oszt úgy ment a templomba. Oszt aszondta:

„Itt járt Mátyás király, megett három tojást,
láttam aranytálon járni a kamarást!”

(Várasfenes)

Mátyás és az öreg szántóvető

23. Na meg van még a Mátyás királyról az is, hogy elment az urakkal sétálni, és osztán tanálkozott egy ilyen szántóvető emberrel, aki szántogatott a kis gebével, az övével. És akkor megkérdezi a Mátyás király, odaköszönnek, hogy:

- Jó napot, adj Isten, jó napot! Nahát messze még a messze?
- Hát felséges királyom, már csak az ökör szarváig.
- Hány még a harminckettő?
- Hát már csak tizenkettő.
- S meg tudna-e fejni három bakkecskét?
- Meg, felséges királyom!

Elmentek az urak a királlyal, az öreg szántóvető ott maradt, osztán szántogatott a gebékkel tovább. Majd az úton megkérdezte az urakat, a főurakat, hogy:

- Na tudjátok-e, hogy milyen szót váltottam az öreg paraszttal?

Hát ők nem tudják.

– Mire mondta az öreg paraszt, hogy már csak az ökör szarváig? Vagy mire mondta, hogy már csak tizenkettő a harminckettőből? Vagy megfejne három bakkecskét?

Nem tudják...

- Na, holnap megkapjátok, amit kértek, ha meghozzátok nekem a választ!

Hát mit vót mit tenni, elmentek az öreg paraszthó, és megkérdték, hogy milyen szót váltott a királlyal. Mit jelent, mit értettek abból, hogy: messze még a messze? És a paraszt azt felelte: már csak az ökör szarváig. Aszongya:

- Valamikor messze láttam. Messze. Most má nem látok, csak az ökör szarváig.

Ez az első. Száz arany, ennyi vót a díja.

– A második, hogy: hány még a harminckettő? Mikor fiatal vótam – aszongya –, harminckét fogam vót, most már nincsen belőle, csak tizenkettő. Ez a másik száz arany. A harmadik, hogy meg tudna-e fejni még három bakkecskét? Hát úgy, ahogy tikteket megfejtelek most, úgy fejnék meg három bakkecskét is!

A harmadik száz aranyért. (Körösjánosfalva)

24. Meg még vót egy:

- Tisztességgel öreg! – azt is mondta neki Mátyás király.

Aszongya az öreg, hogy:

- Köszönöm az asszonynak!
Hát azt is megkérdezték, hogy az is mi.
– Azt is megmondom – én úgy tudom, tíz aranyat, mindegyikért tíz aranyat kért az öreg. – Az, hogy az asszony rendbe tart, mindig tisztán tart, még tiszta ruhát ad nekem.
(Körösjánosfalva)

Egyszer volt Pesten kutyavásár!

25. Az ember szántott a mezőn és Mátyás király arra ment. És akkor aszondta neki, hogy:

- Szántsza meg a szomszédját is!

Aszondta: ő nem szántja, az nem tartozik űhozzá, szoval én így tudom, nem tartozik űhozzá. S akkor aszondta az ember: neki nincsen pénze, hogy megszántsza a földet, és a nagygazda nem akarta neki megszántani. Na, akkor Mátyás király odasúgta neki, hogy:

– Nagy vásár lesz Budapesten, kutyavásár. Maga hozzon el néhány kutyát, és a többi az én dógom.

És az ember fogta, a szegényember, mán így mondják, elment a kutyával. És akkor ahogy kiment oda, a kutyák elkezdtek ugatni. Persze osztán gyűltek a kutyák oda mind, akarták zavarni, de Mátyás osztán rendezőt adott, hogy hagyják ott, és ű vette meg az első kutyát – én így tudom, nem tudom, de sok pénzt adott érte, és akkor kötelezte a többi urakat is, hogy mindenki vegyen egy kutyát és mentül többet fizessen neki. Na, megfizették neki a kutyát, szoval az emberek megvették a kutyát, aszongyák, nagy ricsaj vót ott a piactéren, eljött haza az ember. S akkor az ember vett szép lovat, aztán házat épített, meg minden. És:

- Ugyan hunnan van annyi pénzed? – kérte a gazdag ember.

Aszongya:

– Hát onnan – aszongya –, hogy olyan drága vót a kutya, elvittem a kutyáimat, eladtam – aszongya –, és olyan drágák vótak a kutyák, ennyit kaptam érte.

Fogta osztán a nagygazda, osztán összevásárolta az összes kutyákat, és akkor felment vele Pestre. Osztán megint ű is, hogy vegyék meg a kutyáját, meg minden. És akkor Mátyás kiüzente neki, hogy:

- Pesten csak egyszer vót kutyavásár! Úgyhogy menjen!
Eltakarították az embert. (Belényessonkolyos)

Belényes nevének eredete

26. Amikor erre járt Mátyás király, akkor a Körözsön még nem volt híd, csak egy nagy szálfa átalvetve. Láta aztán, hogy egy öreg anyóka megyen át rajta, megyen a Körözs túlsó oldalára. Megállt Mátyás király, majd megszólalt:

– Vigyázz, anyóka, belé ne ess!

Hát innen, hogy „belé ne ess”, innen kapta Belényes a nevét. (Kisnyégerfalva)

Mátyás király szobra

27. Mikor a románok bevonultak Kolozsvárra, íszrevették, hogy Mátyás király szobrának közepin van egy címer, azt kilűtték, de nemsokára újból kinőtt, és azóta is fokozatosan növekedik.

Mátyás király hírit nem lehet kisebbíteni. (Belényessonkolyos)

Mondák a törökökről

A törökök gyülekező helye

28. Mikor a törökök itt voltak, akkor itt szembe véllünk – ez vót a magyar iskola, akkor is, meg most is van –, ott az egész kerthelyiség az épületeken alul az ki vót rakva mind kővel, ilyen vízi kővel, kerezsi kővel, mert itt sorakoztak össze a törökök, ezt az öregek mondták régen. (Kisnyégerfalva)

A törökök ebédje

29. Mesélték az öregek, hogy jöttek a törökek. S akkor köteleztek minden házat, hogy főzzen ennivalót – ez mindig eszembe van, mikor összekeverjük az ennivalót. S akkor a falu végén akkor odatettek egy nagy kádat. S akkor persze mindenki főzött, ki mit gondolt, meg ki mit akart, meg ki mije vót. S akkor mindenki ment az ennivalóval oda. És akkor aszondta neki a török, hogy borítsa bele oda. És akkor mindent oda. És mikor hány-szor főzek, ha valamit összekeverek, mindig eszembe vannak a törökek. Úgyhogy ők odatették és beleborították, és úgy ették meg a törökek, hogy mind összekeverték az egész ennivalót. (Belényessonkolyos)

A török rabolta asszony

30. A terek temetője felfele, a Szilvás ahun van, att vót. Att vót a házik. Még látszik a hant is, ada van eltemetve a terek. Apósam magyarázta rígen, hogy a terek templama a régi temetőbe vót. Ünnepkar, má az ű ünnepikkar, mind összegyűltek a templamba.

Egy fenesi embernek a felesígit az egyik terek, Mahamed ellapta. Magáha vitte a házába, de őriztette. Amika a terek mind a templamba vótak, a fenesi ember visszalapta a felesígit. Pedig annak mán gyereke is vót a terektű. Ment vele az asszony örömet, mer hát az vót a hites ura. (Várasfenes)

A török basa lánya

31. Mikor a török basa elfoglalta a váradi várat, Belínyest is hatalma alá kerítette. A megrímült belényesiek a templomba menekültek, majd elindultak az alagúton át Bélavár felé. De gondoskodtak róla, hogy a templom körüli vaskapukat jól bezárják, mind a három mögé hatalmas sziklákat gurítottak. Csakhogy történt ám valami korábban. A basa lányát egy szép magyar vitéz a templom közelibe csalogatta, aztán a templomba, majd még beljebb, végül ott maradt az is velük az alagútban. Maradt is szívesen, mert azt mondta, hogy ilyen szíp vitézt még nem látott, nincs ilyen egész Törökországban.

A basa megtudta, hogy az alagút a Bélavárho vezet, elindult tehát hatalmas seregivel az elfoglalására. Sikerült is neki nagy keservesen, miután már a fél hadseregét elvesztette, de a várbeli védőket már sehol se találta, azok elmenekültek a Pontoskú alá meg a fenesi templom irányába, na meg az Ilimár felé, így aztán nem volt meg az igazi öröme, csak a háború felit nyerhette meg. Azzal vigasztalta magát, hogy legalább megtalálja a lányát, s annak elrablóján bosszút állhat.

Ecce csak kicsapódott a vár egyik vasajtója, s kit lát magával szemben a basa: a lányát, meg azt a vitézt, akit a lánya megszeretett.

A basa előkapta a nyilát, és lelőtte a magyar vitézt, még mielőtt az védekezhetett volna. Helyben meghött.

A basa lánya annyira el vót keseredve, hogy már csak néhány szót tudott mondani, azt is úgy, hogy a szeme tele vót gyűlölettel. Így szólt az apjához:

– Jó apám vótál, minden áldozatot meghoztál, de most már tönkretetted az ítetemet, verjen meg a magyarok Istene!

Ekkor felugrott a vár falához támasztott lítrára, és levetette magát a mélységbe, onnan meg legurult a közeli patakba, amit azóta is úgy hívnak, hogy Bús-patak. (Belényessonkolyos)

A törökök legyőzése

32. A törökök sokáig itt tanyáztak Belényes alatt. Másképp nem lehetett őket elűldözni, a magyarok átfúrtak egy nagy hegyet s olyan árvíz zúdult a törökökre, hogy futva menekültek, a mi kincset nem tudtak elvinni, elásták. (Fekete-Körös völgye)

33. A belényesi síkan vót egy nagy ütközet a terekkel. Ezen a rísen sak vót a terek, úgy befíszkelték ide magukat, hogy házik vót. Ahun mast a Szilvás van, att laktak. Meg templamjuk vót. De vót nekijük templamjuk Újlakan meg Remetén is.

Na, a nagy ütközetbe a terekeket leverték. A harcasak ide a fenesi várba jüttek mulatni. Ez a vár, a Bélavára kicsi vót, úgy hogy nem fértek be. Szekerekre ültek, bementek Váradra, a váradi nagy várba. (Várasfenes)

34. De azt is [mondták], hogy mért Nádas. Állítólag hogy mikor jöttek a törökök, akkor ők oda menekültek ki, és ott a nádasba hordták ki az ennivalót, és ott voltak elrejtőzve, nem tudom, hány napig, és akkor ott megölték a törököket. (Belényesújlak)

A törökök templomai

35. Az anyakönyv felemlíti, hogy az öregek látták még a színes festékkel kifestett félholdat a tornyon, ezért török építménynek nézték. A félhold kifestése azonban itt is csak a hódoltság jele volt, hogy az ellenség fel ne perzselje. (Magyarremete)

36. A remetei templomot a törökek építették. Csak azután lett református templom. Ahogy mondták, a tornyon a hold is annak a jele vót, hogy ez a rész hozzájuk tartozott. S ha jöttek későbbben is erre, a mi falunkba, arról látták, hogy itt nincsen ellenség. S így osztán nem bántották az ittvaló népet. (Magyarremete)

37. A magyarremetei templomot a törökök építették. Még temetkezés is van a templom mellett a törököktől. Így hallottam nagyapámtól. Hát a festmény is a templomba megvan a törökökről, a festmény. (Magyarremete)

38. Hallottam, hogy itt a templomot a törökök építették. (Belényújlak)

39. A torony [templomtorony] megfigyelő vót a törököknek. Pontosan, tiszteletes úr, mint a solyondi torony. Ez is olyan vót a törököknek. Azután építették hozzá a többi részt. (Belényesújlak)

40. Vót itt egy török templom is valamikor. (Várasfenes)

41. A törököknek a templomjuk ott vót... a magyaroknak is a templom fenn a tetőn. És ott van egy régi [sír], pont édesapám és édesanyám [sírja] előtt, az is... (Várasfenes)

42. A törökök itt vannak eltemetve a templomnál. Én nem tudom, de apám aszondta, hogy a törökök csinálták a templomot is. (Köröstárkány)

A törökök temetői

43. A törökök ők építették a templomot. És mondta a nagyapám, hogy temetkeztek is oda a templom mellé. Tanáltak valamit abba az időbe, de most má nincsen. (Magyarremete)

44. Ahol van a templom, ott temető vót. A törökök temetője. (Belényesújlak)

45. Itt vótak a törökök, ahun van a református templom most, ott vót a temetőjik a törököknek. Ott vót a temetőjik. Azt hallottam nagyapámtól. (Köröstárkány)

46. A tárkányi templom mellett ott vót a temető. A török temető. A templom melletti házat mikor építették, a hetvenes évekbe, ott koponyát és török írásokat találtak. Ide temetkeztek a törökök. (Kisnyégerfalva)

47. A magyar templam tövibe meg terek temető vala. Amika a villámhárítót állítottuk, amika szereltük, hát ásás közbe csantak kerültek elő. Híttuk a veterinárt, nízze meg, miféle csantak azak. Mandta, hagy lábszárcsant, karcsant. Biztasan a terek időbű. (Kisnyégerfalva)

Nevezetes török sírok

48. Ez egy nagyon régi temető. Az is mutatja, hogy, látják, ez itt né, egy török sírja. Az öregek mind beszélték itt Fenesen. De mutatja is a jel rajta. Látják, egészen más, mint itt környül a többieké. Valami harc vót itt és ide lett eltemetve. De annak már több száz éve, hogy a törökektől maradott. Úgy is mondták, hogy valami török vezér lett ide temetve. Török sír. A régiek így hagyományozták reánk. (Várasfenes)

49. Mind mondták, hogy a Bükkös fenekibe oda tették le koporsóba. S onnan kiásták a törökök a szultánt. De milyen szultán vót az? Olyan beszéd vót, az igaz vót, beszéltek. A szultánt egy koporsóban temették el a Bükkös fenekén, Tárkányon túl, ott Tarkicán. A török szultánt. Azt mondták vót az öregek. S aszondták, hogy kiásták. És elvitték. De ki, hogy? (Kisnyégerfalva)

Az ördögsekér eredete

50. És akkor vót ez a bogáncs, az a kerek bogáncs, Erdélybe aszongyák, hogy az ördögsekér, vagy a fene tudja, minek híják. Azt mindig hallottam az öregektől, hogy aztat a törökök hozták be, a szénát a lovakkal, s azoktul származott. Hozták a szénát, a lovakkal hozták a szénát, és úgy szaporodott el. Ennyit én tudok. (Kisnyégerfalva)

A Rákóczi-szabadságharc

A belényesi Halomalja

51. A város nyugoti végénél terül el, hol régebben halom volt; a' partos hely még most is áll; ennek hagyományszerű története az: hogy egyszer a' rácok reá ütöttek Belényesre, kirabolták; azomban a' segítségül jött Váradiakkal egyesülve a' Belényesiek a' rablókat le verték, 's holt testeik a' városalatt temették el, 's innen lett a' nagy sírhalom; mít igazolnak az ásás alkalmával ott található ember csontok. (Belényes)

Rákóczi román katonái

52. A Rákóczi seregében szolgált három román: Fät, Haiduc és Ile. Ezek Rákóczinak a legjobb emberei voltak. Meg is jutalmazta őket: adott nekik egy írást, hogy ott, ahol akarnak, ott letelepedhetnek, az a föld ott az övéké lehet. És ide jöttek, ahol most Tarkaica van. Még ma is a faluban, Tarkaicán azért van annyi Fät, Haiduc. (Köröstárkány)

Petőfi halála

53. Petőfi Sándor Székelykeresztúron a vendégfogadó istállónak a jászlában halt meg. Én úgy tudom. Belehalt a sebeibe. Mert amikor ötet kihozták Segesvárról, a csatából behozták, akkor aki befogadott olyant, mint ő, hát azt a családot is kivégezték. És ugye nem merték tartani, hanem oda behúzódtak. Két katona vót mellette, én így tudom. És a két katona, amikor meghalt, eltemették ott a kertben. Majd osztán hogy a vendégség ahogy szaporodott, nőtt, ki kellett terjeszteni az istállót, akkor ki kellett ássák, és elvitték ki a kert végibe, egy orgonabokornak a tövébe ásták el. És oda van temetve, így mondták, oda van temetve Petőfi Sándor. (Kisnyégerfalva)

1919: a „Fekete húsvét”

A románok vérengzései

54. 1919-be bejüttek a románok. Nyégerfalván ott van most az a nagy fűzfa itt az első háznál. Azt nem vágták ki, mert ott lütték össze az embereket. Ott ölték meg a magyarokat. (Köröstárkány)

55. Velünk szembe ott ki voltak ülve. Azokat meglütték. Akkor mentek lefele az utcán. Akit értek, akit tanáltak, mindenütt. Akkor a templommal szembe ott vót három... egy apa, anya, meg egy fiú. Azokat is mind a hármat. Azok vótak a legpénzesebb embe-

rek a faluba, Mártonyéknek hitták őket. Úgyhogy nagyapámtól hallottam, ott ahun van a szövetkezet, ott annak a másik részén oda ástak egy nagy gödröt, tizenhármat beletemettek oda a gödörbe. Nyolcvankilenc esett áldozatul akkor abba a '19-es esztendőbe húsvétkor. (Köröstárkány)

56. Zolikám, úgy is volt, hogy ütették a kaput. S ment a sógoromnak az apja, nyugodjon. Ment, hogy nyissa ki a kaput, osztán ott lőtték le. (Köröstárkány)

57. És vót olyan gazda, hogy sok földjik vót gazdáknak. S vót, hogy így szógákat fogadtak. Nem csak a román falvakból, de inkább a román falvakból. És vót, hogy a gazdáját lelőtte a szóga. Vót ilyen is. (Köröstárkány)

58. A másik meg megint: fiatal menyecske dagasztotta a kalácsot. Osztán meglútték őtet, ahogy dagasztotta a kalácsot. (Köröstárkány)

59. Ott [Köröstárkányban] megint egy asszony dagasztotta a kenyeret. És ahogy dagasztotta, megfogták és kivítették. Hogy lűjék meg. Ott rengeteget meglútték. (Magyarremete)

60. Itt nálunk Nyégerfalván kivégeztek tizenkilencet. Az én nagybátyám is, édesanyámnak a testvére csak úgy szökött el, hogy utánaszaladt a csikó. És nem akarták a csikót lelőni. És akkor mán mikor beugrott, bement a bokrok közé, útána oszt el tudott szökni. (Kisnyégerfalva)

61. Még olyan is vót, hogy elvitték őket oda, oszt visszajűtt az illető, most két éve tudta meg, hogy ki lűtte meg a nagyapját, Tózinger András. Aszondta az embernek, hogy:

– Most mit szólna maga, ha én – aszongya – ezt a malteros kanált a fejébe vágnám?! Mért lűtte őket meg?

Olyanná vállott... de öregember vót, mikor megtudták most, hogy ki vót. Egy tatarényi ember vót, most halt meg vagy három éve. (Köröstárkány)

A románok rablásai

62. Tárkánba az úgy vót, jut eszembe, édesanyám mesélte, hogy aszongya, már halották, hogy baj van, meg gyűjtik össze őket, na mentek házrendibe. A férfiakat vitték. Aszongya, így gondolta magába: „Gyere, kisjányom, menjünk!” A nővérem egy másik kis utcába lakott. S aszongya:

– Nincs itthon senki, menjünk!

Aszongya, elindultak. De vót az utcában egy olyan, hogy mondjám, se nem normális, se nem buta, így dőgozni dőgozott, de komolyan nem lehetett vele beszélni. Az is elin-

dult vele kifele. Mikor odaértek a templomhó, akkor édesanyám kellett térjen erről, a másik aszondta:

– Na, ez a te urad?

Aszongya:

– Nem.

– Na, akkor te menj balra, te menj jobbra!

Úgyhogy édesanyámat elindította a lánnyal lefele, az embert elvitte felfele; mer úgy tudom, hogy bevitték az iskolába, ott lútték agyon őket. Akkor ment az anyám, azt mondja, mikor odaért egy jó ismerősihez, ott má meg vót löve egy idős asszony, ott az árokba. Ment tovább, mikor befordult abba az utcába, ahová kellett menjen, ott vót a második asszony [megölve]. Akkor mikor elérkezett haza, mán oda a nagynénémhe, akkor aszongya:

– Bújjatok el, csináljatok valamit! – a férfiakat szedték, nem a nőket.

De hogy azokat mér ölték meg, nem tudom. Akkor egyszer hallanak űk egy olyan-olyan visítást, mán úgy mondom, ahogy mondták a szomszédba. És akkor ott nem tudták űk, hogy mi történik. De a sógorom közbe otthon vót és el vót bújva a szénapadláson a széna alatt. S aszongya: hallottak egy visítást, meg vótak ijjedve nagyon, hogy na, most már azokat... meg hallotta a lövést, hogy lőtte. Először meglőtte a gyereket, aztán lútte meg az apját. Az asszonyok nem tudom, hol vótak. Akkor jöttek őhozzájuk. Mikor bejöttek, ezek már reszkettek, hogy na most mán űk következnek. Aszondta nekik a katona, ezek, én úgy tudom, voluntárok vótak, a hegyekből, nem bírták a tárkányiakat, mer szorgalmasak vótak, és azok mindig jöttek le dógozni ezeknek. És akkor:

– Na, ide figyeljete, túl – aszongya – azért lőttem le őket, mert nem engedtek, hogy vigyünk el semmit. De – aszongya – ha tik ha kinyitjátok az ajtót meg a szekrények ajtaját, és ha elhagyjátok, hogy vigyenek, amit akarnak, semmi bajotok nem lesz!

Ment a nagynéném, kinyitott minden ajtót, szekrényt, mindent, azt vitt, amit el akart, elment, elment, és nem bántotta őket. Így maradtak meg. (Belényessonkolyos)

63. [Feri bácsi, hogyan volt ez a fekete húsvét itt? Maga hogyan hallotta?]

Én nem hallottam sehogy... Én elmondom magának azt a fekete húsvétot. Az én nagyapám, Mikló Péternek született 1875-ben. Megnősült 1900-ban. És megvan nekünk a nagy biblia, annak a hátuljára ő leírta az ő életsorsát: „Én Mikló Péter születtem 1875-ben, megnősültem 1900-ban. 1914-be kiűtött az első világháború. Berukkoltam katonának – mindenkinek be kellett rukkolni, szoval katonasághó. – Én is berukkoltam a katonasághó '14-be, kivittek a szerb frontra. Ott vótam – nem tudom, mennyi ideig vót –, megsebesültem, azután hazaengedtek. Megint bevitték katonának, akkor kivittek a muszka front-ra, ott vótam két esztendeig fogságba. 1919-be hazajöttem, akkor még nagyobb veszedelem várt ránk, mert bejöttek az oláhok. Akkor jöttek be '19-be. Kifosztottak bennünket egy utolsó kanálíg. Semmi nem maradt meg a házba.” Úgyhogy tölünk is, ott a másik utcán laktunk, az összes bútort – mi vót akkor egy kis bútor –, az összes mindent, ami vót a

szobákba, a házba, felrakták a kocsira, úgylágy lefordult egy asztal a tetőre, az maradt az utca közepin, avál maradtak meg. Tessék gondolni, hogy kezdjél új életet semmi nélkül. Kezdjél új életet... (Köröstárkány)

64. De vót olyan tisztességes román is, akivel én együtt dógoztam a városon. Egy román tiszt, öreg, mán ugye hatvan éven felül vót. Mondja, hogy vótak olyanok, románok, hogy megrakták bútorokkal a kocsit Tárkánba. Oszt mikor értek be Belényesbe, megállította a román tiszt:

– Hunnan való ez? Na – aszongya –, fogjátok ki a lovakat, húzzátok vissza!

Vótak olyan román tisztak is. (Kisnyégerfalva)

A jó románok

65. Mesélte édesanyám, hogy akkor édesapám katona vót, de oda Galíciába vót mán, hogy akkor vagy azután ott vót fogoly. És neki megvót a nővére. És akkor jöttek, és átjöttek Fenesre. Hogy szökjenek Tárkányból, mer már akkor ölték a tárkányiakat. És akkor átmentek Fenesre, és akkor befogadta őket egy román ember. S aztán kidobolták Fenesen, hogy mindenki, akinek idegeny – ez igaz is vót –, mindenki, akinél idegeny tartózkodik, le lesz ő is tartóztatva és kivégeztetve, ha nem adja ki a idegenyeket onnan. Aszondta az ember:

– Nálam nincs, de ha lenne, akkor se adnám ki!

A román ember nem adta ki őket. Ez az édesanyámmal történt meg a nővéremmel. Édesanyám mindig emlegette, hogy milyen rendes volt az a román ember, hogy nem adta ki őket. (Belényessonkolyos)

66. Azt akartam még mondani, hogy ezek [a garázdálkodók] inkább tatárfaluiaiak vótak, meg mások. Ezek a tarkaicaiai befogadták a tárkányiakat. (Köröstárkány)

67. '18 után úgy vót, hogy gyilkolják le a magyarokat itt Újlakon. Vót egy szekretár, aki jóba vót egy magyar asszonymal. Aztán az szólt a magyaroknak, hogy: vigyázatok, készüljétek fel! A vasvilla meg a balta fenn vót az ágynál, hogy megkondul a harang, s akkor legyilkolják a falut. Oszt az aztán nem engedte, hogy megtörténjen. (Belényesújlak)

Az isteni büntetés

68. Az én feleségemnek a nagyapja mondta, úgy hitták azt az illetőt, hogy Pistuca Vaszali. Mer aszondta a tiszt, hogy ha tíz román felel a magyarságér, akkor ők nem bántják. Akkor leszállt, mint Ábrahámnak leszállt egész egyre. Aszondta:

– Egy román legyen!

Oszt akkor ő aszondta, minthogy bíró vót:

– Vaszali, hát szóljál valamit!

– Mit szóljak? Magyarok vagytok.

Akkor osztán a tisztt elvezette őket, oszt agyonlőtte őket ugye.

És akkor milyen sokáig ezek dínom-dánomoztak a románok bent a kocsmában. Osztán egy napig élt, belévágta valamelyik a hasába a kést. Nem sokáig élvezte. (Kisnyégerfalva)

A második világháború

Csaták a Pontoskő alatt

69. Debrecenből jöttem haza. És egy öreg ült az asztalnál a kocsmában, egy öregember, de fél lábbal. Egyik lába múltáb vót, faláb. De az ízélte, hogy mikor a kocsmáros kérdezte tőlem:

– Hova való?

Mondom:

– Nagyváradi.

– Nagyváradi? S – aszongya – Nagyváradtól?

Há mondom:

– Belényes. Belényesújlak.

Aszongya:

– Megvan még az a kopár hegy?

– Meg – mondom. – Még ott áll – mondom –, ahogy régen.

– Háj, robbantaná széjjel az Isten, mer ott vesztettem el a lábamat!

Mentek szuronyrohamra, mentek az egyik a másikat megszární. Oszt akkor ütöt, olyan eret találtak el, hogy le kellett amputálják a lábát. (Belényesújlak)

70. Itt voltak a magyar katonák elszállásolva egy családnál. A szomszéd volt román. És az állítólag kihallgatta a beszélgetésüket, ők nem tudták, hogy az illető nem magyar. Ugye itt beszélnek magyarul a románok is. És akkor kihallgatta, és értesítette ezeket a környező falvakat. Valán, az egy román falu. És azok amikor a Pontoskőhöz értek, akkor ott állítólag legyilkolták őket. Ezek voltak az úgynevezett belényesújlaki tizenhármak. Mind a tizenhárom közös sírba vannak temetve. (Belényesújlak)

A kisnyégerfalvi események

71. A dédnagyapám, a dédnagyapám '19-ben halt meg, ő is ide van eltemetve, őt is a szomorúfűzfánál lőtték meg. A nagyapám pont a kapunál menekült '44-be, ott halt meg, a nagyapám testvére egy év leforgása alatt koncentrációs táborban halt meg. (Kisnyégerfalva)

A magyarremetei vérengzés

72. Mesélte az apósom, hogy nem a magyarok lőttek meg... Szoval meglőttek egy románvalami rangos tisztet vagy mit, de nem ők, a falubeliek, hanem ők ott kinn a hegyekben, csak betették a szekérbe s hozták végig. S akkor ők rűfogták, hogy az emberek ölték meg azt a tisztet. S akkor mikor elvitték a tisztet Belényesbe, hogy meg vót halva, má azt se nem tudom, de annyit tudok, hogy oszt összeszedték házrúl-házra mentek, kicsinytül nagyig, összeszedtek nem tudom, hányat, kivitték a falu végire, hányszor mentem arra, mindig eszembe jut. Oda sorba állították őket, és vót köztük egy tizenhat éves fiú. S mikor kezdték löni őket, az úgy megijedett, hogy mikor a többi leesett, ő is leesett. De nem lőtték meg. Úgyhogy megmaradt. És most halt meg nem is olyan régen. (Belényessonkolyos)

73. '44-ben pusztítottak itt magyarokat. Negyvenkét embert. Hát én nem vótam itthon, sak hallottam. Apósomat arra lőtték agyon, elhajtották valami jószágokkal arra Halmágyra. És ott. Még két embert. Egy nagybátyámat, itt lakik nem messze, meg egy másikat, meg egy gyereket. Négyet ott öltek meg Halmazselen. A többit itt lőtték meg a falu végén. De azután hallottam, hogy egy rosiai vót, aki parancsra izélte őket. Az irodista vót Rosián. Rózsafalván. Én ösmertem, Duménak hívták. Azt ösmertem. És az vót parancsnokuk, aki lüvette őket. De hallottam, hogy nem tudott meghalni, míg a közös sírbúl nem vittek neki földet. Duménak Rosiára. (Magyarremete)

A kölcsönös segítség

74. Itt valami román katonákat megöltek. És bosszúállásból kinyírtak egy csomó tárkányit, Remetén kinyírtak... és jöttek volna ide is be, '44-be. Vót egy a Mocsovszki tábornok, én úgy hallottam, nagyon irgalmatlan ember vót. És a román pap aztán kiment oda [a falu bejáratához] és aszondta, hogy: ide ne jöjjenek be, mert a magyarok jó viszonyba vannak a románokkal. Nincsen probléma. Mert itt is valamikor, aszongyák, mikor vót az Osztrák-Magyar Monarchia, a magyarok segítették a románokat, hogy ne essék bajuk. S akkor ezt viszonozták. Én is úgy hallottam nagyapámtól. (Várasfenes)

75. Most mikor háború vót, most is jüttek vóna a románok. De vót itt egy olyan aszszony, aszondta, hogy:

– Ne bántsanak senkit, mert mikor a magyarok vótak bent, két nap talán vagy három nap, és addig se vót a magyarokkal soha semmi bajunk, se most nem bántottak!

Úgyhogy eltakarították őket. Nem engedték, hogy legyilkoljanak. (Kisnyégerfalva)

A gyantai vérengzés

76. Gyantán megöltek tizennégy magyart '44-ben. Mikor vonultak visszafelé, és akkor ugye a román felderítők bementek Gyantára, és nem tanáltak senkit magyar katonát. Ki vótak menve. És akkor mikor lejjebb mentek, ott a Pontoskőre összecsdültek a menettel, és akkor a tisztek aszondták, hogy menjenek vissza valami katonák, és tartsák fel, míg ki tudnak menni, a magyar csapat. És akkor mikor bementek a román csapatok, hogy a felderítő csapat aszondta, hogy nincs senki, akkor rájikkövdöztek. És ha találtak volna ott legalább egy magyar katonát halva, akkor nem végezték vóna ki a magyarságot, de mivel nem tanáltak magyar katonát – me azok hogy feltartóztatták őket, hogy nem tudtak rájikk menni, hogy tudjanak szabadulni a magyar csapatok, ők osztán fogták magikat, oszt kiugrottak a faluból. Ők elmenekültek. Így osztán bosszút álltak a magyarsággal. Ilyen-ilyen balszerencse volt, bizony. (Kisnyégerfalva)

77. Már ez az oroszokra tartozik. Gyantán vót egy molnár. Annak vót egy szép lánya. S akkor az egyik orosz azt meg akarta fogni, és a lány ellenkezett. S ott a folyosón – tesszik tudni, mi a kender? – a kendert összegyűjtötték, és rátették a lányra és ott elégették. (Belényessonkolyos)

Tőkés László

78. Nagy eseten ment keresztül! Sütő András, Tőkés, ezek megszenvedtek. Ezek megszenvedtek. Nem vót ott egy román, aszongya, verték le a földre és ott rugdosták, nem vót szabad megmozduljon egy pillanatra se. Vagy szóljon egy szót se. Haj, mikor pakoltatták őket, akkor is... mer a kis rádiót betette a rekaménak az aljába. És onnan tudott mindent, hogy mi történik. Nagy-nagy eset vót tüle. Azt mondja, hogy a Jóatya csak megőrizte, hogy nem tudták megölni. (Körösjánosfalva)

Történelmi emlékek

A régi faluhely

79. A falu nem itt vót. A falu fent vót régen a hegyoldalba, a házikert... azok vótak a falu. Azt felgyűjtötták, mert szalmaházak vótak. Egy ember maradt meg csak, aki az egy lovával temette el az egész falu népit, mer mindenki egy iccaka beléégett a házakba. A régi Újlak. Azután kötöztek le ide a Körözs mellé az emberek. (Belényesújlak)

80. Azt mondják, hogy kint vót a domboldalba a régi falu [Várasfenesen]. Hát állítólag a templom is ott vót a temetőben. A református templom, a régi református templom

ott vót a temetőbe. Az ócska temető. Mert Fenesen két temető van: új meg ócska temető. Most még harminc-negyven esztendeje, akkor még megmutatták, hogy: na, itt vót a templom. (Körösjánosfalva)

81. A Körözs itt folyt a kertek alatt. Majd az 1400-as évekbe akkó annyira előntötte ott, ahol most van a Körözs, ahol most van, a falu ott vót. És az 1400-as évek közepin annyira előntötte ott a tájat, hogy a falu átköltözött ide. Állítólag a falu neve János földesúrtúl kapta a nevét. János földesúrtúl, aki patronálta a falut, abba az időbe. (Körösjánosfalva)

82. Azt hallottam, hogy túl a Körözsön vót Jánosfalva. És átköltöztették ide, mert a víz miatt. Az régen vót, én is hallottam. (Körösjánosfalva)

A Fekete-Körös régi folyása

83. A Körözs állítólag sokkal errébb vót, majdnem a vasútig, ahol van a vasút. Másfelé folyt, igen. (Belényessonkolyos)

A községet valaha magyarok lakták

84. Szombatságon magyarok vótak azok. Van még temető, a temetőbe még vannak most is, nem kereszttek, hanem rendes sírkövek, mint nekünk a reformátusoknak. Az magyar falu vót, valamikor. Nem is mondják most se az idősebb generáció, nem mondja, hogy dín Simbata, hanem aszongya: dín Szombatság. (Körösjánosfalva)

85. Széplak teljesen magyar falu vót. Itt elmosódott lassan, évekkel ezelőtt. (Belényesújlak)

86. Preszáka az Gyepipatak. Az magyar falu vót valaha. (Belényesújlak)

87. Mezgédfalván vannak Szabó nevezetűek. Akkor van egy falu... ott meg Bálint nevezetűek vannak. Itt van Solymos, ott meg Sándor nevezetűek meg Méhesek. Mind magyarok vótak. Itt a faluba is nagyon sok van Domokos. Az is magyar nép. Sokan vannak románok, akik úgy átvedlettek. (Magyarremete)

88. A szomszédunkba lejöttek arra fentről, egész fent Rosiátul, Mihajécru, és sok szavat... azt mondja a sötétségnek, hogy sutyit, az sötétség. Hát majdnem a magyart fordították. Hogy magyarok vótak még odafent is. (Magyarremete)

A várasfenesi őrség

89. A mi falunk déli részén egy régi vár, a Bélavár romjai találhatóak. Az erdőből kimagasló csúcsa a faluból is látszik. Annakidején őrséget tartottak itt. Az őrsegből letelepedett emberek építették fel a falut, amit később Várasfenesnek neveztek el. A Bélavártól kapta a nevét, aztán az is benne van a megnevezésben, hogy a falu fennebb esik. (Várasfenes)

90. Puskás-domb, ott is laktak régen emberek. Mondták, hogy őrizték fegyverrel a vidéket. (Várasfenes)

Az erőszakos katonafogás emléke

91. A Macsári-lakás macsaras, nedves, farrásas hely. Ada búkáta az emberek, amiká szedtük őket össze katanának. Akit elvittek, nyóc-tíz év katanaságot is csinált. Az öregek mandagatták egymásnak:

– Megvert minket a Macsári-lakás! – mer ugyi a fiatalakat elvitték. (Kisnyégerfalva)

92. A köröstárkányi Ríkás bozótos, lapos helyen van. Oda bujkáltak el azok, akik nem akartak katonának menni; vagy ha valakit valamiért zaklattak. Még a nótában is benne van, hogy: „Ríkass, ríkass, anyám, mert el kell bujdosnom!” (Köröstárkány)

93. Például itt a hegyen, valamikor az orosz cárok idejében oda búttak el, menekültek az emberek a háború elől. Mer mikor valakit elfogtak, akkor elvitték, tizenhárom-tizennégy évig nem engedték haza az orosz cárok ideje alatt. Azt is elnevezték Bujdosónak. Oda bujdostak el az emberek. Azt elnevezték arrúl. Van is róla egy vers:

Már minálunk verbuválnak kötéllel,
Elfogják a szegény legényt erővel,
A gazdagnak öt-hat fiát meghagyják,
A szegénynek ha egy van is, elfogják,
Mer a gazdag bírja pénzzel, bankóval,
De a szegény siralommal, jajszóval.
(Köröstárkány)

Az akasztófák

94. Ez a rísz itt a Körözs mentin a várho tartozott. Nagy hatalma vót a várúrnak, háram vagy nígy akasztófa tartazatt hazzá. Mír vótak az akasztófák? Ugyi, a várúr aval tartatta fenn a rendet. (Köröstárkány)

A körösjánosfalvi vasöntöde

95. Az 1200-as évek közepe táján, nem jut eszembe, hogy milyen püspök, de egy görögkatolikus püspök engedélyt kapott, hogy bányát nyisson ott, ahol most Belényes fekszik. A Jánosfalva falu az ott túl vót. Ahol most a Körözs van. És egy vasöntödét csináltak, ott, ahol most a Kutasríték vannak. Még azt a földet Kutasrítnek hívjuk. A Hólmások meg a Sályinak a tanálkozásánál ott pedig egy kovácsműhely vót, ahol nyolc kovács dógozott segédekkel, inasokkal, akik feldógozták azt a vasat, amit ott az öntödéből öntöttek ilyen földművelő eszközöknek. (Körösjánosfalva)

HELYI MONDÁK

Alapítási mondák

Vetélkedő várépítő tündérek

96. Valamika rígen ezen a vidéken is ílt két tündér. Ez a két tündér állandóan versengett egymással, hogy kettejük közül melyikük tudna különb várat ípiteni. Az egyik tündér elkezdte hardani a kötényibe a nagy köveket arra a helyre, ahan ma a Pantaskú áll. A másik tündér a fenesi hegytetőre kezdte hardani a nagy sziklákat. Amada is, meg itt is nagyba megkezdték ípiteni a két várat.

Egy napon aztán az a tündér, amelyik a mi határunkba ípitette a várat, megláttagatta a fenesi vár tündérit. Kíváncsi vót, hogy mennyire haladt az ípitkezissel. Hát a fenesi vár majdnem kisen állt.

- Ha az Isten megsegít, hónap estére kiesz lesz a váram – így mandta a fenesi tündér.

A másik tündér me, amelyik a mi határunkba ípitette a várat, azt felelte rá:

– Az én várom, ha megsegít az Isten, ha nem, hónap akka is kiesz lesz!

Másnap íjjel aztán a vár mazagni kezdett. A tündér kinizett az ablakon és egy juhászt pillantatt meg a vár lábánál. A varázsvesszővel feléje csapott, és a juhász a nyájával att a helyen kűvé váltazatt. A vár meg összeamlatt.

Hát ennek a várnak a maradványa a Pantaskú. A fenesi várnál pedig még ma is áll az egyik fal. (Belényesújlak)

97. Gyönyörű tündérek építették a Pontoskút, ük is lakták nagy boldogságban, de a kevélységükre ráfizettek. Egyszer összebeszéltek a Pontoskú tündérei a fenesi hegyek tündéreivel, hogy ki tud hamarabb egy szép várat ípiteni. Hozzá is fogtak nagy szorgalommal.

Azt mondják egyszer a fenesi tündérek, hogy ők már kisen lesznek nemsokára, ha az Isten is úgy akarja. A Pontoskú tündérei meg azt mondták, hogy ők már kisen lesznek nem-

sokára, akár akarja Isten, akár nem. Másnap reggel arra ébredtek, hogy romokban hever Pontoskő vára. Bélavár pedig elkészült. (Belényesújlak)

98. Amikor még óriások lakták Dél-Bihar megyét,
Kedvenc helyüknek találták ennek keleti részét,
A Fekete-Körös volt a fiatalok kedvence,
De a legkedveltebb rész a Belényesi-medence.
Előkelőségek sarja ide járt szórakozni,
S így szerelmek is szövődtek, ezt nem is kell mondani.
Már akkor is veszélyes volt a szívnek a szerelem,
Nem volt előle menekvés, sem alku, sem kegyelem.
Úgy történt, hogy a királyfi, ki nem volt még ott soha,
Azt gondolta, egyszer elmegy, s magát jól kimulatja.
Ó, de bár ne tette volna, mert úgy megjárta bizony,
Hogy miatta két tündér közt mérgessé vált a viszony.
Majdnem egymás haját tépte a két csodálatos nő,
Végül is őt kérték meg, hogy válasszon közülük ő,
De hiába próbálkozott, választani nem lehet:
„Nosza, lányok, az lesz mátkám, amelyik az ügyesebb!”
Versenyt tűzött ki az úrfi, hogy milyent, majd megmondom,
Követ gyűjtsenek a hölgyek, s kié lesz a nagyobb halom;
S mit nem tesz a női szeszély, vagy inkább a hiúság,
Királynék akarnak lenni, s mind a kettő nekivág.
Ám de kezük finom bőrét felsértették a kövek,
Cipőjük sarka lehullott, mert elkoptak a szegek,
Kötényük szétszakadozott, ám de a két kőhalom
Pontosan, de pont egyforma ott lent a Körös-parton.
A két úrilány nem szokta ezt a munkaviadalt,
Mindkettő megbetegedett, s mind a kettő belehalt,
A közeli kis erdőben temették el mindkettőt,
A királyfi meg sírjuknál tartotta a nagy böjtöt.
Mai napig is Bűtinek nevezik a kis erdőt,
S tőle délre látni lehet két egyforma dombtetőt,
A Fekete-Körös partján ott áll a két kőhalom,
Melynek Pontoskő a neve, mert hát azt is mondhatom,
Nem nagyobb egyik, mint másik, ezért hívja így a nép.
Aki akarja, higgye el ezt a mondát!

(Várasfenes)

Várépítő táltoslányok

99. Mikor vótak... vót két tátošnjány. Így hívták a tátošnjányokat, kettő vót. Aszonták a tátošnjányok, hogy űk csinálnak egy várt. Ez meg csinál ide egy várt, ahun a Pontoskű van, a másik meg fel arra Fenesre a Bélavaráhó. Oszt aszondta, amelyik a Bélavaráhó csinálja:

– Ha Isten segít – aszongya –, fogjunk hozzá!

– Éngem ha segít az Isten, ha nem – azt mondta ez, aki a Pontoskűt akarta –, én akkor is megcsinálo!

Akkor ótán csinálnak a Pontoskűtől a Bélavaráig egy hídat, hogy azon járjanak. Aztán akkor nekiálltak. A kütőikbe vitték a követ. Mika letőtette ez, amelyik a Pontoskűt csinálta, letőtette a kütőjibűl, mind elfolyt a kű. A másik mikor letőtette, aki aszondta: ha Isten is segít, meg úgy akarja, hogy megcsináljuk, annak hogy letőtette a kütőjibűl, kezdett alakulni a ház. Ha vivék a második kütővel, akkor annak szépen alakult, meg szípen épült a háza, ennek megint elfolya mind. Vivék a harmadikkal, akkor annak kisen vala a háza, ezé meg el vót folyva mind. Úgyhogy a Pontoskű... háromszor vitte a kütőjibe oda, mind azér van ott három szem, azt mondták az öregek, három olyan elválva ott, hogy ahogy tőtette le a kütőjibűl. Mi vót ebbe is igaz, mi nem vót, de így állították az öregek, hogy így vót. (Belényessonkolyos)

Várépítő törökök

100. A terek várát raktak ide; ide né, a falu véginél. De várát ípítettek Fenesen is. Egyszerre dógoztak rajta. Egymást nem látták, mer a Béla vára ódalra esik, telefonáltak hát, úgy kérdezték, hogyan haladnak.

– Mi ennyire meg ennyire felraktuk!

A másikkak is igyekeztek.

– Ha az Isten megsegít, mi is kisen leszünk.

– Mi befejezzük, ha megsegít az Isten, ha nem! – mondták eminnen.

Ótán ahogy kimandták, ledűlt az egisz vár. Hát így tudam. Itt vóna a vár, ahun a Pantaskű van. Az igaz: a Pantaskűnél, a Körözs felül való véginél ípület vót valamikar. Még ma is lehet att téglákat tanálni. (Belényesújlak)

A Pontoskő eredete

101. Egyszer összeült három gyönyörű tündér, és tanácskozni kezdtek. Elhatározták, hogy egy hatalmas hegyet építenek, amellyel a Kerezszt más irányba terelhetik. Javában folyt már a munka, de a tündérek összevesztek, és abbamaradt a nagy terv. A Kerezs most is ott folyik a hegy lábánál, a félben maradt hegy pedig a Pontoskű. (Gyanta)

102. Egyszer a tündérlányok összeültek és elhatározták, hogy egy olyan magas hegyet építenek, ahonnan messze be lehet látni a Kerezs vögyit meg a Béla király várát. El is kezdtek a munkát. Hatalmas kanalakkal emelték ki a földet meg a követ a Kerezsből, de nem vigyáztak eléggé. Amikor már majdnem kész vót, beleütették a kanalukat a hegybe. Azóta olyan lapos egy helyen a Pontoskú. (Köröstárkány)

103. A Pantaskút egy óriásjány hazata a kütőjibe. Háramsza hazá, mer egyszer nem bírta. Hát micsoda nagy szikla az! Úgy hagy látszik rajta a háram rísz, csak távalabbru kell megnízni. Egy ríszet egyszer hazatt, a közbülsőt megint, a harmadik darab sziklát harmadjára. (Belényessonkolyos)

104. Az özenvíz idejübül való a Pantaskú. Úgy mondták, hogy egy óriásjány hozta ide. Háramszar hozta, látszik rajta a forradás, látszik a sziklán a három rísz. (Belényessonkolyos)

105. Azt mondják, úgy mesélték a nagyanyám meg a nagyapám, hogy annak idején egy tátosjány hozta a kötőjibe a Pontoskőt. Azér úgy látszik a Pontoskőnek az a hajlása, hogy idefogta a hasával, a kötőjivel, az a hajlás itt megmaradt neki. Tátos vagy óriás. Van, aki úgy monda, hogy óriás, van, aki hogy tátos. (Körösjánosfalva)

106. Hallottam egy ilyent Cibere Trézi nénitől. Magyarázta ő, hogy jött egy angyal, és volt előtte egy kötény, abban volt egy kő, és ott repült el, és elejtette, a kötényből kiesett a kő, és abból lett a Pontoskő. (Belényesújlak)

Az Ilimár

107. A Pontoskú meg Bélavár tündérei sokszor összevesztek, mert mindegyik külön akart lenni a másíknál. Azon versengtek, hogy ki tud közülik szebb várat ípiteni. Istennek nem tetszett a sok veszekedés, ezért elhatározta, hogy megleckézteti őket.

Vót Bélavár háta megett egy kicsiny hegyecske, ez szípen meghúzta magát, nem elégedetlenkedett, hanem így gondolkozott: ha Isten őt kicsinek teremtette, akkor maraggyik csak kicsinek, Isten akaratának kell érvényesülni.

Tetszett Istennek a kis hegy szerénysége, ezért utasította az angyalait, hogy hordjanak össze a környékrül annyi küvet, amennyit csak tudnak, rakják szípen egymásra, hogy ez a szerény hegy legyen a legmagasabb az összes többi között. „Illik már” – hogy tanulságul szolgáljon minden civakodónak: a békességes, csendes élet mindennél többet ér.

A hegy azt a nevet kapta, hogy „Illik már”, de az emberek későbbet már így nevezték: „Ilimár”. Ez öröködik a többi felett, és minden iránybul csak ez látható.

Bélavár pedig csak Fenes és Belényes irányjából látható. (Belényesújlak)

Köröstárkány alapítása

108. Amikor Tárkányt megalapították az emberek, ügyeltek arra, hogy legyen bőven hegye, vőgye, mindene. A tarkiccaiak megirigyelték tőlük a szép vidéket, le akartak telepedni a Nagyréten, fél kilométerre a községtől. Mit csináljanak a tárkányiak? Összegyűjtöttek minden kutyát a faluban, úgy kergették el a tarkiccaiakat. Így keletkezett Köröstárkány község. (Köröstárkány)

A Bélavár alagútjai

109. Hát mondták, hogy Pontoskú alól vezetett Bélaváraig alagút. (Belényesújlak)

110. A Bélavárától, aszondták, hogy vót keresztül alagút egész Belényesig, a belényesi temető aljáig. Hogy az való, a törökök idejibe. Hogy az való, vagy nem való, azt nem tudom. (Várasfenes)

111. Bélavárának vót kettetése Belényessel, ahun van a román templom fenn. Alagút van a Körözs alatt, ott van most is, le van zárva az ajtó, ahun mentek ki. A Bélavárától egészen odáig. (Köröstárkány)

112. Azt csak a fenesiek tudják, hallottam én is, és mutatták is, Belényes végítől mikor megyünk ki Remetére, Belényes végén ott le is van lakatolva, van egy rács rátéve, állítólag onnant vót az alagút ki a Körözs alatt, meg a város alatt egész ki Bélavárig. Ennyit hallottam én is. (Belényessonkolyos)

113. Aztat mindig mondták, hogy alagút vezetett itt, és akkor Belényesnek a tulsó szélén, ahogy megy Remete felé az az út, ott vót egy valami, egy olyan pinceféleség, hogy addig vezetett az alagút. (Várasfenes)

114. Vót alagút is. Ahogy én tudom, a vár alól egészen Váradig vezet, a váradi várban jött a felszínre. Megvan még most is az az alagút, csak már a bejárata beomlott. (Várasfenes)

115. A vártól az alagút is megvan Kolozsvárig, csak mán be van szakadva. (Belényes)

116. Belényesbe oda tudom, hogy a református templomhoz hogy vezet alagút. De iten nem tudom én, a múlt évbe fúrtak a szigetben, a Fűzesben lent, hogy lássák, hogy mennyire van kavics, aztán elment a fúró, nem jött többet ki, hogy üreg vót, lehet, hogy alagút keresztül ott, ki tudja. (Belényesújlak)

117. Úgy mondják, hogy alagútja van Belényesbe a püspökségre. Állítólag az kommunikál a Bélavarával, ott a pincébe, ott valahol jön ki az alagút.

Az öreg Ustyj papó aszongya, hogy ű ott bement egy lyukba ott, míg fiatalabb vót, mondta az öreg, hogy keressen aranyat ott az alagútban. De hát nem tanált semmit, aszongya, csak kúdarabokat, meg kidőlt-bedőlt falak vannak csak. (Körösjánosfalva)

A Fekete-Körös feletti függőhíd

118. Azt mondták ott valamikor, hogy ott, mit tudom én, híd vót, vagy mi vót ott, összekötötte onnat Pontoskútól ide át Sonkolyosig azt a térséget. És azt mondták, hogy nagy esőzések vótak, és elmosta a víz. (Várasfenes)

Harang-mondák

Az elsüllyedt harang

119. Beszélték a régi öregek, de igaz, nem igaz, hogy elsüllyedt itt egy harang, az a harang, amit a törökek dobtak le a toronyból. Ott, ahol van a Feneketlen-tó, hogy ott süllyedt el. (Belényesújlak)

120. Mondták, hogy egy harang el van rejtve itt valahol, és hogy ott mindig megszólal, nem tudom, hogy mikor, éjfélkor. Van egy ilyen is, valamelyik dűlőben. (Belényesújlak)

Felhőt oszlató harang

121. Azt mondták, hogy milyen sötét felleg, mingyán jön a nagy vihar: ne, a sárkány fellege jó! De rögtön harangoznak itt a románok, oszt akkor oszlik szét. (Belényesújlak)

Feneketlen tó

122. Nekünk vót földünk ott, mondják, hogy az feneketlen tó, ott beszéltek a Feneketlen-tót. Mindig mondta az édesanyám, hogy: vigyázz, hogy a tehén a Feneketlen-tóhoz ne menjen! (Belényesújlak)

A tengerszem

123. Tengerszem van a Pontoskő alatt. Ha azt felizélték vóna, az egész környéket elöntötte volna vízzel, tengerszem van alatta. (Köröstárkány)

124. Arról is hallottunk, hogy nem lehet megbolygatni, már próbálták vóna, vagyis akarták robbantani, de azt mondták, hogy van valami tengersizem alatta [a Pontoskő alatt], osztán ne nyúljanak hozzá.

Igen, aszondták, hogy Újlak elsüllyed, meg az egész környékbe elsüllyednek, ha felrobantják Pontoskövet, ezt hallottuk. (Belényesújlak)

A belényesújlaki szent forrás

125. Arra kinn az Imán patakánál, úgy mondják, hogy oda jártak a románok, hogy löktek be pénzt a forrásba, meg ott megmosakodtak. Azt mondta az uram, hogy tele van pénzzel. (Belényesújlak)

Sziklába mélyedt nyomok

126. A Jézusnak a szamarának lábnyoma a Krisztussó gyeplin van és a Melengye gyeplin. Két helyen van a két lábnyom. Az látszik... most mán ki tudja, mer be van növe gazzal, de még tiszta vót, az a patkónyom tisztán sötétebb vót, mint a többi fű. Pontosan egy patkónyom. Két patkónyom egy helyen. Meg két patkónyom a Melengye tetején. S mindig meg vót figyelve tőlünk. Innen lépett át a másik izébe, az egyik Körözsön innen, a másik a Körözsön túl. (Belényesújlak)

127. Aszondták, hogy Krisztus urunk. Még azt is mondta valaki, hogy onnan [Melengye] lépett által a Kopaszdombra, túl a Kerezszen túl. A Kerezs ott folyik el. Úgy mondják, hogy van valami nagy kőoszlop, kő egész a Kerezs mellett. Nagy. Osztán mondták, hogy hát Krisztus urunk itt lépett által a Melengyéről a Kopaszdombra. Ráfogták, ott valami sülyedés vót, s hogy az Krisztus szamarának a nyoma. (Belényesújlak)

128. Nekem is mutatta édesapám, hogy:

– Látod ezt a követ?

Pedig nem vót nagyon hívő ember, nem járt a templomba.

– Látom.

– Látod benne a körömnek a helyit? Na, ezen járt Krisztus urunk. Azért nevezték Krisztusónak. Itt ezen a részen Krisztusó. – Azt is hozzátette apám: – Azért mondják, jányom, aztat, hogy mikor Krisztus urunk a földön járt, akkor a kő is lágy vót. (Belényesújlak)

129. Az itt Fenesnél látszik. Itt a Mészterő-pataknál, ahogy megy, az a patak jön le innen a Tőzsérről, úgymond a Tőzsérről jön le a patak, és akkor innen, ahogy bemegyünk, megyünk felfele a Tőzsér fele, jobb kéz felől fent a domb tetején ott látszik a szárnnyom,

meg a szamár fenekinek a helye. Azt láttam én is, elvittek oda, megmutatták. Annak idején, amikor Krisztus urunk a földön járt, azon járt a számmal, és a szamár elcsúszott és leült. Annak a helye látszik ott a sziklán a kőbe. (Körösjánosfalva)

130. Akárki meggyőződhet róla, ha elmegyén ada. Amika Szent Péter a földön járt, a Melengyére lépett. Fenn az erdőn van. A sziklába látszanak a lavának a nyamai. Kűből vannak azak a lábnyamak, de anyan nagyak, mint az óriás lavának a lábnyamai. (Belényesújlak)

Helynévmagyarázó mondák

Belényes

131. Mikor őseink bejöttek erre a vidékre, másképpen nézett itt ki minden. Nem az emberek uralták a határt, hanem a vadvizek. Mikor elolvadt a rengeteg hó a hegyekben, olyan áradások vótak, hogy a szőlőhegy aljában tengernek látszott a kiöntött Kerezs. De a Nyimoesdi-patak is félelmetesen nagy vót ilyenkor, és olyan sebesen folyt alá, hogy zúgástul még a vadállatok is felriadtak.

Aztán ez a katlan nagyon eldugott vidék vót, emberek nem is laktak a felső szakaszán. Az erdők maguktól nőttek, korlátlanul terjedtek, senki se irtotta őket. Annyi vót az erdőben a szarvas, az őz, a medve meg a farkas, hogy meg se lehetett vóna számolni őket.

Egyszer az egyik magyar vezír elindult vadászni hét társával, és éppen egy hatalmas szarvast üldöztek, mikor rábukkantak néhány legelésző bölényre. Hagyták a szarvast, mert az rettenetesen nekiiramodott, és kiszemeltek magiknak egy nagy bölényt, de hát az is futásnak eredett az első nyílvesző láttán, amely megsebezte.

Futottak utána a vadászok, mindenütt a Kerezs mentin, ahun ma Jánosfalva meg Fenes van, de csak jóval odébb érték utol, ahol a Kis-Kerezs beleömlik a Nagy-Kerezsbe. Ott körülfogták, lenyilázták, már lábra se tudott állni, csak vergődött meg összevissza nízett, de már a halál leselkedett rá.

Őseink csak most lepődtek meg igazán. A Nagy-Kerezsnek annyi elágazása vót itt, amennyit ő akart csinálni magának, tetszés szerint. Az elágazások között pedig bokros, bozotos, füves szigetek, és mindenfelé bölények legelésztek.

Mivelhogy ennyi bölényt még sohasem láttak egy csomóban, elnevezték ezt a területet Bölényesnek. Nem is mentek el már erről a vidékről, idehozták a családjukat is. Felépítettek egy falut, abbul később egy kedves városka lett, amit szintén Bölényesnek neveztek el. (Belényesújlak)

132. Belényesnél, att is erdő vót. Egyszer egy királyfi vadászat arra. Mivel sak vót a bölény, elnevezték azt a ríszet Bölényesnek. Úgy lett később Belényes. (Kisnyégerfalva)

133. Hallottam, hogy Belényest Bölényesnek mondták. De nagyon régen. Amikor még sok vót a bölény is ezen a vidéken, azokról kapta a helység a nevét is. (Belényessonkolyos)

Jánosfalva

134. Nb. Anno 1773. Öreg Mátyás István 10ma Jauarii betegségben esvén, aki volt 105 esztendő, azt mondotta élő nyelven, hogy a jánosfalvai helység Izabellának János nevű fia nevére neveztetik, úgy hallotta az édes atyától, aki mikor meghalt, 98 esztendő volt, ő maga pedig 56 az atyának Mátyás Gergelynek halálakor. (Várasfenes)

135. Jánasfolva valamikar a Körözsön túl vót. Ahun mast a falu van, sűrű erdőség vót. Egy János nevű ember, szegény ember, úgy próbált megélni, hogy titakba betyárkadatt, ide fel az erdőbe jött, itt húzadatt meg, ide ípitett magának egy kalibát.

Aztán hagy a Körözs vize mindig váltaztatta a falyását, jöttek az áradások, hát akik att lenn laktak, felkötöztek, ahun mast a falu van. Ezt a ríszet a János parlag után Jánasfalvának nevezték. Ez még a terej idő előtt lehetett. (Belényessonkolyos)

Nyégerfalva

136. Nyégerfalvának valamika Feketefalva vót a neve, úgy hitták. A környéken mást is neveztek feketének: Feketehalam, Feketekű. A Körözsről kapta a nevit mindegyik, mert itt van a Körözs. A román lakasság úgy monda, hogy Nyugrufalva, ebből lett a Nyégerfalva. (Kisnyégerfalva)

Sonkolyos

137. Az itteni falusi emberek foglalkoztak a méhekkal. A méheknek azt a lépjét hívták sonkolynak. És onnat jött a név, hogy Sonkolyos. Sokan foglalkoztak a méhekkal, onnan jött a név. (Belényessonkolyos)

A belényesújlaki Málérét

138. Ez a Málérét egy darab málээр, egy málékenyérért vót eladva. Olyan szegénység vót abba a tájba erre. (Belényesújlak)

139. Arról aztán az én nagyanyám monda, hogy olyan szegénység vót itt Belényesújlakon, hogy hát málээрt vették meg, málélisztért, tengerilisztért vették meg azt a földet, olyan szegény világ vót, és azért nevezték el Málérétnek. Ezt hallottam az én nagyanyámtul. (Belényesújlak)

A Hencu-tető

140. A Hencu-tető arra van, ahun megyünk át Arad megyébe a hegyeken keresztül. Na hát egy ember, akit Hencunak híttak, fagadott, hogy ű addig elmegy gyalog, közbe fújja a csimpolyát, de állandóan, meg se pihen. Ment is az, nem tudnám megmandani, mennyi ideig, de ment, közbe fútt a csimpolyát. Amika kiírt a tetőre, elvágódatt, nem is kótt fel többet. Meghótt. Azt a ríszet ma is Hencunak híjják, Hencu-tetőnek. (Várasfenes)

A Veres-tó

141. Valamika rígen farkasordító nagy hideg vót. Kemény tél. A farkasak nagyon mehézték, edelt nem tanáltak sehun de sehun. A Kúvágón fejül van att egy tisztás, azan a helyen összetanálkozott két farkasfalka. Azt mesélik, hogy azok a farkasak akkor att egymást szíjjeltíptik, és a vérükből egy tó lett. Ez a tó ma is megvan, és a tónak a neve Veres-tó. (Belényesújlak)

Egy köröstárkányi igaz történet

142. Azután megint vót itt egy másik eset, az '51-be történt. Két testvér, az egyik nem vót megnősülve, aztán mit tudom én, a föld miatt, vagy nem tudtak osztózkodni, úgyhogy a nagyobbik, szoval az idősebbik haragutt az öccsire. Mikor kinn vót a szőlőhegyen, jött hazafelé nagy dühesen.

– Hun vót, János bá?

– Erre kinn vótam, meggyek haza – aszongya –, ölöm meg az öcsémet! – így ni.

Valaki halotta. Osztán mi ott lenn az alsó faluvégin ott építettünk, csináltuk a házat, mer ott vótam én is, '55-be tizenhat éves gyerek vótam. S ott csináljuk a házat, oszt jön lefelé egy nő:

– Hallátok tik, mi történe?

Ott a mesterek rakták a falat, a kőművesek.

– Hallátok tik, mi történe?

– Nem hallottunk semmit.

– Cóg János megölé az öccsit, megölé Szurda Ferkót! Nála van a fejsze, mene a miliciára!

Úgyhogy... még mikor a pap is prédikálta, temettük el, aszongya: „Egy szekér trágya, egy barázda föld...” Annyiért ölték meg. (Köröstárkány)

BŰN ÉS BŰNHÖDÉS

A kővé vált kecskék

143. Legnevezetesebb elnevezése a népmonda után [Belényesújlak] határának azon helye mely az erdőn határát Sonkolyos községétől választja el, az úgy nevezett „Kőkecskék” melyről a néprege azt mondja hogy midőn Sz. Péter a földön járt, az ott legeltető juhásztól tejet kért volna, de ez annak adását megtagadta 's így a kecskék és a juhok kővé váltak, hol a kőalakok oly csoportozatba fekszenek, mintha csakugyan ezen mondát ábrázolnák. (Belényesújlak)

144. Rígen, amika Krisztus és Pál apostal a földön járt, tanálkazzatt itt a mi hegyeinken egy kecskepásztarral. Krisztus és Pál apostal éhesek vótak. Beszélgettek a kecskepásztarral és megpillantatták a csarda kecskét. Krisztus erre fel kért a kecskéstől egy kis tejet. A kecskés fősvíny vót és azt mandta:

– Hát nem látja, nem kecskék azok, hanem kövek.

Erre aztán Krisztus megharagudatt:

– Hát ha azt mandád, hogy kövek, akkor váltazzanak kűvé!

Kűvé is váltak. De kűvé váltazatt még a kecskepásztar is. Azan a helyen még mast is att vannak a kűkecskék, meg a pásztar kűbül. (Belényesújlak)

145. Fenn a Magurán, az Imánkű fele a tetőn, szíp hely van att. Amika arra jártunk fáír, akkor mutatták meg nekem a kűkecskéket. De juhak, nem is kecskék azok. Kűvé váltak a juhak, a juhász. A juhásznak még a batja is att van, meg a sustárja [sajtárja].

Úgy mandták nekem, hogy amika az Úrjézus lenn járt a földön, akka törtint, hagy att azan a helyen ráköszöne a juhászra. Kírte, hagy adjan neki egy kis sajtat. De a juhász nem adatt. Hát ezírt váltaztatta őket kűvé. (Belényessonkolyos)

146. Magyarul azt mondják, hogy kőkecskék. Románul meg azt mondják: Voile Petritye. Tehát a megkövesedett juhok. Ott mindgyán a közelbe ott vót egy nagy csomó kő, oszt aszondták, hogy Jézus valamikor azon járt, és nem adott neki a juhász enni, és akkor aszondta, hogy:

– Válgatok kővé!

És akkor mind látszik ott egy nagy kű, amelyiknek ilyen üres a belseje, na aszondták, hogy az vót az üst, amelyikbe csinálták a sajtot. Akkor van ott egy nagyobb kű, aszondták, hogy ez vót a juhász. A többiek, ilyen apróbb kövek: na, aszondták, ezek vótak a juhok. (Belényessonkolyos)

A megtagadott alamizsnálkodás

147. Aki nem ad életében semmit a szegényeknek, halálos ágyán meglátja a poklot. (Fekete-Körös völgye)

148. Egy gazdasszony nem adott a koldusoknak kenyeret, hanem a hombárba gyűjtötte. Esztendő végén mutatta az urának. Hát a hombár tele volt penészes kenyérrel, mely kígyóvá vált. Nemsokára az asszony meghalt, de mindig hazajárt s a moslékos dézsánál evett. Végre is hogy szabaduljanak tőle, a háztól elköltöztek. (Fekete-Körös völgye)

149. Pont ahol a nénit temették most, ott vótak neki az apósának valami juhái, és arra vótak valami korcos cigánnék kéregetni. Az idős bácsi kizavarta őket, nem adott nekik semmit. Azok nekiálltak szidni. Az éccaka betört valami farkas hozzájuk, hogy hét juhot széttépett ott a kertben. Aszondták: látjátok, ez ezért!... Azok szoktak, a korcosok szoktak itt nálunk varázsolni. (Belényessonkolyos)

A böjt ereje

150. Elégettek két buglyát Kuruc Péternek. És ki vót: Bere Feri. Ű gyűjtött alá, és nem kellett egy hét, úgy tanálta meg a felesége mellette az ágyba meghalva. Tettek rá bűjtet. Elmentek a papokhoz, román papokhoz, és tettek rá bűjtet. És megfogta az átok. Meg is halt. Űgy találta meg a felesége. (Köröstárkány)

Ünneprontók

Illés próféta napja

151. Illés napján vót ez, elment valami szénáér, vagy mit tudom, mi, forgatni, és mikor jött haza, hazafele, a dombtetőn beleütött a villám az emberbe. Na látjátok! – aszondták az emberek. (Belényessonkolyos)

152. Én is mikor szogúcca vótam Jánosfalván. Osztán ez a Szfinty Ilie, ennek mondják, gyütt egy olyan vihar. Arattunk, hát hogy lent vótunk, itt alul úgy összekavarta a kévéket fenn a levegőbe. Megijedtek az emberek, mert ugye nem láttunk olyant sohase. Űgyhát nemigen dolgoztak, a románok egyáltalán nem. (Magyarremete)

153. Azt tartottuk, hogy a szénát gyűjtötték, Buda, ott a domboldalba. Osztán aszondták, hogy akkor felgyűjtötte, osztán belécsapott a villám. (Belényújlak)

154. Mikor úgy ünnepnap van, hogy nem mentünk úgy, mikor volt a Szfinty Ilié, nem mentünk szénázni, mer azt mondták, hogy belécsap a villám. (Magyarremete)

Szent Péter napja

155. Mondták, mindig szokták mondani. Például a mi harangozónk, egy fiú, megjárta most pár éve. Elment szénáér valakinek. Van, a románoknak vagy Szent Péter, vagy Szent Illés. Nagyon nagy ünnep. És elbolondította az illető, hogy menjen el szénáé. S majdnem odaveszett. Annyira felborultak a szekérrel, hogy ő soha többet az életibe ezt meg nem teszi, nem megy el, ilyen napokon. (Belényessonkolyos)

Szent Prekup napja

156. Itt ni Penukó Julinak az ura, vagy melyik pacilta meg, hogy belecsapott a villám. Prekup volt. Mondták a románok:

– Hogy mész te most aratni, mikor a Prekup van!

Azt felelte:

– Cse Prekup [Miféle Prekup?]

Nem kellett... két sarkat se raktak össze, mikor belecsapott a villám. Meg is halt. (Körösjánosfalva)

157. Én Szalontán vótam egyszer aratni. És megálltunk egy eresz alatt, mert elkezdett villámlani meg esni. Meg mondja a román, mert vót ott egy román:

– Na – azt mondja –, Prekup!

– Cse Prekup? – azt mondja neki a magyar.

– Mingyá meglátod! – aszongya.

Belecsapott egy keresztbe a villám. Csak az az egy kereszt égett el. Nem gyúlt meg túle a másik. (Magyarremete)

Akit a föld sem fogadott be

158. Én hallottam, úgy mesélte nagyanyám, hogy kidobta a föld. Kidobta a föld. Szoval eltemették, máma eltemették, osztán holnap reggel kinn vót a föld tetejin a halott. Mer ilyen rossz szellem vót, osztán sokat átkozták. Megin elásták, megin kidobta. Oszt akkor amíg nem hoztak hét papot, oszt azok imádkoztak, meg tartották a szent gyűlést rája. Meg azt mondták, hogy tüzes nyárssal át kell szúrni a szivit, oszt akkor nem jár vissza többet. (Körösjánosfalva)

Egyéb bűnök és büntetések

159. Egy asszony elhajtotta hét gyermekét s halálos ágyán maga körül hét ördögöt látott pipálva, ezek az ő gyermekei voltak. (Fekete-Körös völgye)

160. Itt van Pista bátyám. És aki ütet betette a börtönbe, az Isten megverte őket, mind meghaltak. Hat esztendő hat hónapot csinált börtönbe Horthy Miklós nótájáér. És beadták. És már csak egy él belőlük, de az is... le van prezálva az egész lába. Az Isten nem ver bottal, se ostorral, csak így ver. (Köröstárkány)

BETYÁRMONDÁK

Rózsa Sándor

A szegények pártolója

161. Rózsa Sándor ő a nagyzagdáktól elvitte, mindent, de a szegényeket segítette. (Köröstárkány)

162. Szoval állítólag nem a szegény embereket bántották, mer Rózsa Sándor is inkább az igazi jó módúakat zsarolta. A szegény embereknek inkább adott. (Belényesújlak)

Rózsa Sándor és a gazdag ember

163. Vót eccer egy nagyon gazdag ember, nagyon rosszul bánt a cselédjeivel. Ütötte-verte őket, a fizetésüket meg nem adta ki rendesen. Ennek az embernek a rossz híre a Rózsa Sándor fülbe jutott.

– Na, megállj – mondta Rózsa Sándor –, majd megfizetsz te is!

Megizente a gazdag embernek, hogy kirabolja, ha a megadott időre nem hoz ki az erdő szélire ötven aranyat. A gazdag ember nem teljesítette Rózsa Sándor kívánságát, hanem katonasággal vétette magát körül. Meghallotta ezt Rózsa Sándor, négy gyönyörű pejlovat szerzett meg egy ragyogó hintót, azzal közeledett a gazdag ember portája felé. A katonák összenéztek, utat csináltak neki, Rózsa Sándor meg a kíséretivel szépen bekocsizott.

A gazdag ember nem tudta, hogy kivel van dóga, meg is vendégelte őket, s akkor Rózsa Sándor emberei megfogták, bekötötték a száját, és a vezér ezt mondta neki:

– Ha ötven aranyat nem akartál adni, most százat kérek tülled. Azonnal tedd ki, mert a fejeddel játszol! A cselédekkel meg jól bánj, mert ha nem, másodszor is ráfizetsz majd!

A gazdag ember kivette a szekrényéből a száz aranyat és átadta neki. Rózsa Sándor ekkor kiadta a parancsot, hogy a gazdag embert kössék az ágyhoz, még jobban kössék be a száját, aztán betyáraival visszavonult. A katonák megint tisztelegtek, utat csináltak Rózsa Sándornak.

A gazdag embert csak később találták meg a cselédjei. Még ők is nevettek rajta, amikor meglátták az ágyhoz kötve. (Gyanta)

Rózsa Sándor ötven aranya

164. Eccer, nagyon rígen, még vonat se vót, egy gyantai ember jött Váradrul gyalog. Egy nagy erdő szélén találkozott Rózsa Sándorral, de nem tudta, hogy ü.

– Mi újság Váradon? – kérdezte a híres betyár.

– Hát az, hogy Rózsa Sándor fejire száz aranyat tűztek – mondta az ember.

– Száz aranyat?

– Százat – ismételte az.

– Tyuj a mindenit – vakarta a fejét a betyár –, hát idefigyelj! Keressünk ötven-ötven aranyat mi ketten! Tudd meg, hogy én vagyok az a Rózsa Sándor. Kösd össze a két kezemet, és mondd azt, hogy aludtam egy fa alatt, úgy fogtál el engem. Én majd kiszabadulok, és megosztjuk a pínzt. A többit bízd rám.

Ügy is történt. Rózsa Sándor kiszabadult a börtönből, és megkapta a megígért ötven aranyat. (Gyanta)

Rózsa Sándor a Pontoskő alatt

165. Rózsa Sándart üldözték a perszekutarak. Beszorították, aztán ada ugratta fel a lavát a Pantas-küre. Nem tudatt kapaszkodni a lú, erőlködésibe kipukkant. Rózsa Sándor lú nélkül szökött meg. Mire a perszekutarak megkerülték, aszt ódalrú felmásztak rá, a betyárnak nyoma veszett. (Belényesújlak)

166. Belényesújlakon is voltak ilyen mondák. Például Belényesújlakon a Pontoskőnél, az ott van a Borzi-szorosnak a bejáratánál, mikor jártam Belényesújlakon, ott hallottam én is, mikor mesélték az idősebbek, hogy azon is járt Rózsa Sándor. És mikor menekült a lovával, a Pontoskőnél, a borzi oldalon ment kifele, és megdöglött a ló, kifáradt és megdöglött a ló, és akkor ott fogták meg és kísérték a csendőrok. (Köröstárkány)

Rózsa Sándor elfogása

167. Nóta van róla:

Esik eső, szép csendesen csepereg,

Rózsa Sándor a korcsmában kesereg.

„Kocsmárosné, bort hozzon az asztalra,
Állítsa ki legszebb lányát trázsának!”

„Édesanyám, trázsa többé nem leszek,
Amott jönnek a fegyveres csendőrök!”
Rózsa Sándor nem vette ezt tréfára,
Felugrott a kis pejlova hátára.

Kis pejlovavitte őtet messzire,
A bakonyi erdő közepébe,
Megbotlott a lova lába egy gödörbe,
Ott fogták el Rózsa Sándort örökre.

Megüzenem a feleségemnek:
Nevelje fel mind a két gyerekemet,
Sem csikósnek, sem gulyásnak ne adja,
Mert ott csak a betyárságot tanulja.

De a nagyobbik fia azt mondá:

Édesanyám, csikós leszek, nem gulyás,
Ostort fogok a kezembe, karikást,
Felnyergelem a vasderes lovamat,
Lerugatom vele a csillagokat.

Na ennyit tudok Rózsa Sándorról. (Magyarremete)

Csircsel

Csircsel és a parasztasszonyok

168. Csircsel nagy ramán betyár vót, akkariban amika Ruzsa Sándar is betyárkadatt. Úgy hagy bejűttek a faluba hárman-nígyen. A módosabbak felkeresték, hogy adjanak szalannát meg kenyeret.

Na, mi törtűnt? Tarkaicán az erdőbe vót egy alyan helyűk, amelyikrűl csak űk tudtak. Att tanyázatt a banda. Csircsel vót a vezír. Egy asszany meg ment át Arad megyébe, vitt két kasár tajást, mer hagy att drágábban lehetett eladni. Pínzt akart belőle csinálni. Mit ad az Isten, összetanálkozik Csircsellel. Ahagy meglátta az asszany, megijedett, mer hát fegyveresen vót.

– Ne filj, te asszany, ne filj – mandta neki.

Ótán megkérdezte, hogy huva megy. Elmandta neki az asszany, miért Aradra viszi a tajást eladni.

– Nem filsz egyedül az erdőbe? – kérdezte tőle a betyár.

– Nem filek én még Csircseltől se!

– Milyen ember az a Csircsel, mit hallattál róla? – így a betyár.

– Rassz ember, nagyon rász ember, veszen el mindenkitől mindent.

Pedig hát a szegényt a betyár nem bántatta, csak a jó módúakat, akik tele vótak minden-
nel. De az asszany csak mandta, rászát beszílt a betyárral.

– Hány tajást viszel, te asszany?

Vagy háramszázat vitt az asszany, félárba se vette, mint ahogy el akarta adni Aradan.

– Tedd le csak a kasarat, aszt állj a fáha!

Tartatta rá a fegyverit, ugyl az asszany engedelmeskedett.

– Vetkezzil teljesen le!

Csircsel ótán fagta a tajást és egyenként verdeste a fenekihe. Kifizette az asszanyak a
tajást, úgy ahogy a vásáran adta vóna el. (Köröstárkány)

169. Ecce Csircsél tanálkaza két szeginy parasztasszannyaa a mérági útan. Egy kaska
tajás vala mindeggyikné. Beszilgetve jüvének.

– Ha elinkbe jünne mas Csircsél, mi csinálna? – kérdé az egyyk.

– Csak nem ette meg a fene, hogy fínyes nappaa jüjjik!

Csircsél meghallá, meg is kirdé tüllik:

– Ismeritek tik Csircsét?

– Mink nem – felelék azok.

– Mégis sziggyátok. Pedig hallátak, hogy Csircsél a szeginyek batáttya. Csak a nagygaz-
dákat bántya. Ezé mast esszetörem a tajásatakat!

Háttaa fardítá üket, és az esszes tajást a fenekikhe vágá, de az árát ügyesen bétevé a kas-
ka fenekibe, a pappir alá. Azak athan megtanálák.

Csircsél semmit se veve ee ingyen a szeginyektű, pártfogalta vala üket. (Várasfenes)

170. A tarkikai erdőbe vót Csircselnek a tanyája. Sakat beszílte errül a betyárral.
Mandták, hogy egyil alkalammal egy asszany ment a belínyesi vásárra, csütörtöki napan,
mer Belínyesen akka van a hetipiac. Tajást vitt eladni, de vót vagy száz tajás a kasarába. Hát
az útan egyszer csak elibe áll egy ember.

– Huva megyen, mit viszen?

Az asszany megmandta neki. De az ember csak tovább kérdezett, hogy hallatt-e má
Csircselről? Jaj, az asszany aztán mandta, hogy rász ember az nagyon, sak rászát csinál.

– Úgy? – válaszalt amaz.

Elvette a kasarat a tajással, az asszanyt meg adaállította a fáho, csurdéra levetkeztette.
A sak tajást mind a fenekibe csapdasta.

- Mast tudd meg hát, hogy én vagyok Csircsel!
- Egy másik alkalommal egy szegény asszannal tanálkázott.
- Huva mész, te szegény asszony? – kérdezte.
- Megyek Belínyesbe, ruhát veszek a gyerekeknek. Sak a gyermek, itt van a tél.
- Van pénzed?
- Kevés van, hát kevésből vásárolak.
- Osztan ismered-e Csircselt?
- Hallattam róla, hogy az Isten áldja meg, úgy mandják, hogy a gazdagtul elvesz, a szegínyt meg segíti.

Na, oszt adott neki egy csamó pénzt Csircsel. Vásárolhatott már a szegény asszony. (Kö-röstárkány)

Csircsel és a pópa lova

171. Egy gazdag pópa kint legeltette a csikóját a hegy aljában. Gyönyörű, jól fejlett csikó volt, a szemefénye a pópának, ezért is nem adta a közös legelőre.

– Még az kéne, hogy ott valami lóköető ellopja! – gondolta magában.

Mit ad a véletlen! A szerencséje épp arra vezette Csircselt, a híres betyárt, a szegények pártfogóját, aki már jó messziről észrevette a szép csikót. Oda is ment azonnal.

– Miért őrzöd? – kérdezte a pópától. – Mért nem adod a közös legelőre?

– Na még csak az kéne! – tiltakozott a pópa, aki nem is sejtette, hogy kivel állt szóba. – Nem érzem én biztonságban a lovamat csak akkor, ha a kantárszárát a kezemben tartom.

– Osz mégis mitől félted? – vallatta a betyár. – Embertől vagy állattól? Magam is hal-lottam, hogy nagyon járkál fentebb a medve. Egy ilyen szép csikó mellett, gondolom, az se menne el szívdobbanás nélkül.

– Medve! – legyintett a pópa. – Attól én nem féltém a csikómat. Hanem a lóköetőktől, a betyároktól igen! Csircseltől, az akasztófára valótól.

Tetszett Csircsének a beszéd. Szerette, ha valamire tartják, ha félnek tőle a gazdagok.

– Igazad van, pópa – hagyta helyben. – Nem szabad egy ilyen csikót kitenni a veszély-nek. Nagyon szép a csikód, büszke lehetsz rá.

Azzal elkapta a kantárt, a csikón termett egy ugrással, és egy szempillantás alatt otthagya a pópát faképnél.

– Nahát tudd meg, pópa, hogy akit szidtal, az én vagyok! Csikót nevelni tudsz, de a betyárokhoz cseppet sem értesz. (Gyanta)

Csircsel kalapja

172. Egyszer Csircsél odaadta a kalapját az egyik emberének, hogy menjen le vele a nagygazdákhöz, és mondja meg nekik, hogy rakják teli pénzzel, jó pupujásan. Úgy rakják teli, hogy inkább több legyen a karimátul, mint kevesebb, mert másképp baj lesz.

Ahogy elérkezett az íccaka, a betyár elment, és csendesen bekopogott a nagygazdák ablakán. Mindegyik tett a kalapba rendesen, de még hiányzott egy kicsi a kalapbul, igaz, hogy hátra volt még egy gazda. Bekopog a betyár ehhez a gazdához is:

– Azt izeni Csircsél, a vezér, hogy ezt a kalapot meg kell tölteni pínzzel. Te vagy az utolsó, aki még nem adtál. Rád már nem is maradt sok, teli a kalap.

A gazda elővette a nagy fejszéjét, és ráförmedt, hogy kettévágja a fejít, ha nem megy el onnan. Ű nem ad a gazembereknek. A betyár nem szólt egy szót se, elment.

Egy hét múlva a nagygazdának nem maradt egy jószága se, Csircsél bandája mind elhajtotta. (Köröstárkány, Belényesújlak)

Csircsel bajusza

173. Jaj, miket csinált, aztat saját magam láttam! Jöttek, hozták lefelé. Lehettem, mit mondjak, olyan hét-nyolc éves. Jöttem lefelé a nagyanyáméktól. És hozták a csendőrek lefelé azt a rablót. Csakhogy kiszakították a bajusszát. Megfogták, oszt leszakadott a bajussza. És akkor csinálták a Fasiéknál a házat. És bebújt oda, elszaladott tőlük, bebújt oda a pincébe, de csak megfogták. Mer a kamara alatt csináltak egy pincét, és oda bújt be az a tolvaj a pincébe. Csak én mint gyerek, néztük, hogy folyt a vér az arcán lefele. Emlékszem, Boros Miska Jánosék előtt ott szakították le, az egész nuzellója mind leszakadott. (Várasfenes)

Csircsel és Muszáj Gyuri

174. Csircsel csak beüzent, hogy estére jün az embereivel. Egy tized embere vót, készítse nek ki neki ennivalót meg italt. Mika kire került a sor. A níp megsakallta, hagy mindig adják.

Vót aztán egy ember, Muszáj Gyuri, akinek az igazi neve Szakács Gyuri vót, alyan perszekutor-féle. A neve is annak, hagy mandták neki:

– Muszáj, Gyuri, muszáj valamit csinálni!

Adtak neki egy puskát, alyan elültőtő puskát, vendlit. A perszekutor várta a betyárakat. Vesszőbü ípitett magának kast. Alyannak látszott, mint egy kutyaketrec: a' mögé húzadatt. Mika jüttek a betyárak, mer megüzentík, hava mennek, hát Gyuri ráfagta Csircselre a vendlit, oszt elsüté.

– Auzi, Gyuri, mă mâncai viața! [Hallod, Gyuri, megetted az életemet!] – mandta neki a betyár.

Hát így hallattam. (Belényessonkolyos)

Muszáj Gyuri, a sonkolyosi perzekutor

175. Mónár Ferenc meg Mónár Mihály rokonságba vótak. Két perzekutor, de összejátszottak a betyárokkal, elhajtottak több marhát, eladatták mással, s mikor kitudódott a gaz-

emberségük, bezárták őket. Kiszabadulásuk után nem lehettek perzekútorok többet. Az ü munkáikat is Muszáj Gyuri vette át, a sonkolyosi perzekútor.

Ecce egy embert megöltek valakik egy faluban, mindenit magával vittik az útonállók. Szekercével vágják le a fejit. Muszáj Gyuri, a ravasz eszű perzekútor hamar kinyomozta az ügyet.

A gyilkosságot követő napon bement a legközelebbi faluba, ez éppen Magyarcséke vót, és beállított a kerékgyártó mester műhelyibe.

- Hány szekercéje van magának, mester úr?
- Tizenkettő – mondta a mester.
- És hány segédje, inasa dógozik?
- Tizenegy.
- Hun van a tizenkettedik?
- Ma nem jött be dógozni, azt üzente, hogy beteg.
- Na látja, ez vót a gyilkos!

A kerékgyártó nem gondolt ilyesmire, azt se tudta, hová legyen. Így szólt Muszáj Gyurihoz:

- Osz tán ki irányította magát ide?

Az meg büszkén a szemibe nízett:

- Nem perzekútor az, akinek nincs besúgója.

(Belényesújlak)

Az orgazda vallatása

176. Vót még aztán egy Manila nevezetű. Nagy betyárember vót. Argazda, mer a lapattakat mindig únála vitték. Egyszer egy íjjel Tárkánybul elhajtattak hat disznyót. Ada vitték ki Maniláha. Majd a csendőrök behítták az öreget, mer má öreg vót. Tarkaicán lakatt. Vallatták azt mindenféleképpen, de csak azt mandta, hogy ű nem tud semmit. Jelentették Belínyesbe, hogy nem vall: mindenre azt mandja, semmirül nem tud.

Kijött Belínyesből a törzsőrmester. Mindjár hazatatt egy kanmacskát, azt beletette szípen a Manila gatyájába, mer gatyába jártak akka a férfiak. A macska körmölte, körmölte a lábát. Úgy hogy vígül mindent bévallatt. Az elhajtatt disznók megkerültek. (Köröstárkány)

Vitális Imre

177. Ő nem ezen a vidéken ílt, de megfordult többször Belínyes környékin is. Főleg Bihar vidékén tevékenykedett, egy ottani nagy nádasban rejtőzködött legszívesebben. Azt mondják, hogy a csendőrök nemigen mertik megközelíteni azt a nádas, mert Imrének fegyvere vót, és már több csendőrt lelőtt.

Eccer megszálltunk Biharon egy vendéglőben, és kártyáztak ott az emberek. Nappal vót. Köztük vót Vitális Imre is, de csak rövid ideig, mert megtudta, hogy az emberek ráismernek, sugdolóztak róla.

Nagy haramia vót, termetre alacsony, köpcös ember. A felesége árulta el, mert az is rettegett mindig a viselkedése miatt, de nem tudták elfogni, mert öngyilkos lett. Úgy 1912-13-ban halhatott meg. (Belényesújlak)

A Betyár-szikla

178. Sehun se vala annyi tolvaj meg betyár, mint ezen az erdős vidéken. A perzekútarak csak a fejiket fogák, azt se tudák, mitévők legyenek. Ecce a betyárok vagy tolvajok, ki tuggya mán, hogy mik is valának, nehéz helyzetbe kerülének, mer nyomikba valának a perzekútarak, és mán-mán majdnem bekeríték őket. A Vereskühe érkezének, de mivel-hogy más út mán nem vala, sorra leugrának a magas kősziklájuk. Azóta nevezik ezt a sziklát Tolvajkűnek. Meg asztán mungyák Ugrasztónak is. (Várasfenes)

179. Akkor egy vót szintén, amelyik leugrott fenn, van ott egy nagy szikla, és onnan leugrott, az szörnyethalt az a betyár. Fenn az erdőn, ahogy megyünk be a Hutához. Ott van lejjeb egy picit egy nagy hatalmas kő, és annak a tetejiről ugrott le, s ennek a férfinak, akit elfogtak [Csircsel], a barátja lehetett. Üldözték, oszt leugratott onnan. (Várasfenes)

180. Aztán még egy ilyen betyárlegenda van a Fenesi-patak mentén, ahogy megyünk Fenesről fel a Hutára, van egy ilyen település, volt település, tanyavilágszerűség, egy olyan hat kilométerre, hét kilométerre fennébb, ott van egy szikla, amit úgy neveznek, a Betyár sziklája. Hogy annak idején, amikor üldözték a betyárokat abban az erdőben – voltak többen is, még az ötvenes években is ezek a kommunistaellenesek, ott bujkáltak, rejtegetőztek. De ez egy 19. századból maradt monda, hogy itt kergették a betyárt, és ez a kiugró sziklaszirtről, amikor bekerítették, akkor a lovával leugrott, gondolván, hogy a lova megdöglő, de ő megmenekül, de szörnyethalt. Hát ezért nevezik azt Betyár-sziklának. (Köröstárkány)

KINCSSMONDÁK

A kincs kigyúl

181. A határnak majdnem minden helyén tud elrejtett kincseket [a nép] vagy hallomásból, vagy maga is látta a kincs lobbanását. A kincs Szentgyörgy-napkor szokott tisztulni, ekkor meglobban. (Fekete-Körös völgye)

182. Már ugye nagyobb gyermek vótam, és mindég mondták, hogy ott Tárkának az erdő alján, a szőlők alján ott volt valami körtefa. Császárkörte. Mindig aszondták, hogy

oda el van ásva egy üst pénz. És az minden hét évbe egyszer az felújul. Kilóg, és akkor visszaesik. Megújul – visszaesik. (Kisnyégerfalva)

183. Az Urasági farrásrul hallattam, hogy att a terek kincset ástak el. Elhagyatatt farrás, ríg nem használja senki. Att ahal a kincs van elrejtve, úgy mondják, att minden újév iccakáján fellabban a láng. Ha akka egy ruhát rádob valaki, az a pénz, amit a ruha bétakar, az mán az üvé. (Kisnyégerfalva)

A Bélavár kincsei

A bélavári aranyeke

184. A Bélavár alagútjáról, kincseiről sok monda él. Még a múlt században is kutattak az „aranyeke” és az „üst pénz” után a várudvarban. (Várasfenes)

185. A Bélavarába egy aranyeke van, a földbe lenn. Hét évbe egyszer egy bizanyas ideig megjelenik. Ha az ideje lejár, többet azt nem tudja kinyitni senki. Van att valahal egy ajtó. Nem lehet a közelibe jutni. (Belényessonkolyos)

A kincses pince becsapódó ajtaja

186. A fenesi várban is elrejtett kincs van egy pinczében, a pince ajtaja minden hét évben egy napra, mások szerint egy órára megnyílik. Ekkor a kit a jó sors odavet, szedhet belőle. Egyszer egy legény ilyenkor odavetődött, bement, megtöltötte daróczának mindkét ujját pénzzel, de éppen csak hogy ki tudott futni, mert az idő lejárt, a darócz egyik ujjá az ajtó becsapódásakor oda is szakadt. (Köröstárkány)

187. Vót egy alagút a várba, vót att egy pince. Abba kincset rejtettek, és minden hét évbe fellángal a láng, és alyanka feljön a pénz.

Na, hát valaki egyszer ippen ada betívedt. Láta a sak kincset, aztán a szumán ujját megtöltötte a pénzzel. Aranypénzzel. Közbe eltőtt az idő, az a megszabatt idő, amíg a pénz feljön, és az a nagy ajtó becsapódatt magátul. Bezáródatt. A szumán ujját, ahun a pénz vót, adaszarította, úgyhagy a pénz att maradt.

Így törtint. (Köröstárkány)

188. Vót egy pince, ahogy hallottuk az öregektől. Vót egy pince, aztán a hét esztendőbe egyszer nyílik meg, az teli van arannyal. Igaz, nem igaz, én nem tudom, csak hallottam. Aztán egy juhász bement, hogy nízze meg. Megtöltötte a zsebeit arannyal, oszt a bundáját, mikor má jött ki, odacsapta az ajtó. Igaz vagy nem igaz, csak hallottam a nagyapámtul.

Hallottam a nagyapámtul, hogy osztán ott maradt a bundája, ő meg megszabadult. Az aranya is ott maradt, a bundája is. (Köröstárkány)

A kincs őrzői

189. Tárkányban az Erdélyiek kertjében is pénz van elásva. Egy vén mócz ül rajta. Sokszor ki akarták ásni, de a vén ember nem engedte. (Köröstárkány)

190. Tárkányban is egy öregasszony elásta a pénzét a kertben. Egyszer a fiatalok amint szántottak, az eke lefordította a fedőt a galáta üstről. Rögtön hozzáláttak a pénz kiszedéséhez. Erre megjelent az öregasszony s késsel fenyegetőzött. Ezért nem merték egyszerre elhordani a kincset, de ahányszor vittek belőle, az öreg panyó mindig megjelent a haragtól rákvörösen. Szólni nem tudott. Mikor a kincs utolsó maradékát is elvitték, a vénasszony a csűrben eldobta a kését és ő is eltűnt. (Köröstárkány)

191. A csősz kőtoztették kocsival Fenesrű Sankalyasra. Több kocsival mentek, úgyi felpakalva mindennel, ahagy az kőtozísnel szakatt. Ahagy a falubu kimentek, mellejük szegődött valami fény, ment a kocsik után. Lúláb látszatt, s rajta az a világ. Lidérc vót, valami rasszféle. A Körösrül jött, mer att mentek a Körözs mellett.

Úgy is mandják, hagy a rasszak mindig att ülnek, ahun kincs van elásva. (Kisnyégerfalva)

192. A Sárga-kútnál egy hajó aranypénz van a földbe elásva. Egy kakas őrzi, ül az aranyon. De ehhez a pénzhez nem lehet hozzájutni: úgy tették el, hogy átok van rajta. Ha valaki mégis megtalálná, a hajó abban a pillanatban hétszer mélyebbre süllyed. (Belényesújlak)

193. Azt a helyet a Béla várában elfaglalta valami ősz pap, elfaglalta a kincseket. Időközönként kijön, és tudam is én, csalogatja, aki elmegy. Nem lehet rassz szándíku, nem bántatt még senkit. De azír filnek tüle az emberek. (Várasfenes)

194. Hagy aztán még van egy másik ősz pap is, aki a kincset őrzi, mer én úgy hallattam, azt úgyi én nem tudhatam. Mán többen látták az ősz embert íjfil tájba a legelőn, az erdőbe. (Várasfenes)

Kincsásás segítséggel

Kincslátó táltos lány

195. A kincset az látja meg, aki foggal születik. A földbe rejtett kincset aczéltükörrel keresik. Tárkányban egyszer egy gazda telkén pénz gyanítottak. „Elhíttak egy-egy táltas jánt,

hogy nízze az acziltükerrel. A jány láttá, hogy a főd alatt van egy nagy girinda, ott van a pinz egy nagy üsttel, de az üst lánczczal van a girindához kötve. A girindán fejlül egy bivaly ül. A bivaly icczaka mindig a vízre megy az ember telekin. Vásták sokáig a kincset, de nem tudták elérni, mert a bivaly menest mene arább, s mikor arább ment, a girinda is arább ment az üsttel. (Köröstárkány)

A kincsre vezető hetedik gyerek

196. Ahun megy le a malam vize a Körözshö, att valahun a kertbe még a terek elástak egy hordó pínzt. Ótán bizanyas időszakakaba kigyúlt az a hardó, kík lánggal ígett. A kík láng kísőbb eltűnt, legurult a vizen.

Na mast, ha van alyan család, ahun legalább hét gyermek van, a legkisebbik ha a tükerbe níz, kitudhatja, hogy hun van a kincs. A tüker megmutatja neki.

Vót is egy alyan ember, akinek hét családja vót, és a legkisebbik megpróbálta a tükerrel megtudni, hun a kincs. De ahagy belenízett a tükerbe, nem látatt semmit, mer mintha csirke kaparta vóna a szemit, és nem látatt tisztán. (Köröstárkány)

A hiábavaló kincsásás

197. Kincsásásnál beszélni nem szabads egyetértőknek kell lenni. Egyszer egy kislány vízért ment a patakra. Útközben egy bárányt talált, s a bárány mondotta, hogy ő egy helyen sok pénzt tud, biztatta, hogy hívjon embereket, hogy ássák ki. A lányka az apját és a szomszédokat odahívta. A bárány ezeket is figyelmeztette, hogy csak egyet gondoljanak, mert különben a kincset nem tudják kiemelni. Az emberek persze megígérték. Mikor már a hordó pénz „ki volt kerekítve”, az apa azt gondolta, hogy ötöt több pénz illeti, mert az ő lánya vezette a kincsásókat nyomra. Alig hogy erre gondolt, odament egy nagy rák, a lánczot – melynél fogva a hordót húzták – ollójával elmetszette s a hordó lezuhant és elsülyedt. (Fekete-Körös völgye)

198. Óév iccakáján tizenkét óraka minden hét évbe fel szakatt lángalni a pínz, ahun pínz van. A terek úgy tettik el, átak van rajta. Azan az ördeg ül. Na akka ha valaki adadab egy kendőt, akarmilyen darab ruhát, azan att marad az aranypínz.

A kincset meg lehet látni: ahun hét gyermek van, de lehet hét, nyóc, tíz gyermek, csak hét fiú vagy hét jány legyík. A hetedik óesztendő iccakáján metszett tükerrel megláthatja a pínzt, hogy mi ül rajta, milyen alak: móc, kutya, macska?

A Csigára, úgy híjuk azt a dambaldalt Fenes felé, a szőlőhegy alatt, szántófőd van att mast, de valamika vót egy farrás. Annál a farrásná meglátták, hogy ül egy móc. Megnítik metszett tükerrel. Akka aztán az én apám, Barka Bunta László meg még heten nekikezdtek ásni, hogy kiássák a kincset. De nem vót szabad szóljanak egymásha semmit. Nekiálltak

és ástak. Ez igaz vót, az én apámmal és a bátyámmal történt meg. Nem szóltak egymásha, csak ástak. Jó milyen vótak, de mán az én apám nem bírta tovább szó nekü, hogy csak ásnak, ásnak. Elkáramkadta magát, hogy verje meg a... mandta, ahagy a szájára jütt. A pénz meg elment. Hallatszatt a nagy csörgís, és elment.

– Már itt vala, már itt vala! Hát nem tud hallgatni? – a többiek bánkódtak a pénz miatt. (Köröstárkány)

199. Csigára dülőben is egy gyármek [legény] a földben turkálás közben egy kanta pénzt talált. Nem vette ki, hanem odahívott egy embert. Mire az ember odaérkezett, a kanta eltűnt. (Köröstárkány)

Elátkozott kincs

200. Vót Fenesen egy öregember, Jóska bácsi, úgy mondták neki. Fűrészelni járt nap-számba. Egyszer, alig esteledett, fagta, amiye vót, kezdett összepakalni.

– Hava megy ilyen karán? – kérdezte a gazda tüle.

– Megyek a várba az ördegeghe.

– Ó, ne balandazzik má!

– Egy kis pénzt adnak bagóra meg italra. Kell a pipára a pénz – így az öreg.

Máska meg mán fenn a várnál favágókkal tanálkoza. Azaknak is ugyanazt mandá. Na hát az ilyen pénzt, amit így szerez az ember, a beszíd szerint csak dahányra és italra lehet kőteni. (Kisnyégerfalva)

201. Régen Tárkányban volt egy ember, ennek volt öt fia. Ezek közül egy muta volt. Az ember gazdag volt, fiaira sokat hagyott, de a *muta* részét, egy szilkére való tallért, elásta, hogy ha felnő a muta, ne legyen megszorulva. A pénzre ráolvasta a 109. zsoltárt, hogy aki a kincset elviszi, az átok fogja meg. – A 109. zsoltár ugyanis átok, s akit meg akarnak átkozni, ezt olvassák rá. Ha hibás az illető, az átok megfogja, ha nem hibás, akkor visszaszáll az átok az átkozóra. Ezt az éneket a templomban nem is énekelik. – A muta pénzét azonban a nagyobbik fiú *kivásta* és *elvásta* a pajtába a jászol alá. Egyszer azonban a disznók ki-túrták. Az asszony keresni kezdte a disznókat s bement a pajtába. Hát csak elképedt, mikor a sok pénzt meglátta. „Jaj ember, mit cselekedte kelmed?” „Mit?” „A pénz ott van a jászol alatt!” „Odament, elpakolá. De nemsokára a *csürházsín* a kakasüllőre felakasztotta magát. (Köröstárkány)

*A törökök kincse**Az aranykecske*

202. A törökökről annyit tudok csak, hogy itt Solyomnál, ott van egy olyan várláb, egy toronyvalami, ahol állítólag el van ásva az aranykecske a török időkből. Az abba az időbe épült, mikor a törökök ezen vótak, és onnan lövöldözték őket, meg oda bújtak el, meg osztán hogy a törökök ne kapják meg a kecskét, az aranykecskét, azt ott a vár alatt valahol, ott a torony alatt – de állítólag vár is vót ott, de nem maradt, csak a bástya –, ott valahol a bástya alatt el van ásva. (Körösjánosfalva)

A cserépcsikó

203. Kisszedresen elástak az oláh templomban egy cserépcsikót, mely tele volt pénzzel. Egyszer kisszedresi oláhok jártak török földön s kérde egy öreg török, hogy megvan-e még a régi templom. „Meg. Na, ha megvan, ott az asszonyok ajtóján bemenve a czinteremben van elásva egy cserépcsikó, ha azt kiásátok és nekem elhozzátok, 300 forintot kaptok, de csak úgy, ha el nem töritek. Ha eltöritek, semmit sem kaptok!” Ezek amint hazajöttek, kiásták, szalma közé gondosan összecsomagolták s elvitték Arad megyébe, ott várta a török. Mikor levették és kicsomagolták a cserépcsikót, a török botjával leütötte a csikó fejét s kifizette belőle az oláhokat. Azután búsultak az oláhok, hogy nem ők törték el, mert az egész tele volt pénzzel. (Fekete-Körös völgye)

A kincses kőkecske

204. Vitéz Dobos József jánosfalvi rabtársamtól hallottam a szegedi Csillag Börtönben 1949 szeptember havában, hogy az ő községe határában sok kincset rejtő halom van, s ettől nem messze hevert a boronanehezéknek használt kőkecske. (Körösjánosfalva)

205. Én meg ilyesmit hallottam, hogy elment szógának arra Magyarországra. Nem tudom, melyik részen. Bihari rész... nem, még messzebb. Aztán mondta, hogy nekik van itt [egy kő], teszik a boronára. Oszt mondta, hogy vigyék el oda, úhozzá. És tele vót arannyal. Én úgy hallottam. (Belényesújlak)

206. Én hallottam, nem régen, a hatvanas évekbe, a hatvanas évek után direkt eljött egy török. A solyondi toronynak a négy oldalába, a négy sarkához volt csinálva, öntve, cementből. De az olyan erős volt, hogy azt nem lehetett szíjjel verni. És azok neki vótak támasztva a sarkának a földbe. Aztán a solyondiak kivittek egyet, aztán tették rá a boronára, hogy boronálták a szántást, aztán a súlynak, hogy menjen jobban a földbe bele a borona.

Úgy elkopott, de nem ment széjjel. Egyszer jelentkezett egy török, aztán elvitte őket mind Arany, meg ki tudja, mik vótak benne beléöntve. (Belényesújlak)

207. Török hagyaték vót az a kűkecske is, ami sakáig Sankalyas határában hányódatt, ott az országút mellett. Egy oly fél méteres, kecske formájú kűdarab. Nem vette számba senki, a gazdák rendre dobálták át egymás földjire. Tavasszal meg tettük a boronára nehezíknék. Ahogy én tudom, az 1800-as évekbe még megvót. De nem vettük számba az emberek. Osztán egy napon valami írással a kezikben gyűtt két idegeny ember, mandták úgy is, hogy törökek, mert egymás közt nem magyarul beszéltek, és egy kecske formájú kűdarab felől kérdeződködtek, még pínzt is ígértek érte. A gazda, persze, akinek a földjinvót, a földje szílin hevert éppen, örömost odaadta nekik, hisze aranypínzt kapott írte. Csak akkar nézett egy nagyat, amikar azak az idegenyek egy kulcsot vettek elő, hasra fordítatták azt a kűkecskét, megkocogtatták a hasát, majd a hátsó felin egy helyütt elfordították benne. Az mint egy ládika kinyílt és ömlött ki belőle a sok drága arany. A gazda már bánta, no de bánhatta, ha egyszer mán odaadta. Azok meg megfogták szépen, berakták a hintóba, azóta se látta őket senki itt a Kerezs völgyiben. (Várasfenes)

Szerencsés kincsásás

208. Elásták a pénzt, és azt úgy megátkozták, hogy ha tizenkét testvérnek a vérét nem eresztik rá, azt nem tudja kivenni. Ha tizenkét testvérnek a vérit ráeresztik, akkor oszt ki tudják venni a pénzt. Hát eztet én hallottam az öregektől, miegymás. Hát ki tudta azt bebizonyosodni? Hát hogy létezik ilyesmi: tizenkét testvér? Aszondták: elment az illető, és egy seregélyt talált a fészekbe, és a seregélynek, a kisfiókáknak kicsavarta a nyakát – neki jött a pénz. Hát ilyenek vótak, ilyen mesék. (Kisnyégerfalva)

209. A tárkányi damb alatt van att egy öreg körtifa. Annak a tövibe azt mandták, hogy egy üst pínz van elásva. És az a pínz hét évbe egyszer felújul; kilángal, a rozsdát leveti.

A beszíd azt tartja, hogyha tizenkét testvér vírit ráengedik, akkar ki lehet venni. Ótán egy ember a seregilyfiszekbű kivett tizenkét fiókát, a tizenkét fióka vírit reaengedte, ada, arra a helyre. Az ember abbul gazdagadatt meg. (Kisnyégerfalva)

Szerencsés kincstalálás

210. Mondták, hogy vót, aki tanált egy véka aranyat is. Azután meg itt a Cigány utcán, a Hárzsiéknál. Ott őrizték az aranyat. Szoval őrizte valami boszorkány vagy mi, osztán direkt figyelték, oszt éjfél után lappant távolabb egy lang. Osztán azután nem tudom, megtanálták, nem tanálták, mi lett vele, de állítólag vót is nekik annak idejin arannyik, ezeknek a Hárzsiknak. (Köröstárkány)

211. Itt állítólag azt mondták, hogy kint a Nyomáson, van itt a legelő, és azt mondták, hogy egy Benedek nevezetű, azok mondták, hogy itt tanáltak valamit, a kerékvágásban, hogy mentek; rígebben azok a vékonykereű szekerek vótak. És akkor ahogy ment a szekér, oszt vizes vót a föld, belevágott, oszt valami aransarkantyú került ki a földből. Ott vagyont vettek belőle, eladták az aranyat. (Várasfenes)

212. Az apósamnak az idesapja Finyi Szatmári István, ű Nyégerfalván ment vőnek. Nem alyan jól íltek, többen vótak testvirek. Elment egyszer egy tavasszal – látták többen is –, elment a Csigárára szántani. És ahogy szántogatatt a két kis tehénnyel, egyszer csak megállatt, mert valami bögre fardult ki a földből. Nekem elmesélte az ögre. Hát a bögre tele vót arannyal. Így történt.

A fia, Istvány Pesten szógált, és akkar írt neki, hogy jüjjön haza. Magyarázta aztán, hogy mi történt: a fia fagta az aranyat, elvitte magával. Annyi pínzt kapatt, hogy tizenöt köblös jó földet megvett rajta. Hát ez így vót, mer a mi földünk határas vót az övékével. (Köröstárkány)

HIEDELEMMONDÁK

A háború előjelei

Az első világháború előjele

213. Amikor kisgyermek vótam, idesanyám mesélte, hogy csillag jelent meg az égen, finyes nappal hosszú farkos csillag. A hosszú szállás végive úgy nízett ki, mint egy kenderfű. Akka mandták az öregek, hogy nagy nyamarúság szakad az emberiségre. Kolera vagy habarú. De hát mán att is vót a hábarú, a tizennígyes hábarú. Annyian meghóttak, hogy még a kolera se pusztít el annyi embert. (Belényessonkolyos)

214. Hallottam a nagyanyámtul, hogy az üstökös hogy hogy ment, a csóva, nyolcvanhat esztendő korába megholt, '37-be az én nagyanyám. Osztán uge ű mondta, hogy látták sokan. Hogy osztán kitört a háború, az első. (Belényesújlak)

A második világháború előjele

215. Az égen látszott egy ódalba. Mondták is az öregek, hogy ez háborút jelent. Úgy is vót, ki is történt a háború. Tűzbe vót az egész égalja. (Körösjánosfalva)

A romániai forradalom előjele

216. Most vót, mielőtt kitört a forradalom, akkor vót ez az üstökös. (Körösjánosfalva)

217. Hányba vót a szabadulás? Akkor éppen készültünk az esküvőre a fiamnak, a lakodalomra. Aztán mentek innen haza tőlünk, osztán itt mentek keresztül, még farka vót, egy tüzes hasszú... hasszú vót, aztán farka vót, így ni, mozgott. Így ment keresztül. Oszt az öregek megmondták, hogy vírrontás lesz. Amikor Temesváron annyian meghaltak. (Köröstárkány)

A halál előjele

A halálmadár

218. Mikor meghalt az uram, a halálmadár egy héttel előtte mindig itt rítt. Itt a szőlőnél. Oszt mondtam az uramnak, hogy:

– Jaj, Ferus – mondom –, miféle madár ez?

Aszongya:

– Hadd el mán! – aszongya.

Én tudtam, hogy halálmadár, úgy mondjuk neki. Aszongya:

– Buha ez, hát nem látod te – aszongya –, hányszor járt az itt má!

Aszondtam neki, hogy:

– Nem buha az, Ferus.

– De buha, ne filjíl! – aszondta mindig.

Má jelentette, hogy menni kell. (Köröstárkány)

219. A bagoly énekelt, mikor meghalt Mihály bátyám, Balla Mihálykó. Osztán anyósom mondta itt, hogy:

– Halljátok, itt halál lesz! – aszongya.

Oszt egy idősek vótak. Oszt olyan bánatos lett apósom, mert most már úgy gondolta, hogy ű jön a sorban. Pedig elég sokára halt meg. Oszt meg is halt Mihály bátyám. A buha énekelt. Az éjjeli buha. (Belényesújlak)

220. Történik is, történik is, van benne, akkor mindig ezen karingolt a háznál, mikor meghaltak ezek az enyimek is. Idesanyám meghala októberbe, az apósom meghala decemberbe, karácsony szombatján temettük, az uram meghala '91-be szeptemberbe. És akkor mindig éccaka olyan csúnyán visított, olyan csúnyán, hogy sokszor el vótam már kórságosodva. Az olyan csúnyán visít. (Belényessonkolyos)

A kutya megérzi a közelgő halálesetet

221. Aztat így még mostanában is mesélik, hogy vonyítanak a kutyák. Ez még, a testvérem is meghalt, járt ű is a tehenekkel itt a kollektívbe, oszt vót neki egy ilyen hajtókutyája. Olyan fekete. Oszt egész éccaka, mikor meghalt, úgy vonyított, hogy nagyon. (Várasfenes)

Egyéb előjelek

222. Itt ahun a cigán csinálta most a házat, ott laktak ezek a Palucék régen, meg ugye Nyelu néni itt alul lent rajtik. Aztán itt vótunk virrasztóba egy öste. Meghalt a fiatalasszony, huszonegy éves, mennyi vót, szülésbe. Hát régen nem tudták úgy. Meghalt, osztán virrasztottunk ott. Akkor ott meg a fejére esett, de azt nem tudom megmondani, hogy melyiknek egy fénykép a falról. Hogy fel vót akasztva. És egy pár hetire meghalt az illető. (Belényessonkolyos)

223. Az ember megérzi, mondjam azt, nagyapám hetvenhat esztendő vót. És nem tudott beszélni, le vót paralizálódva. Tizenhárom esztendeig vót az ágyban. És még nem halt meg, hogy feküdt az ágyban, nem tudott beszélni sem, nem lehetett megérteni, mit mond. És felemelte a kezit, oszt nézte a szoba sarkát. Aszondta:

– Anyám, várjál, mer nem tudok menni még, várjál!

Felemelte a kezit és tisztán kimondta. Ott vótak mellette, a jánya is, mindegyik ott vótak mellette. És nem kellett két perc, meghalt. S az nem tudott beszélni, mert el vót paralizálódva. (Köröstárkány)

224. Templomba vótam, mikor hazajöttem, mind az jutott eszembe, hogy „Tebenned bízunk eleitől fogva...” De mind jött, hogy énekeljem. Mondom:

– Én nem tudom, mi lelt engem, hogy mindig énekelhetnékem van?

Majd aszondták hogy:

– Hadd el, ne mindig tanálj ilyeneket!

Osztán akkor jött a délután, hogy hát meghalt Gyantán az uramnak az unokatestvérje. (Belényesújlak)

Visszajáró halott

A be nem váltott fogadalom

225. Tenkén volt egy embernek három fia. Az ember ígért a katolikus templomnak egy selyem lobogót, de nem adta meg, mert hirtelen meghalt. De a sírban nem tudott nyugodni, minden este hazajárt s füst képében bement az ólba. A jószág majd összetörte egymást,

úgy félt. Végre a fia elment a paphoz tanácsot kérni. Az azt mondta neki: – Fiam, este menj be az ólba, gyujts világot s ha nyílik az ajtó, ugorj oda, tedd be s mikor a felleg benn lesz, mondd neki: „Kérlek a Mária, Krisztus nevében, ha tiszta lélek vagy, szólj, ha rossz vagy, távozz!” Az apa így szólt: „Igértem a templomnak lobogót, de nem tudtam megadni”. A fiú másnap elment Váradra, megvette a lobogót, de az ijedségtől csak évek múlva bírt ismét szólani. (Fekete-Körös völgye)

Visszajáró papok

226. A kísértet fehér lepedőben jár. Az elhalt fenesi magyar és oláh pap mindaddig hazajárt, ameddig üres volt a papilak. (Fekete-Körös völgye)

A hazajáró szövő asszony

227. Egy másik öreg asszony szőni járt haza. Mindig „csiszálta a szüőt” egész éjjel, de a munka egy cseppet sem haladt előre. A háznép a zajtól nem tudott aludni. A menyecske meg akarta tudni, hogy ki az, aki éjszaka ott jár s legényekkel meglesette. Az ajtófélen kétfelől megállott egy-egy legény, s mikor az asszony éjfélkor abbahagyta a szövést s kiement, megfogta az ajtófélen álló két legény karját vállban, levette és elvitte. (Fekete-Körös völgye)

A visszajárás elhárítása

228. Aztat hallottam én is, még nagyapám magyarázta. Hogy vót itt egy illető, ember vót. Aztán az is értett mindenhe az égyvilágon. Aztán járt haza. Járt haza, aztán mind csörömpelt, mindenfélét csinált. Ez ment vagy két esztendeig. Osztán féltek tülle. Akkor micsináltak véle. Elmentek a nízőnéhe, oszt aszondták, hogy ássák ki, aztán egy tüzes nyársat – tudja, mi a nyárs – nyomjanak a szívébe belé. A szívébe. Kiásták... Aztán fordítva tegyék, ne így hanyatt. Aztán aszondta, én ezt nagyapámtul hallottam, mikor belétették a tüzes nyársat a szívébe, akkor elvisította magát. Megfordították lefelé: suha többet nem jött haza. Igaz, nem igaz, nagyapám is hallotta, ez rígen vót. (Köröstárkány)

229. Még itt a magyarok is mondtak egy nénit itt, hogy ki kellett ássák, osztán újból eltemették. Mer jött haza, oszt mindig zavarta a családot. Itt vót valahol Fenesen, de magyarok vótak. (Várasfenes)

*Kísértet**A kísértet állat alakban*

230. Egyszer földrengésre ébredt fel egy asszony, hát látja, hogy a kertből egy fehér kutya jön be az ágyához, az utcán meg egy fekete macska megy végig egy lámpással. Ezek rosszak voltak. (Fekete-Körös völgye)

Temetői kísértet

231. Vót nekünk föld itt a temető mellett mingyá. Osztán ment a tehenekkel, idesapám olyan tizennégy-tizenöt éves lehetett. Osztán ment a tehenekkel, osztán a temetőn ment keresztül. Megíjjedtek a tehenek, beléakadt az ökörfark a tehén farkába, és a doronyesti mezőn állt meg a marhákkal. Osztán mikor elmagyarázta itten a nagyapjáéknak, aztán aszongya: valami rossz szellem. Temetőken szokott, aszongya, járni. (Köröstárkány)

A fehér asszony

232. A „fehér asszony” az erdőben szokott tartózkodni. Egyszer a tárkányi Oláhrét felől kijött és a réten dolgozó embereknek egy kantából aranyat kínált, de azok nem mertek venni. A

szalonnasütő gyerekeket is kínálta, de azok elszaladtak. (Köröstárkány)

Az ősz pap

233. A fenesi várban is van egy magas fehérszakállú ősz ember, aki ott álldogál a vár falán és hívogatja a járókelőket, sőt az embereknek utána is megy. (Fekete-Körös völgye)

234. Fehér ember, ősz öregember, ilyen szellem... (Köröstárkány)

235. Ott van IV. Béla királynak a vára. A régi öregek nem mertek iccaka menni, mert jött ki egy szakállas ember. Többször is megjárták, hogy megíjjedtek. (Belényes)

236. Mikor mink gyermekek vótunk, még akkor mindig egy ősz paprúl beszéltek. Hogy van a várba egy ősz pap. És attúl féltünk a gyermekek mindig, hogy hát amikor elmegyünk valahogy oda kirándulásra vagy valami, megnézzük a várat, akkor az kibúlik onnat. De nem tudom, hogy vót, hogy hét évbe egyszer jön ki, ilyesmi formába beszéltek akkor a régebbi öregek. (Várasfenes)

237. Polip Pista mondta, hogy ő tanálkozott az ősz pappal. Hogy valami ősz pap, aki a várból kijött, oszt ő tanálkozott véle. De hát az nem létezett, hogy tanálkozzon vele. Úgy-hogy nem tudom, hogy valóban vót. Hogy minden hét évben kijön az ősz pap a várból. Minden hét évben. (Várasfenes)

238. Ott fekszik a gyönyörű Bélavára Fenes határában, a szép Süveghegyen. Fényes kincsesládát az ősszakállú pap őrzi, aki nagyon régóta él ott bent, de semmiképp sem tud onnét kiszabadulni, pedig minden hét évben megnyílik egyszer a vár pincéjének az ajtaja, és akkor kiszabadulhatna, ha sikerülne valakit befogni maga helyett.

Egyszer nagyon régen egy fenesi ember éppen akkor járt arrafelé, amikor a hét esztendő letelt, és az ajtónak ki kellett volna nyílni. Ahogy szedegeti a fát, elfárad, s leül falatozni. Hát uramfia, valami csengőhangot hall. A kíváncsiság nem hagyta nyugodni, a hang irányába lépett. Amikor odaért, ahol a legjobban hallatszott a hang, csudák csudája, az ősszakállú pap állított elé. Majdnem a földre ért a szakála. Most mit csináljon? – gondolta magában az ember. Elszaladjon vagy ott maradjon helyben? A pap csak állt és a szemébe nevezett, aztán meg az ujjával intett neki.

– Istenem, segíts! – morogta az ember, aztán megindult akaratlanul a pap felé.

Az ősszakállú pap fogta az aranypálcát, megérintett vele egy szikladarabot a falból, s csudák csudája, hatalmas zúgás közepette egy nyílás keletkezett a fal tövében. A fenesi ember ámulatba esett, s most már nem bánta, akármi lesz, nagyon kíváncsi lett. Megindult az ősszakállú pap után a nyíláson át.

Hát uramfia, mit lát! Azt hitte addig, hogy sötét lesz bent az alvilágban, de most látja csak, hogy a folyosó végig ki van világítva, fáklyák égnek bent.

– Ne félj, jóember – vigasztalta a pap –, így akarja ezt Isten meg Béla királyunk is!

A fenesi ember csak bámult, és megint megtett néhány fokot a grádicson lefelé. De most már pénzéhes lett, és a pénz utáni vágya legyőzte benne a kíváncsiságot is. Mennek csak lefelé folyvást. A lépcső jobbra meg balra kanyargott, de sehogy sem akart véget érni. Már egy jó félórát mehettek mind lefelé. Akkor csak megmozdult az egyik fáklya, és ment befelé, mintha valaki vitte volna. Aztán meg sok fáklya követte ezt annyira, hogy már majdnem teljesen sötét lett a vár pincéjében.

Na most mi lesz? – gondolta a fenesi ember, mert finom csengőhangot hallott mindenfelől, amint közeledtek felé. Akkor meg egyszerre elhalkultak, és magasan a feje felett hallotta őket. Valami boszorkányok lesznek! – gondolta az ember, és ment volna a pap felé, de az meg úgy eltűnt mellőle, mintha sohase lett volna ott.

Most félt csak igazán a fenesi ember. De nem kellett sokáig várjon, mert ott termett előtte egy nagy láda kincs, aztán még egy, harmadszor pedig száz láda egybül. Már nem is fáklyák világítottak, hanem ezek a kincsek. Hej, Uramisten, ha hozzányúlt volna! Csak ott állt reszkette a ládák előtt. Most aztán mit csináljon? Mintha valaki súgta volna neki: hátrafordult, és ott hagyott csapot-papot, úgy futott felfelé a sötét lépcsőn, hogy maga se tudta.

Nem gondolt semmire, se aranyra, se papra, csak arra, hogy minél előbb kijusson innen. Végre kiért. Alig húzta ki a lábát az ajtón, az becsapódott a háta megett, és eltűnt a helyéről.

Szerencséje volt a fenesi embernek, hogy nem hozott a kincsből, mert akkor neki kellett volna ott maradni az őrszakállú pap helyett, az pedig kiszabadult volna. Azért mégis örült a fenesi ember, mert ő tudta meg először, hogy mi van a Bélavár belsejében. Otthon elmesélte a csodálatos kalandját mindenkinek. (Várasfenes)

A Bélavár tündérei

239. Egyszer a tündérlányok összeültek a fenesi hegyen, és elhatározták, hogy egy gyönyörű várat építenek.

Olyan erejük volt ezeknek a tündérlányoknak, hogy amikor az emberek szántottak a mezőn, ökröstül-ekéstül a kötőjükbe rakták és elvitték őket.

Amit elhatároztak, meg is csinálták. Olyan gyönyörű várat építettek, hogy nem volt párja az egész környéken, Bélavárnak hívták. A várnak volt egy hosszú alagútja, amely a Körös alatt vezetett, egészen Belényesig. Ezt az alagutat senki sem látta, pedig benne lakott a tavasz, a nyár, az ősz meg a tél csodálatos királynője. Az ő tündérlányaik éneklék, szerkesztik a visszhangokat, azért vannak olyan szép visszhangos völgyek a Bélavár körül. (Kisnyégerfalva)

Az óriáslány játékszerei

240. Iskolás voltam, amikor hallottam ezt a történetet, már nem is tudnám megmondani, hogy kitől. A szomszédban hallottam. Igen, egész biztos. El is csodálkoztunk rajta, hogy a Pontoskő alatt óriások alusznak, hosszú álomba merültek.

Egyszer aztán egy szegény ember ott szántott a Pontoskő végénél a mezőn. Az eke azon a köves helyen ahogy ugrált a földben, felébresztette az óriás lányát. Kijött megnézni, hogy mi az: hát ő még olyat nem látott. Fogta a kicsike embert az ekével, a két ökörrrel és a tenyerébe vette. Csodálkozott. Levitte a nagy szikla alá és megmutatta az apjának, hogy milyen kicsike az ember, s milyen kicsi ökrei vannak. Akkor mondta az óriás:

– Ne bánts, lányom, engedd csak útjára, mert ez a kicsike ember erősebb, mint mi vagyunk!

Az óriás megjutalmazta a szegény embert. Annyi aranyat vitt magával, amennyit elbírt. (Belényesújlak)

241. Rígen a Pantaskúben vót egy szíp palata. A palatában óriások laktak. Hát a Pantaskú alatt – mast is szántófőd van att – emberek szántattak. Kiment errefel az óriás jánya és a kötőjibe vette az egyik embert, ekéstül meg mindenestül. A jány azt mandja az apjának:

– Nízze mán, apám, ezek a fírges szántják a mi fődünket!

Az óriás mandta a jányának, hogy vigye vissza az embert, mert mast már ezek fagnak uralkadni az egész földön. Még azt is mandta hogy:

– Mi, az óriásak meg fagunk halni.

Hát úgy is lett. Az óriásak már nem ílnek a földön. (Belényesújlak)

242. Azér mondják, hogy Pontoskő, mer így tettek pontot a házuk tetejére. Mer ott alatta óriások laktak. A Pontoskő alatt óriások laktak. Oszt mikor egy óriás felcseperedett, oszt kiment, ott meglátott egy újlaki embert szántani, vetni. Hát nem tudta, hogy mi: markába fogta, a teneribe, bevitte az apjának, és kérdi tőle, hogy:

– Apu, ez mi?

Azt mondja az öreg, hogy:

– Fiam, ez az ember. Eridj, vidd vissza, oszt hadd, hogy végezze a dógát, mert ezek nem tudnak úgy enni, mint mink! Hogy követ morzsolnak és azt eszik, mint mi, hanem ezek megdolgoznak érte, szántanak-vetnek, és ami terem, azt eszik.

(Körösjánosfalva)

Ördög

243. A lidérc az az ördög. Azt izélték lidércnek, az ördögöt. (Magyarremete)

Ördögszolgák

244. Aki lidérczet akar költeni, az kösse a hóna alá egy fiatal fekete jércze tojását, abból lidércz lesz, mely engedelmes szolgája lesz a gazdájának, de csak addig, míg az dolgot tud neki adni, ellenkező esetben megöli a gazdáját. (Fekete-Körös völgye)

245. Nagypám huszár vót. Hogy vót egy mellette. Az ű lova olyan takarítású lú vót, hogy mindig tiszta vót, mindig, hogy le a kalappal. Oszt annak mindig vót egy liter tej külön a jászolba tíve. De olyan tiszta vót, hogy nem vót az ezredbe, aszondta nagyapa, olyan tiszta ló. (Köröstárkány)

A lidérc tűz alakban

246. Lidérc? No, arról is mesélte, vót itt egy nagybácsi. Azt mondta, hogy hát űk mentek kaszálni korán. Régen úgy vót, hogy 2 óraker iccaka mentek. És akkor kaszáltak, mert nappal igen nagy vót a meleg, akkor már nem kaszáltak. És no, elmentek, és aszongya, ű úgy mesélte, hogy elmentek az édesapjával, ű még legény vót, és akkor egyszer aszongya, iccaka látják, hogy valami tüzes jön el, úgy ahogy űk vótak. Mondja ű az édesapjának, aszongya:

– Ni, édesapám, miféle tűz van?

Hát aszongya:

– Biztos ott van Andók Miska, ű is akar kaszálni. Biztosan pipál – azt mondja.

Osztán nem vótak ott kaszálni, s azt mondta, hogy lidérc vót. (Várasfenes)

A rosszak meglövése

247. A boszorkányt vagy az ördögöt a puska nem fogja, csak ha cseréppel van töltve. (Fekete-Körös völgye)

Elátkozott helyek (A rosszak)

248. Azon a helyen, ahol megöltek valakit, rasszféle jár. Ha iccaka állatot találnak ott, például libát, nem szabad mindjárt levágni, mert lehet, hogy rasszféle. Be kell zárni a kamrába. Ha eltűnik reggelig, rasszféle volt. Ha nem tűnik el, akkor le lehet vágni, mert közönséges liba. (Köröstárkány)

249. A kettős hídná, Belínyesrül ahagy jövünk, att állat valamika az akasztófa. Azan a helyen mast is a rosszak járnak. Az egyik ember úgy este Belínyesrül jöve haza. Felvette egy teherkacsi, de alig tértek a falu felé, att, ahun az akasztófa vót, egy nagy lökist érzett és lerepült a kacsirul. Ótan gyalag mene haza. (Kisnyégerfalva)

Boszorkány

A boszorkány születése

250. Sakat beszílik, hogy a Bélaváránál találkazznak a baszarkányak. Csak annyit tudunk, hogy ha a gyermek burakba születik, alyanka a bábaasszan nem szól senkinek semmit, ki-viszi a csillagos ég alá. Amire szenteli, arra lesz hajlandósága: a tehentül elveszi a tejet, meg más ilyesmi. Ha a burak kiszakad, akka má rendes ember lesz belüle, nem baszarkány. (Várasfenes)

251. Ameddig bėjüttek az araszak, addig igen, addig vótak baszarkányak. Minden fiatalasszany atthan szült, aztán egyik gyermeknek vót farka, a másiknak üveg vót a háta: alyan hártya, hogy átlátszott a tüdeje, a mája meg mindene. Az ilyen gyermeknek a bába el-eresztette a vírit. De amelyiknek farka vót, meg foga, azt meghagyta, mert tartatt tüle, ugyi fílt ártani nekik. Ilyenekbül lettek a baszarkányak. Miúta az asszanyak a karházba szülnek, ilyen gyermekik nincsenek, úgy hogy baszarkányok sincsenek. (Köröstárkány)

A boszorkánynak farka van

252. Ezek nincsenek most, ezek eltöröltettek. De a kórházban elteszik láb alól. Akik farokkal születnek. Csak van, mer aszongyák, hogy ez, aki a seprűt átveszi tülle, és az szül gyereket, az farokkal születik. (Körösjánosfalva)

253. Már valamikor az én világomba, mikor én születtem, született énvéllem egy gyermek. Aztán vót a bábaasszony. Aztán magyarázta az édesanyám, hogy megszületett, énvélem született egyszerre. Mer akkor régen nem vitték be városba, itt falun vót a bábaasszon. Osztán ides kérdezte tülle, osztán magyarázta nekünk – mán nagy vótam. Magyarázta, aszongya:

– Mink bábák fel vagyunk esküdve arra, ha farokkal születnek vagy valami jellel, nem szabad meghagyni, nem kell elkötni a zsinórt.

Most nem hagyják meg. (Köröstárkány)

254. Régen nem a kórházban szültek, oszt aszongyák, hogy még vót olyan, hogy vót farka is. Mit tudom én. Olyan boszorkányok. Régen mesélték az öregök a fosztókában. (Köröstárkány)

255. Aszongyák, hogy állítólag hátul farka van. Az öreg Tica néninek, a falu végirül, aszondták, hogy annak farka vót, az vót boszorkány. (Körösjánosfalva)

256. Valakit, valami nénit itt a falu végén elfogott az eső. A mezőn kint. És osztán ű hogy ne fázzon mán át, itt bú ruhában jártak régen, oszt még nem vót bugyi a nőknek. Osz fogta a ruháját, hogy ne fázzon, így a fejire is, mindenestül. Osz aszondták, hogy lát-szott hátul, hogy lóg a farka. (Várasfenes)

257. Azt tisztán tudom, ez itt a szomszéd szembe véllem, annak a nagyanja, Csuszkáéknak ez az öregasszony. Én mentem Mártáékhoz, ü meg a gané tetejin ízélte a dógát. Aztán ilyen hosszú farkja vót itt a segginél. Ilyen hosszú, ni [harminc centiméternyi]. Hazajöttem, azonnal mondtam nagyapámnak, nagyanymnak. (Köröstárkány)

A boszorkány állat alakban

A boszorkány ló képében

258. Henkeresen volt egy oláh menyecske, mikor beteg volt, „mindig ölték, ütöték”, végre a rosszak megfojtották. Estére virrasztók mentek hozzá, de a házból egész éjjel nem mertek kijönni, mert a boszorkány ló képében egész éjjel ott nyérített az ajtónál. (Fekete-Körös völgye)

A boszorkány macska képében

259. Édesapám szegény, Isten nyugtassa, vót szóga. Mer ő három éves vót, mikor ár-ván maradott, oszt muszáj vót menni, ű iskolát nem járt, csak egy évet. Hét éves korában már szóga vót. Osztán az istállóban aludt, osztán aszongya, látta, hogy minden éccaka jün egy macska be, osztán csak úgy szopja a tehenet, arra ébredt fel. Mondja osztán a Józsi bátyámnak, hogy:

– Józsi bátyám, én nem tudom, mi, de jár be egy macska, mindig szopja meg a tehenet!

– Na hadd csak el, fiam!

Osztán akarta belészúrni a villát a Józsi bátyám, Lajos Jóska, aztán az meg aszondta:

– Ne ölj meg, Jóska, ne ölj meg!

Hogy igaz, nem igaz? (Belényesújlak)

260. Például Gyusziék szomszédjikban ott vót egy öreg néni, azt állítólag aszondták, hogy boszorkány. És változott mindjár-mindjár, aszongyák, változott át macskának. Be-ment a szomszédba ottan, és mit tudom én, beleszúrták a vasvillát, és látták, hogy másnap a néni sánta vót.

– Na – aszondták –, látjátok, hogy ő vót, Sári vót, Sárika!

(Belényessonkolyos)

261. Beszélték, szegény édesapám is, nyugodjon békében. Vótak teheneink, mer mindig tartottunk jószágokat. Aztá elfogyott nála a tej, nem vót tej nála. Akárhogy abrakolta, nem volt, nem vót. Aszondták, hogy jár a boszorkány. Ki a boszorkány?

– Hát szeretném meglátni! – mondta apám.

Hát aszongya: itt a szomszédba, ahun van most az imaház itt beljebb, ott lakott egy Sári néni, aszondták, hogy az a boszorkán, változik macskának. Asztán édesapám ott a csűrbe, má úgy mondtuk, a csűrbe vágta a kórót, meg étette az ökreket, tehenek, minden, bornyú, amik vótak, egyszer jö be egy tarka macska, bemene az istállóablakon az istállóba. Ismeretlen ez a macska – aszongya édesapám, így gondolta ő magában. Jöve ki, felfogá a villát, beleszúrá a lábába. A lábát tanálta el. De futott, de a lábát eltanálta. Belészúrá a vasvillát. Elmene a macska ki a kerten, eltűnt. Másnap Sári néninek mind be van kötve az egész lábaszára.

– Hát mi történt, Sári néni?

Hát nem tudja ő, nem tudja ő... de csak kiderült, hogy Miska bácsi belészúrta a vasvillát.

– Hát hogy szúrta az benne, hát nem olyan ember az?

De hát ű nem árulta el, hogy nem űbenne, hanem a macskába... (Belényessonkolyos)

262. A rasszat nem csak fortíjjal arvasolták. Vót alyan, hogy a jó fejőstehénnek elvitték a tejit. Ez igaz is vót, megtörtint. Nagypám és a barátai ótán megegyeztek, hogy megle-

sik, ki viszi el a tehéntül a tejet. Vasvilláva álltak lesbe. Majd macska kípibe jött, akit vártak. Nekiestek a macskának, a villával meg is szúrták a hátsó lábát, de meglógott a macska.

Na, majd akire gondótak, hagy a vitte el a tejet, felkeresték, bémentek hozzá másnap reggel. Hát az öregasszony feküve az ágyba.

– Mi van, Zsuszka? – kérdezték az öregasszonyt.

– Jaj, beteg vagyok...

Felemelték a takaróját, hát a lábán ott vala a seb, a villa szúrása. (Kisnyégerfalva)

A tej elvitele

263. El tudja vinni a tejet a tehéntül. És azt mondták, hogy ha őt megütik, a gazda észreveszi, hogy ott jár a tehénnel éjjel – mert éjjel megy –, akkor kimegy, és beleszúrja a vasvillát vagy megüti, és akkor látszik azonn az emberen nappal is az az ütés. Nem ember alakba megy, de ember. (Körösjánosfalva)

264. Kicsi vótam, olyan nyolc esztendő. Nyár vót. Itt ittam a tejet itt nagyanyámnál. Egyszer a marhák, vót négy ökrünk, vót három tehén, nekiállnak bönkelni, mán este 9 óra után. Bönkelnék a marhák, mentünk bé, meggyújtottuk a lámpát, jött nagyapám haza. Aszongya nagyanyám neki:

– Ni, hogy böinkelének a marhák!

– Egye meg a fene, megint baszkódik a sógorasszonyom!

Itt a szomszéd, annak az öregasszony, az is el tudta vinni a tejet. Akármilyen gyenge tehenik vót, azoknak annyi tej vót, hogy csak csuda! (Köröstárkány)

265. Mi is megpaciltuk a szomszédasszonnyal. Bejött a férje az istállóba, a tehén vizelt. Ezt csinálta állandóan. Az uram észrevette, aszongya:

– Ezeket többet be nem kell engedni, amikor a tehenet fejjük, zárd be a kaput!

Rendesen rá vótunk jőve, hogy ezt egyáltalán nem lehet. És elvette a tejet, az ő teheneinél vót a téj. A miénknél nem vót. Míg el nem mentünk Sonkolyosra, ottan vót egy öregasszony, kellett korpát vinni, meg nem tudom, mit, az hogy hozza vissza. És rájöttünk, hogy többet ezt be nem engedjük. Most is a felesége, hogy ha fejem a tehenet, bejön.

– Eredj, Máriska, ki! A tehén nem áll!

Ha sokszor felejtkezek el, hogy zárjam be a kaput. A fiam azt mondja:

– Anyukám, hát minek zárod be a kaput?

– Én tudom, mér zárom be a kaput!

Mer ezek nem jók. Ilyen család. (Körösjánosfalva)

266. És itt van ni, mondjunk egy példát csak, a szomszédom, ez ni, az anyja, Erzsinek az anyja, az is megcsinálta, meg a nagyanyja is átváltozott. Ennek az anyja meg a nagyany-

ja. Olyan boszorkányos asszony vót. El tudta vinni a tejet. Az rátette a tehenre a kezit, oszt kész. Több tej nem vót a tehennél. (Köröstárkány)

267. Vót egy, itt fenn, ahol lakok én, velünk szembe, attul is elvitte valaki a tejet, ilyen boszorkányféle. Úgyhogy osztán az arra lent lakott. A tehenet elengedték, az bőgve szaladt oda a kapura, aki megcsinálta, hogy elvitte tőle a tejet. (Köröstárkány)

268. Még az igaz, szent és való, itt van a faluban, Ragárék. Ott mán az öregasszon boszorkán, az szedte a tejet, vitte a tejeket. De az ráhadta az unokájára, Ólom Miskára, az is olyan vót. Meghótt az is mán. (Köröstárkány)

269. Püspök Kati panyó el tudja venni a tehéntől a tejet. (Köröstárkány)

270. Hát vót, boszorkánynak tartották az öreg Csontnét. A Borisnak a nagyanyját. De Nyégerfalváról származott. Hozzányúlt a tejhez is. Édesanyámék aszondták, hogy csak anynyit tett nálunk, hogy vót egy lyuk, beledugta a szekérrúdba az ujját, és többet nem tudták a tehenet megfejni. S neki vót teje sok. (Belényesújlak)

271. Akkor megrontották a jószágot. Mán még én gyerek vótam, a tehenekkel bent vótam a Rétbe. Úgy hitták itten, egy darabot, Rét. És mikor jöttem, egy román ember végighúzta a tehene a kezit. Mikor hazajöttünk, hazahajtottam, mikor akartak fejni, nem engedte a tehen. Aszongya nagyapám:

– Hun vótál a tehenekkel?

Én mondom neki, hogy:

– Ni – mondom –, a Rétbe.

Azt mondja, hogy:

– Nem járt nálad valaki?

Mondom:

– Juán bácsi végighúzta rajta a kezit!

Kiengedi a tehenet nagyapám: odament haza, Juánéknál ott egy alacsony kapu vót, oszt rátette a tehen a fejit a kapura, oszt bőgött be. Oszt akkor bement nagyapám:

– Juány, ha nem csinálod vissza, agyonütlek!

És nem telt bele egy óra, két óra hossza, visszajött a tej. (Magyarremete)

Az urszita

272. Rontani ekképp is lehet: az erdőben egy fiatal fát el kell vágni embermagasságban, a törzs köré gúzt kell fonni s a gúzs mellé éket ütni. Ezután a törzs tetejét be kell hasítani keresztben s ebbe is éket verni. Először a gúzs mellé tett éket kell verni naponként mindad-

dig, míg az lefelé megy. Mikor már nem megy, a fatörzs tetejébe vert éket kell leverni napról-napra mindaddig, míg a gúzs el nem szakad. Verés közben valami rontóverset mondanak. Abban a perczben meghal az illető, akinek a rontást csinálták, mihelyt a gúzs elszakad. (Körösjánosfalva)

273. Egyszer két vén lány elment az erdőbe s felmentek egy fa tetejébe s onnan eresztették az urszitát, melynek az a tulajdonsága, hogy gyerekágyas asszonyra száll s az asszony meghal, férje pedig elveszi a vén lányt. (Köröstárkány)

Szerelmi rontás

274. A hűtelen legénynek a gatyamadzagából, a lánynak meg a pendelyéből egy darabkát össze kell kötni, akkor a legény megint szerelmes lesz.

Új házasságok farkaságával kell szétválasztani, még pedig úgy, hogy mikor a lakodalomban a fiatal pár együtt tánczol, a gégén keresztül rájuk kell fújni, s még azon este összevesznek és szétválnak. (Fekete-Körös völgye)

275. Tárkányban volt egy öreg tudós asszony. Egyszer elment hozzá egy vén lány s kérte, hogy adja ötét férjhez. Az öreg asszony azt mondta neki, hogy hozzon valami ajándékot és egy fekete tyúkot. A leány hozott, aztán elment haza. A vénasszonynak volt egy lánya, gyermekágyban feküdt. Az öregasszony a fekete tyúkot elevenen húzta nyársba és sütni kezdte. Hát csak futva jön az unokája, hogy jöjjön gyorsan, mert mingyárt meghal az édesanyja. Szalad az öregasszony, de semmi baja sem volt a lányának. Hazament, tovább folytatta a sütést, a gyermek megint rohanva jött, hogy az anyja megint rosszul lett. Hazament, megint semmi baj. Harmadszor is hívta a gyermek, de az öreg nem ment. Hívta a veje is, de nem mozdult addig, míg a tyúk meg nem sült. Akkor aztán szaladt, de mire odaért, a lánya meghalt. Ekkor aztán „elkezdé sírni, mert a maga lányát süté meg s a veje elvivé a vin lányt”. (Köröstárkány)

A rontás elhárítása

276. A boszorkány embert, állatot meggronthat. Ha a tehén vizel, a vizeletet fel kell fogni, a tehén szeme közé hányni, vagy a vasvillával oda döfölni, ahova a húgy hullott, hogy a tehenet meg ne rontsa. (Fekete-Körös völgye)

277. Az ajtó küszöbére fordítva kell szegezni a patkót, aztán az ajtóra növényt akasztunk, hogy a boszorkány be ne mehessen. (Köröstárkány)

278. Ellő tehén nyakára vagy farkára piros posztót kell kötni, hogy meg ne rontsák. Nagytőgyű tehénnek úgy oltalmazták meg a tejét a rontástól, hogy a tőgyére keresztet tesznek. Szoktak kis rongydarabba búzaszemet, sót, tömjént is tenni rontás ellen s ezt a tehén farkába kötik. A pajtaajtóba piros rongyot kötnék rontás ellen. Az ökrök homlokára rontás ellen kék csillagot rajzolnak. Kis borjú vagy gidó nyakába ellés után piros szalagot kötnék igézés ellen. Ha tejet adnak ki a háztól, egy csipet sóval megsózzák, hogy el ne vigyék a tehén tejét. (Fekete-Körös völgye)

279. Amikor tehenet vesz az ember, mikor legelőször jön be az utcaajtón, a kötenyét a küszöbön leteríti s ezen vezeti be a tehenet. Így aztán nem tudja megrontani a boszorkány. Célyszerű az utcaajtón belül szegezni állandóan egy kis seprűdarabot rontás ellen, vagy pedig Szentgyörgynap éjjelén valami tömjénzagú gyökeret korpában beadni a jószágnak, akkor nem bír vele a boszorkány. (Fekete-Körös völgye)

280. Szengyer napján az öregasszonyok szengyer gyökeret szednek és az istálló kilincsére, ajtájára kötik, hogy a boszorkányok ne fejjék meg a tehenet. Ennek a gyökérnek olyan szaga van, hogy elűzi a boszorkányokat. (Köröstárkány)

281. Az én nagyanyám, mikor jött Szent György napja, akkor mindig tűsköt tett, vót istálló, s vót benne tehén. És akkor odatették a sok tűsköt, hogy be ne menjenek a boszorkányok. De én ezeket nem hittem soha. Aszondta, hogy elviszi a tejet a tehentű. (Belényesújlak)

282. Akinek a tehene jól tejel, annak „ördöge van”, „ért hozzá”. Ha a tehén teje apadni kezd, akkor „jártak nála”. Ha fejés közben a tehén vizelni kezd vagy rúg, akkor is jártak nála. A megrontót úgy kell megkeresni, hogy az ember a vásárban vesz egy cserépfazekat s egy ráillő fedőt. Ebbe felfogja a tehén húgyát, aztán lefedi, körültapasztja. Ekkor elkezd főzni, s míg fő, megjelenik a megrontó, a legelső idegen képében. (Fekete-Körös völgye)

283. Nekem is édesanyám mondott valami ilyesmit. Hogy az ő testvére, Tyó Ferenc bátyám mikor gyermek volt, és jártak legeltetni a tehenekkel a mezőre. És ő egy Imre Jánossal, egy másik fiúval vót a mezőn a tehenek, és mikor hazament a tehénnel, a tehén nem akart állni sehogy. De édesanyám is nem hazudott, ez igaz vót, ahogy István mondja. És akkor kérdezték a nagybátyámtól, hogy:

– Hát mit csináltál, vagy ki csinált evvel a tehénnel valamit, mér nem áll ez? – mert addig állott, hogy fejjék.

És Imre János, úgy hívták, az egy kis kenyérrel fejt egy kis tejet, és odaadta az ő tehenének. És nem állt a tehén. És akkor elhítták azt a fiút, és fejt az ő tehenüktől tejet, és fejte egy kenyérrel, és odaadta az ő tehenüknek. És nem vót semmi baj azután. (Körösjánosfalva)

284. A nagyanyám fenesi vót. Én tíz éves koromig inkább Fenesen nevelkedtem. Én tudom a fenesi regéket is. Nagyanyám mesélte, hogy önáluk megtörtént, nagy dolog volt. Az édesanyja vett csütörtökön tehenet, és hazahajtotta. Hát a szomszédasszony nagyon megnézegette a tehenet:

– Na Jóska, vettél tehenet? – mer a dédnagyapámat úgy hitták, hogy Jóska.

– Hát vettem.

Na jó. Fejték este a tehenet, jó, vót tej, vót minden. Reggel, mikor mentek fejni, vér jött a tehéntől, nem vót tej. Hát a tata elment vissza az emberhő, akitől vette a tehenet, és mondja neki, hogy mi a helyzet.

– Nízzed, fiam, hát nincs tej a tehénél. Az este vót nála, de ma reggel vér jött tőle!

– Hej, bácsikám – aszongya –, hát magánál baj van – aszongya –, maga mikor megyen hazafele, menjen be Rózsi nénihe! – Belényesbe vót egy ilyen nézőasszony, Rózsi néni.

Hát úgy tett a tata, bement Rózsi nénihez, és Rózsi néni elmagyarázta neki, hogy:

– Bácsikám, hazamegy, este, mielőtt fej, akkor zárjon be mindent. Ajtókat, kapukat, mindent, hogy, oda senki be ne tudjon menni. És mikor akarna fejni, akkor a tehén ganezzon, nem akar állni. A bácsi azt a vasvillát, üsse azt a ganét, amit ganezött a tehén, és mondja, hogy „Istenem, hát adjad, hogy ne ezt a ganét üssem, hanem azt, aki elvitte a tehéntől a tejet!”

Hát úgy csinált a tata. Bezárta a kapukat, mindeneket, oszt ütötte-ütötte a ganét. Ütötték a kaput is, hogy engedjék. Hát nem engedték, nem engedték be. Hát a szomszédasszony vót. A szomszédasszon! Átugrott a kerítésen a szomszédasszon. Aztán a lábából folyt a vér. De a nagymamám azt mondta, hogy ez való igaz vót. Na, ez az öreg Gábor ángyó vót, aki elvitte a tejet. Hát hogy:

– Ne bántsa azt a tehenet! Hát mé bántsa a tehenet?

De ángyónak folyt a lábából a vér. Akkor a tata mondta neki, hogy hozza vissza a tejet, adja vissza a tehénnek a tejet, mer ha nem, ű addig üti, míg szíjjelpotyolja. Osztán vót osztán tej elég! Nahát de nagyanyám mondja, hogy ez való igaz vót. Nem legenda vagy nem monda, hanem ez való igazság. (Körösjánosfalva)

A boszorkányok felismerése

285. Tudja, hogy beszéltek erről? Azt mondták, hogy György nap előtt, aki fog kígyót, annak el kell vágni a fejét egy rézpénzzel, és akkor beletetek egy gerezd fokhagymát. És akkor ezt elültették a földbe. És mika az kihajtott, akkor a legény kivitte, és így a kalapja alá tette a fején, oszt bement a templomba, oszt nem vette le a kalapot a fejről. Mer a templomba mindenki kalap nélkül megy. Ű nem vette le a kalapot a fejről, és azt mondták, hogy úgy látta, hogy jönnek be a boszorkányok, olyan nagy szarvik van, mit tudom én, micsida látomást látott. Még nekem az apósom mesélte, hogy ű kipróbálta. De azt mondta, hogy ű nem látott semmit, de másnap úgy magyarázta ű is, hogy ű látott. (Várasfenes)

286. Ha Szent György napján beteszik a kígyó fejét a kalapba és úgy mennek be a templomba, akkor kell menni be a templomba, Szent György napján vagy vasárnap Szent György napja előtt vagy után, mikor templomozás van, és akkor aki boszorkány, az úgy jön be a templomba, ez meglátja, ez, akinek kalapjában van kígyó, hogy a nagy szarvait úgy dugja be az ajtón, a templomajtón a boszorkány. De akkor kell legyen valaki mellette, mer le kell szedje a kalapját gyorsan a fejéről, mer rosszul lesz. A boszorkány észreveszi és széttípi. Meglátja, hogy ki a boszorkány. (Körösjánosfalva)

287. Aki Szent György napja előtt kígyót tanál a mezőn, az megtudhatja, ki a baszarkány. Levágja a kígyó fejét, és Szent György napjára beteszen egy gerezd fakhagymát a szájába. A kígyó fejét, úgy a fakhagymával adateszi a kalapjába. Akka elmegy a templomba, de a kalapat a fejét hagyja. Akka meglátja a baszarkányakat. Meglátja, mer szarvik van.

Az én nagybátyám, Bunta Ferenc azt megcsinálta, és muszáj vót letegye a kalapat, mer mentek a baszarkányak, hogy fajtsák meg. Mondták neki, rögtön megfajtják, ha le nem veszi. Már el vót sápadva, el vót sárgulva. Muszáj vót levegye. (Köröstárkány)

288. Valamika meg is lesték a baszarkányakat, hogy ki a baszarkány.

A kígyó fejét le kell vágni, a szájába fakhagymát tenni. A fantas az, hogy a feje alá, a párna alá tegye, amíg kicsírázik a fakhagyma. Szent György napjára, amika a templomba megyen, a kalapjába tűzi a kígyó fejét. Ótán att benn a templomba meglátja, hogy ki a baszarkány; meglátja a nagy szarvikrúl.

Meg is próbálta itt valaki. Kalappal mene be a templomba, a legínykarba. De le kellett vegye a kalapat, mer megfenyegették a baszarkányak. Egy szót se szabad mandjik arrul, amit látatt. Íjjel megjelentek nála a baszarkányak:

– Péter, Péter, tejet hoztunk, gyere inni!

Hát egy dézsa tejet haztak. Persze hogy filt, maccani se mert.

– El ne árulj bennünket, Péter, mer akka nagy baj lesz! – mandták.

Nem is mandta el senkinek. (Kisnyégerfalva)

A boszorkányok mulatsága

289. Nagy-nagy hatalma vót a köröstárkányi várúrnak, három vagy négy akasztófa tartazatt hazzá. A beszéd szerint azan a helyen gyülekeztek a baszarkányak. (Köröstárkány)

290. Az öregek úgy tudják, hogy a Parágyi völgyben, holdvilágos éjszakákon éjszakákon boszorkányok muzsikálnak, táncolnak. (Köröstárkány)

291. Vannak, akik a boszorkányokkal czimborálnak. A fenesi erdőkben a mult század elején tót telepések hamuzsírt főztek. Később abbahagyták és elköltöztek, de egy tót itt

maradt s feljárt éjszakára hálni a fenesi várba, hol a boszorkányokkal s a többi „nem jók”-kal komázott. (Fekete-Körös völgye)

292. A boszorkányok a „Szentellérek hegyén” szoktak gyülekezni. „Hipp-hopp, ott legyek ahol akarok!” mondással bárhova el tudnak jutni. (Fekete-Körös völgye)

A megpatkolt boszorkány

293. Volt egyszer egy szegény újlaki fiú, bevitték katonának, huszárnak. Teltek-múltak a napok, minden rendjén ment egy darabig, hanem egy idő után a fiú rohamosan fogyott, napról-napra gyengébb lett, alig állt már a lábán. Odamentek hozzá a társai, s az egyik, aki jó barátja volt, megkérdezte tőle:

– Ugyan mi bajod neked, hogy napról-napra fogysz, alig állsz már a lábadon?

– Jaj, ne is kérdezzétek – szomorkodott a fiú –, ha elmesálném, úgysem hinnétek el!

Hanem azok addig rimáinkodtak neki, amíg elmesélte:

– Ti javában alusztok mindig – mondta –, amikor éjfélkor, pont 12 órakor kinyílik az ajtó, s bejön hozzám egy öregasszony, olyan boszorkányféle. A fejembe vág egy kantárt, mire én lóvá változom, és mennem kell három várost bejárni. Mikor mind a hármat bejártam, jöhetek vissza tizenkét kilométert gyalog, mert ismét emberré változom. Ez régóta így megy, ezért gyengültem le.

A huszárok összenéztek. Komolyan beszél ez? Volt köztük egy cigánylegény is, azt mondta a többinek:

– Ti csak fekdüjtek le nyugodtan az éjjel, én majd utánanézek a dolognak.

Mikor elérkezett az éjszaka, a katonák mind aludtak, csak a cigány maradt ébren. Odafelelt az újlaki fiú mellé, látni akarta, mi történik vele.

Pont 12 órakor csakugyan megnyílt az ajtó, és a boszorkány, kantárral a kezében, egyenesen a fiú ágya felé tartott. De tévedésből nem a fiú fejére tette a kantárt, hanem a cigányéra. Erre a cigány lóvá változott, nyíríteni kezdett, és megindult három várost bejárni. Amikor bejárta mind a hármat, emberré változott ismét, és jöhetett ő is tizenkét kilométert hazafelé. A katonák nem vettek észre semmit.

Mire felébredtek, a cigány már az ágyában volt. Nem is akarták elhinni neki, amit mondott. Dühös volt a cigány, hogy nem hisznek neki, azért elhatározta, hogy mindaddig hagyja magát lóvá változtatni, amíg túl nem jár a boszorkány eszén. Másnap éjjel megint megismétlődött az eset, mert a cigány akármennyire is erőltette a fennmaradást, mégiscsak elaludt, és így nem tudott bosszút állni a boszorkányon.

Hanem a harmadik éjjel egyéb is történt. Alig hogy emberré változott a cigány és jött volna vissza a város felől, egy lovat talált a kocsmá előtt, akit egy asszony hagyott ott, amíg a kocsmába ment. No most megvagy – gondolta a cigány –, rendes asszony nem jár a kocsmába, biztosan a boszorkány lesz, a ló fején lévő kantár pedig a boszorkányság kantárja.

Odament óvatosan és levette a ló fejéről a kantárt, aztán meghúzódott a kocsmá kijáratánál, hogy ne lássa senki.

A boszorkány, miután jó nagyokat hörpintett bent, megindult a ló felé, de a cigány ott termett ügyesen, rátette a kantárt hátulról a fejére, s most már a boszorkány változott lóvá. Ő pedig felült a hátára, és megindult vele a kovács felé. Éjszaka volt még mindig. Kijött a kovács a nagy dörömbölésre álmosan, és megkérdezte, hogy mit akar a cigány. Még össze is szidta, hogy ilyenkor háborgatja őt. De a cigány csak kívágta katonásan:

– Az ezredes úr parancsára ezt lovat azonnal meg kell patkolni, mégpedig a legtüzesebb patkóval!

Volt a kovácsnak két segédje meg két inasa, azok végezték el a patkolást. Csúnyán tett a ló, de nem volt mit csinálni a négy erős legény keze közt. A cigány visszaérkezett a lóval a kaszárnyához. Ott a kantárt darabokra tépte, a boszorkánnyá vált lovat pedig világá eresztette. Reggel a cigány kihallgatásra ment az ezredeshez. Elmondta részletesen, hogy járt, de ez ezredes nem hitte el. Erre a cigány huszonnégy órát kért, hogy bizonyítást szerezzen. Meg is kapta a huszonnégy órát, e még egy gyönyörű lovat is, hogy gyorsabban menjen a dolog.

Elindul tehát a boszorkány után. Egy faluhoz érkezett, ahol éppen harangoztak.

– Ki halt meg? – kérdezte az első embertől, de az csak a vállát vont, nem felelt.

Tovább lovagolt a cigány, s egyszer csak egy szép piros arcú lányt látott a kútról jönni.

– Ki halt meg, te szép lány? Meg tudnád mondani a nevét?

– Nem tudom – felelte a lány –, csak annyit tudok, hogy egy vén boszorkány volt, lepedővel van letakarva, nem szabad felemelni.

Fogadott a cigány egy gyereket egy koronáért, és meghagyta neki, hogy lopózzék be és tapogassa meg a halott kezét meg a lábát. Nem csalódott: a boszorkány volt. Visszament nagy örömmel az ezredeshez és jelentette:

– Be van vasalva a halott keze, lába, jelentem alássan! – s elmesélte, miféle halotté.

Az ezredes lóra ült, megnézte a boszorkányt. Amikor visszajött, megdicsérte a cigányt, és hazaengedte szabadságra. Ez volt a jutalma azért, hogy a katonákat megszabadította a végelgyengüléstől. (Belényesújlak)

A boszorkány halála

294. Azt mondják, az ilyenek, a boszorkányok, ezek nem tudnak meghalni, ameddig a seprüt át nem adja valakinek. Oda kell adni neki a seprüt, hogy valakinek átadja. A seprűn lovagolnak a boszorkányok. (Körösjánosfalva)

Farkasember

A farkasember

295. Vannak olyan emberek, akik átváltoznak farkasnak. És akkor mennek a júhodályhoz, ahol vannak a juhok, és akkor elviszi a juhot. És osztán viszi az ű csapatjához. (Várasfenes)

296. Parágyi Sándorról azt tartják, ha akarja, farkassá változik. Ő ember boszorkány. A felesége ugyancsak az. Éjjel meztelenül járkál az utcán. (Köröstárkány)

297. Ott van ni, Ferusnak a fia hogy született: a fele farkas vót, a feje, és lefele ember! Farkas vót a feje és lefele ember. S akkor az mitől van? Elintézték, elvitték, nem hagyták meg. Éppég mondtam én: mi az Isten van, farkas csinálta fel az asszonyt, vagy hogy létezik, hogy a feje farkasfej? És utána meg lefelé ember vót. (Köröstárkány)

Az árulkodó cérnaszál

298. Egyszer egy ember farkassá vált, úgy támadta meg a feleségét s a kötényét össze-
tépte. Másnap az asszony meglátta a férje foga között a kötényének egy szálacskáját. Erről
tudta meg, hogy az ura boszorkány. (Fekete-Körös völgye)

299. [Hallja, mondja meg aztat a buglyával, amikor rakta a másik a buglyát! A felesége.
Osztán elment, oszt megváltozott farkasnak.]

Vót egy ember... [Itt Tárkánba... Köröstárkánba.]

Tárkánba. Mondjam meg a nevit is... [Petinek vagy minek hítták. Ez igazság vót!]

Osztán elmentek oda Palátságértbe, úgy mondják a földet, hogy rakják a buglyát. Oszt
aszondta a feleséginek – hallottam én is az öregektől –, hogy:

– Te, aztán te láttál te már farkast?

Aszongya:

– Nem láttam.

– Megijednél tőle?

Aszongya:

– Meg, hogyne ijednék meg a farkastul!

Ez elment félre, osztán megrázkódott, osztán jött a farkas. Aztán kapta el a kendőjit. A
kendő meg piros vót, osztán a foga közt maradott. Osztán:

– Hun van a kendő, hun van a kendő?

Azt mondja:

– Itt vót egy nagy farkas – aszongya. – Még a kendőmet is kicibálá!

Akkor látta a foga közt a... Akkor tudta, hogy a férje. (Köröstárkány)

Váltott gyerek

300. A keresztetlen gyermeket a rosszak „felváltják”. A váltott gyermeket arról lehet megismerni, hogy mindig sír és mindig éhes. A gyermekkel a rosszak úgy bánnak, ahogy a váltottal a szüle. (Fekete-Körös völgye)

Tudós fuvaros

301. Egyszer egy fuvaros Váradon volt szekérrel. Útközben az üres szekér elakadt, a lovak egy lépést sem tudtak előre menni. Az emberek körülállották a szekeret s úgy csodálkoztak a dolgon. A fuvaros azonban tudta, hogy a boszorkány műve, hogy a szekér elakadt, mert az ő anyja is tudós asszony volt. Leszállott a szekérről, kivitte a szeredás hüvelyéből a kést és a végébe szúrta. Hát erre lóhalálában ordítva jött egy vén asszony, a fél szeme ki volt szúrva. Könnyörgött, hogy ne szúrja még egyszer a rúd végébe a kést, mert akkor teljesen vak lesz. Esze nélkül eleresztette a szekeret, mert ő tartotta fogva. (Fekete-Körös völgye)

A garabonciás

302. A forgószelet a garabonciás csinálja. Rendesen seprűre vagy „kijó”-ra ül, ha bajt akar csinálni. Egy helyen szalonnát sütöttek. Odament a garabonciás és enni kért. Az emberek elküldték, hogy dolgozzon. Elment, de egy félóra múlva egy nagy felleg jött és az egész határt pocsékká tette. A garabonciás azonban el is tudja hajtani a felhőt. Egyszer a garabonciás egy gyantai embertől tejet kért. Az adott is neki, sőt éjszakára is ott marasztotta. Este beszélgettek s azt mondja a garabonciás: hajnalban nézz ki az ablakon napkelet felé. Az ember csakugyan kinézett, hát látta, hogy egy sárkány és egy bika az égen rettentőes vívást vittek véghez. Végre is a bika ledöfte a sárkányt. (Fekete-Körös völgye)

Román pap

A román pap rontást hárít el

303. A fiataloktól hallottam, hogy a román pap imádkozott értük, és vissza, helyrejöttek a román fiatalok. Ezt hallottam. Itt Remetén vót ez, Remetén történt ez. Még gyerek vótam, hallottam. (Magyarremete)

304. Valaki itten haragudott ránk. És mind a két disznónk bent vót az ólba, és éppen csak elalélta. De hogy még azok a disznók... De mi pont úgy fetrengtünk az ágyban egész éjszaka, mint a disznók mikor döglöttek meg. S akkor ennek eszébe jutott, hogy egy román papnál dolgozott, mer ő csatornázik.

– Te Juliska – aszongya –, mi estére menjünk be hozzája, hogy imádkozzon!

S akkor elmentünk egy este, és akkor na, ilyen ceremóniát csinált, behítt bennünket, s azt mondta, hogy térdepeljünk le. A gyertyákat a kezünkbe, és azt mondta, hogy magyarul mondjuk a Hiszekegy Istent vagy a Miatyánkot, mi magyarul és akkor ő románul. Nálam a gyertya elhajlott egészen a kezemre, mert én voltam jobban megrontva, mint a férjem. S mikor hazajöttünk onnan, akkor lefeküdtünk, reggelig fel se keltünk, úgy aludtunk. De ha nem megyünk el, ki tudja, mi történt volna. (Magyarremete)

A fekete mise

305. A dinnyéjit ellopta valakinek, ez a Dászkán Miska vót, annak az apja. Osztán az tán könyörgött vagy micsinált, oszt aszondták, hogy elég hamar meghalt az ember, aki ellopta a dinnyét. Osztt akkor mondták, hogy Dászkán Miska kire gyanakodott, oszt az hótt meg. (Belényesújlak)

306. Én csak azt hallottam, hogy valaki lopott libát valakitől. És az, akitől ellopta a libát, az megölette ezt az ember. És azt mondta, már olyan beteges volt az ember, hogy:

– Nekem megbocsát a Jóisten, de annak, aki engem megölet, annak soha nem bocsát meg!

Igen, egy libáért. (Körösjánosfalva)

307. És egy asszony Fenesen. Attól meg ellopták a zödséget, kiásták a földből. És azt se tudta, hogy ki csinálta, és az is azt mondta, hogy ű megöletti, aki ellopta a zödséget. És egy pár nap múlva meghalt az ura. És az ura ásta ki, mert kellett neki az italra a pénz. (Körösjánosfalva)

Néző

A néző tudománya

308. Hogy az embernek a baja rontástól ered-e, a néző tudja megmondani. A néző lehet férfi is, nő is. A nők rendszeren bábaasszonyok. A legjobb hírű nézők oláhok. Az oláh papok között is kerül egy-egy néző, egyik legjobb hírnek örvendő néző a pópa Havasdombró vidékén lakik, aki 20 fillérért néz.

A nézőhöz valami jelt kell vinni, pl. egy zsebkendőt, amiből megmondja a bajt. Azt azonban nem szabad megtudni senkinek, ha valaki nézetni megy, mert különben nem sikerül a dolog. Egy asszonynak vérzése volt, rontásra gyanakodtak. Elment az ura egy nézőhöz megtudandó, hogy csakugyan rontás van-e az asszonyon. A néző csinált rongyból kilencz kis bábut s azt mondta a férfinak, hogy menjen ki napfeljötté előtt a patak-

hoz, dobja be a vízbe a bábukat. Ha azok a vízszínén maradnak, okvetlen rontás. A bábukat senkinek nem szabad megmutatni, hanem a próba után a parton el kell temetni. (Fekete-Körös völgye)

A nagyhalmági néző

309. Én se hittem, de mi is megpaciltuk. Még a kollektívába vót, hogy a lovainkat beléhajtották a vízbe. '80-ba vót. Akkor vótak azok a sok esők, és kiöntött a víz. Oszt ezek az asszonyok nem hagyták békémet, hogy menjek, mer van Halmágyon egy férfi, aki megmondja, hogy kicsoda csinálta. Rájött a rendőr, s:

– Ezek tisztán bele vótak hajtva – aszongya –, mind össze vannak dobálva kövekkel! – az összes hátulja mind a két lónak össze vót törve.

– Hej – mondom –, én nem hiszek az ilyesmibe...

Elmentünk az öreghe, olyan nyolcvan éves vót, tanyája van, kint, jószágot tart, két fia van, mind a kettő lelkész, az unokája az jött ki oda, hogy dógozzon ott. És mondta:

– Magiknak nagyon nagy, sok kárjik vót, de a lovakat vissza nem hozhatom! Annyit tudok csinálni, hogy aki ezt tette, nem magik, ű saját magát fogja tönkretenni. Vagy elüti valami autó, vagy felakasztja magát, vagy valami nagy betegség öt napon belül eléri.

Mondom, én eleresztettem a fülem mellett a szélnek, nem adok én erre semmit. Aszongya:

– Maga jegyezze fel, mikor hazamegy, hús napon belül ez meg kell haljon!

Feljegyeztem, mert mondom: lássuk, mi jön ki belüle? Kinn ülünk az utcán, a lócán, én és a férjem, édesanyám, édesapám, jön a testvérje, figyel. Aszongya.

– Nem jöttök a temetésre? Meghalt a bátyám!

Aki belehajtotta a vízbe [a lovakat]... És megmondta a kórházban. Aszondta Nósénak:

– Nekem meg kell halni. – Öt napjára leütötte valami nagy betegség. És nagy fejes vót a katonaságnál. Aszondta: – Nekem meg kell halni, mert nagy kárt csináltam! – megmondta a felesége, hogy otthon is eztet mondta.

Megdöglött mind a két ló. Mikor má mentek, egyik bele vót fulladva a vízbe, a másikat nem tudták menteni, mer oda vót a gyökérhe hajtva, mert nagy vót a víz. Meg össze vótak békózva, mind a kettőnek egy békóval a lába.

Azt mondja [a nagyhalmági néző]:

– Hozott maga valamit hazunna, hogy mégis valami jel?

– Nincs nekem semmim – mondom –, nem hoztam semmit.

– Adj a zsebkendőj!

Odaadom a zsebkendőt, ráteszi egy könyvre, a zsebkendő sarkából levágott, és ott ígette el. És akkor imádkozott. Aszondta:

– Nem én, se nem magik, ű saját magát fogja tönkretenni és a földbe tenni, mert nagyon nagy kárt csinált! Ezt vissza nem hozhatom.

Nem is kért az tőlem egy lejt se. Azt mondta:

– Ha betelik, ha igaz lesz, maga jöjjön vissza, mondja meg, hogy igazat mondtam vagy nem!

(Körösjánosfalva)

310. Rengetegen vótak nála. Jött egy másik asszony a férjével, ellopták a két gyönyörű lovikat. Aszongya:

– Hány napja?

– Hét.

– Kilenc nap után nem tudok csinálni semmit. Hét napja ha van, holnapra a lovak kell legyenek.

Úgy is vót. (Körösjánosfalva)

311. Akkor mikor velünk történt ez, magiknál [*egy falubeli asszonyhoz fordulva*] a nászasszonyik vagy mit tudom én, hogy vót, a rokonságik, vót a lakodalom náluk. Boros Istványéknál. És ellopták az összes menyasszonyipínt meg a munkakönyvet. Csak megyünk a templomba az urammal, aszongya:

– Álljon meg már, ne siessenek, mer én magukhó jüttem, hallottuk, hogy vótak Halmágyon!

– Igen.

Aszongya:

– Mink is paciltuk.

Én mondtam osztán, hogy így vót, ahogy történt velünk. Aszongya:

– Már reggel, ha nem autóval, motorbiciklivel, de Halmágyon állok meg!

Elmentek. Azt mondja, hogy bedobták... Kérték a munkakönyvet:

– Tudjuk, hogy kinél van, dobd vissza, ha szígyelled visszaadni! Dobd be a kapun, este, mikor nem látja senki!

Mikor aztán elment Halmágyra, ez az öreg mit csinált, mit nem, a rendőrségre kellett elvige a pénzt, és a nászasszonyik vót. Azt mondta ez az ember. (Körösjánosfalva)

312. Akkor még egy jánosfalvi cigán azt mondta, hogy itt Stejn mellett vót egynek, hogy ellopták a lovát, kocsit. A kolektívába. Behordta vele a tengerit, oszt kint hadta a falu végén a kocsit, hámot, lovat. Ellopták a kocsit, hámot, az ember sírt, mert szegén vót. Azt mondja az ember:

– Istenem, mit tudok csinálni? Hát most mit mondanak nekem az irodán, ha én odaállítok? Nekem ideadták – mert kocsis vót a kolektívába –, s hogy se kocsi, sehun sem a ház.

Mondta osztán az egész falubeli nép:

– Te, semmit, menj Halmágyra!

– Hát nincs egy lejem se, még a buszra se nincs pénzem.

Adott neki egyik-másik. Elment. Az öreg ezt kérdezte éntülem:

– Maga – aszongya – nem hallott erről az emberről itt Stejn mellett? Hogy – aszongya – visszavitték a kocsit és a hámot a tetthelyre a faluvégre?
Már reggel ott vót! És ez szentigaz vót. (Körösjánosfalva)

A belényesi jósnő

313. Vót egy öregasszony, és nekem megjósolta, és be is teljesedett, pedig én soha nem hittem abba se. Soha nem felejttem el, egy olyan idős asszony vót, és nem kódult. Hanem csak jött így házakhoz. Megvót ű szokva. Tuca néninek hítták. És akkor ahogy bemész Belényesbe, mingyá jobb kéz felül arra ott lakott. S jött ű házról-házra, ahun meg vót szokva, oszt akkor mindig adtunk neki krumplit, ezt-azt, mindent.

Oszt akkor nekem vót egy nagyon jó barátnőm, a harmadik szomszédba, aki szerette a férjit, de nem engedték, hogy elvegye, és akkor űk megszöktek. És ott lakott a nagymama, és a nagymama befogadta. Na ez nagy szokás vót itt is. Na, és őhöz járt ez a néni. És ahogy jön, aszongya hogy:

– Na gyere, Trézsi, jósoljak neked is!

Mondom:

– Hagyja má, Tuca néni, én úgyse hiszek a jósbán!

– Hát má akárhogy!

– Na – mondom –, jósoljon, úgyse hiszem!

Hát tudja, mit mondok: rakta ű a kártyákat, oszt mondta ő ott a magáét. Csak kijött egy kártya: nékem ott egy sírhant, és mellette térdelt egy férfi. Mindig előttem van. Így le vót térdelve, és ott imádkozott a sírhantnál, hogy meghalt a felesége.

– Na látja, magának keresztes bánatja van!

S akkor vótam én szerelmes. S mondom:

– Hagyja, Tuca néni, ne mondja tovább! Hát maga azt gondolja, hogy én hozzámegyek egy özvegyemberhe – mondom neki –, mikor milyen szerelmes vagyok most?

Na aszongya:

– Én megmondom neked. Hogy te egy özvegyemberhez fogsz férjhez menni!

Nem jutott eszembe. Majd mikor összekerültem a férjemmel: hát tényleg özvegyember vót. És ahogy fel vót úgy öltözve a mikádó kabátba, meg minden, pontosan úgy ismertem meg. Osztan mondtam sokszor a gyerekeknek, hogy: én nem hittem soha a jósbán, és beteljesedett pont rajtam. (Belényessonkolyos)

314. Én nem vótam nála soha, de hallottam akkoriba, a háború után, a fogságba kerültek a fiatalemberek, és nem jöttek haza. Oszta akkor azt mondták, hogy a jósló asszon előhossa a családtagot, aki nincs otthon, hogy hát beszélgessenek vélle. Oszta hallottam én is itt, hogy vótak innét a faluból is, mások is, oszt aszondták, hogy beszéltek. Hogy hogy, én nem tudom. Dehallotta a hangját, direkt. Így mesélték abba az időbe. (Várasfenes)

315. Ha elloptak valakitül valamit, a Rózsi néni megmondta, hogy: eridj oda, mert az lopta el! Úgy vót. (Körösjánosfalva)

316. Valami cigányok ellopták tőlem a lószerszámot. S bementem Belényesbe, osztán ott vót egy öreg néni, az varázsló vót. Mentem, éppen otthon vót, egy öreg néni, a küszöbön vót egy olyan nagy patkó, mint a kezem, lópatkó, s egy nagy kandúrmacska, egy nagy fekete macska... Mondom: itt már csakugyan valami lesz. Aszongya: várjak egy kicsit, hogy takarítsa meg magát, mert takarított a disznó után. Hoz egy csomag kártyát, magyar kártyát. Kérdezi: tudok én magyarul?

– Csak tudok, ha magyar vagyok.

– Magyar maga? Hogy tud így románul?

– Románok között nőttem. Kell tudjak magyarul, románul.

– Na, nyomja le a tetejét!... Nem jól van. Még egyszer!

Mikor harmadjára megnyomtam, ideadja a kártyát, azt mondja, hogy nézzem meg:

– Ezek lopták el magától amit elloptak!

Hát csakugyan annak a cigánynak az ábrája vót komplett, amelyik ellopta. Egy alacsony kis cigány, bajszos, pont amelyik dógozott nálam.

– Na, maga osztán menjen, csináljon amit akar, én ennyit tudok!

Megmutatta. (Belényessonkolyos)

317. Meg Belényesbe is vót egy olyan boszorkány, vagy minek mondták, az a rontó. Annak is vót szógája. Macskája. Az ördög szaladott ki és macskává változott. (Magyarremete)

Mitikus állatok

Sárkány

318. Mikor a taréjos sárkány az égen megjelenik, dögvészt jelent. (Fekete-Körös völgye)

319. Jánosfalván egyszer nagy felhő látszott. Hát a Körösből egyszer csak egy sárkány emelkedett fel. Olyan formája volt, mint egy óriás kígyónak. Megindult az égen nagy viharral s amerre ment, mindent elpusztított. Máskor már fröstökkor nagy felhő kerekedett a Körös felett. A felhőből kivált egy kígyó, lehetett vagy 12 méter hosszú. A merre kígyózott a víz felett, a kövek a Körösből egy-egy hajításnyira is kijöttek utána. Lassanként feljebb szállt, végre a felhők sötétjében eltűnt. (Körösjánosfalva)

320. Mondják, hogy sárkán, mikor nagy vihar van. Aszondták, hogy meglebbent a farka, és ott az erdő is, ahol ű megkanyarította, a sárkány a farkát, ott az erdő mind elborult, ledőlt az egész fa. Ez még nem olyan régen vót, '82-be. (Várasfenes)

Kígyó

A kígyó megszopja a tehenet

321. Még olyant is hallottam, hogy megszopta a tehenet. Ott fogták a tehénél az istállóban. Megszopta a tehenet. (Magyarremete)

A kígyó emberre támad

322. Kollár Sáríkának az apja a bojtosba magyarázta, hogy kaszált, aztán egy nagy hatalmas kígyó össze vót tekeredve, hát elvágta. Nem maradt meg olyan két arasz belőle. Aszongya: más évbe megint megyek kaszáljak, ni, aszongya, megtámad a kígyó, aszongya, pedig nálam a kasza, minden, de úgy ugrott fel a fejem tetejiig, úgy kellett meneküljek, szaladjak, hogy szabaduljak túle. Harapott vóna meg. Elvágta, visszanozott, osztán más évbe megtámadta őt, visszament oda. Igaz vót? (Belényesújlak)

Taréjos kígyó

323. Ezen a vidéken a rézkijó és taréjos kijó szokott járni. A taréjos kígyó rendesen a fa tetején szokott tanyázní. Egyszer egy uraságnál kaszáltak s egy napszámos a forráshoz ment inni. Amint megy, hangot hall. Hát egy fán egy nagy kígyó feltekergerőzve füttyült. A taréja tenyérnyi volt, még pedig csupa gyémántból. Egy bátor kaszás felnyúlt a kaszával, kétfelé vágta. A fejes fele borzasztóan csapkodott, a füvet mind „ledíbolta”. Este az egész környék megvilágosodott a kígyótaréjtól. (Fekete-Körös völgye)

A kígyókő

324. A kígyók gyűlést szoktak tartani. Ilyenkor „kerimbábolnak”, egy lyukas követ csinálnak. Ez a kő nagyon becses, mert aki ezen keresztül fej, annak sok tejet ad a tehene s nem ronthatják meg a tehenet. (Fekete-Körös völgye)

Vadbika

325. Még vadbikát is láttam, mikor csikós vótam egy nyarán. Van itt egy rész, amit úgy mondanak, hogy Vágás teteje vagy Vágás ódala. Ott jött keresztül. Úgy összeszaladtak a lovak csomóba. Mikor az keresztül, aztán kiment a másik erdőbe, a Deregmányra. (Magyarremete)

Medve

326. Elmentünk málnát szedni fel. Ott a málnabokrok olyanok, hogy nem érem el a kezemmel, olyan magasak. Egyik oldalon szedtem a málnát, a más oldalt ette a medve. Két lábra felemelkedve. Mondta a páza, hogy ne szóljunk egy szót se, ő nem bánt minket, se ne hajigáljuk meg, mer nincs semmi gond. Egyik oldalon szedtem a málnát, lefehéredtem, amikor láttam, más oldalon szedte ű a mancsával, a szájával. (Köröstárkány)

Mitikus növény: a vaskü

327. Ha az ember a bal tenyérbe vasküvet húz, akkor minden zárat ki tud nyitni. Ha pedig láthatatlanná akar lenni, akkor ekképpen cselekedjék. Vegye a fekete macska első fekete fiát, azt főzze meg, „bal szivínél van egy porczogó”, ezt vegye be a szájába, ekkor láthatatlanná lesz, s a pénzt elszedheti. (Fekete-Körös völgye)

Gyerekijesztők

328. Megfog a vilfa! Aszondták nekünk, hogy: ne menj a Körözsre, mert megfog a vilfa. Olyan formán festették, mint egy nagy kutya, de a vízben él. (Körösjánosfalva)

329. Hát a múltkor is ijesztettük [a gyereket], mikor mivel. Hát mivel: hogy ha nem alszol, akkor jön a mokus, aszondtuk, oszt elviszem! Megeszen! Kell hallgatni, aludni, csendbe kell lenni, evel ijesztettük őket. (Belényessonkolyos)

330. A Garda-kútná, a farrásná Tárkányba, úgy mandták, veres emberek vannak. Ijesztgettük a fiatalságot. Ha valaki beteg lett, akkor a veres emberek akaszták a bajt. El is hitték, hogy a veres emberek ölnek meg egyéb csúfságokat tesznek. (Kisnyégerfalva)

Eredetmagyarázó hagyományok

A földrengés eredete

331. A világot czethal tartja a hátán, s mikor az a másik oldalára fordul vagy megrázódik, akkor van földrengés. Egyesek szerint több czethal is tartja. (Fekete-Körös völgye)

A pálinka

332. A szőlő és a dahány Isten teremtménye: ugyi, terem. Az nem ördögi mesterség. A pájinka, az igen. Hallattam, ugyi, hogy az ördög elment az emberhez:

– Hallad, te ember, főzzél pájinkát!

Az ember főzett. Tárkányba mast is főzik a pájinkát. Aztán berugott az ember, me hát itta. Ayan lett, mint a disznó. Ezért mandják, hogy ördögi mesterség. (Köröstárkány)

Hiedelmek

Az építőáldozat emléke

333. Én építész vagyok. Aztán ide Tárkányba hány helyt, de nem csak itt Tárkányba, román falukban is, melyik mester csinálta, felírtak egy pappírra, az milyen pénz vót, csak belétték egy üvegbe, le kellett ízéljék, belétenni a falba, a fundációba. (Köröstárkány)

334. Hát a románoknál van úgy, hogy mikor csináltuk a fundációt, mikor az első követ tettük, akkor elhítták a papot is. Az imádkozott. Akkor megöltek egy fekete csirkét, egy kendermagost, meg egy fehér csirkét, hármat. Azokat be kellett tegyük, belé a málterbe, aztán alá kellett tenni a kű alá, osztán rá a küvet. Az vót régen. Itt fenn: Pantasé, Ciganyésd, Fakasésd... ezek. Ez szokás vót a románoknál. A pap osztán imádkozott. Megáldotta mind a négy sarkot, szenteltvízzel meglocsolta mind a négy sarkot, s mind a négy saroknál imádkozott. Ez vót régen. De mostanában már nem csinálják. (Köröstárkány)

A házak kék színe

335. Én a babonás világból csak annyit tudok, amit én tudok mondani, hogy régen a faluk is mind tiszta kékre vótak meszelve, a házak. Babonás világ. Ugye, nem tudják, hogy miért vót? Azért, mert az jó szellem, mert mikor tiszta az égbolt, szép kék, akkor a jó szellem jár. Az a jó szellemet jelenti. (Köröstárkány)

Álhiedelemmondák

Az ősz pap

336. Édesapámtól egyszer hallottam, hogy valami kiránduló kijött, és kiment oda ki [a Bélavárhoz]. És ott vót egy másik bácsi innét, olyan haja vót, mint nekem, fehér, már öreg bácsi kint. És aki kiment oda, ilyen turistaféle, az eltévedt. Aztán a bácsit meglátta, s ő azt gondolta, hogy az ősz pap kijött. Akkor nekiállt szaladni. Ez utána! Lefelé, míg leértek a vízig. (Várasfenes)

337. A fenesi pap leírta Fenes történetit. És arról van könyv. És azt mondja, hogy egy ember jött a juhoktól, hozta a sajtot, és ott a Bélavaránál meglátott, ő azt mondta, egy ősz

papot. És úgy megijedt az ember, Pulik Pista vót, de meghalt az az ember má, és úgy megijedt, hogy nekiállt szaladni, még a csomagját is ott hadta. Mer nagyon megijedett, mer gondolta, hogy ott van, a Bélavárától jött ki az az ősz pap. És az ember szaladt, nem állt meg, ijedtébe egész hazáig. És a pap jött utána, és mondta:

– Álljon meg, bácsi, ne féljen! Álljon meg!

És aztán kiderült: előtte való nap vótak ott üdülni valami papok, és egy beszívott, és ott elaludt. És az volt ott, és ez az ember úgy megijedt, hogy gondolta, hogy onnan jött ki valami ősz pap. (Körösjánosfalva)

A boszorkány

338. Ez alyan igaz, mint ahagy itt ülök. Az egyik ember újév ijszakáján kimene a kertek aljára a farrásha. Kellett vóna neki egy kis pénz dahányra. Gandalta, mán csak megpróbálja, hátha szerencséje lesz a kincssel. Vitte magával a pakrócat, hogy azt teríti a lángra, mer hogy a kincsnél felcsap újév éjszakáján a láng. Hiába várta.

Ótán ahagy jütt visszafelé, a kertajtóná, mer fanatt kerítésük vót, a vessző beléakadt a kabátjába, ugvi húzta a ruháját hátulról. Jütt vóna és nem tudatt. Jaj, úgy megijedett, hogy a rassz fogta meg, úgy hogy csupa sápadt vót, mika beírt a házba. Azt hitte, hogy baszarkány fogja. (Kisnyégerfalva)

A farkasember

339. Volt egyszer egy öreg gazdának két fia meg egy szolgálja. Ez az öreg gazda nagyon fukar volt, és mindig azon törte a fejét, hogyan tudná a szegényeket becsapni, pedig mindene megvolt, földje, disznója, marhája. Az év elteltével azt mondta a szolgának:

– Nem sok az a pénz, ami neked jár, kössünk egyezséget. Azt mondják, bátor fiú vagy, fogadjunk valamibe.

– Mibe – kérdezte a szolga.

– Hát ide figyelj! Itt van ez két szép ló, neked adom, az évi fizetésedet is megkapod, ha elmegy éjjel 12 órakor a boszorkányok tanyájára, és elhozod a kést, ami az ottani ház mestergerendájába van beleütve. Ha nem hozod el, nem kapsz semmit.

A szolga elfogadta az egyezséget, és mindketten örülni kezdtek. A szolga azért, mert bízott a bátorságában, a fukar gazda meg azért, mert azt hitte, hogy nem kell kifizetnie a szolgának az évi járadékot.

A fukar gazda megparancsolta a fiainak, amikor a szolga nem hallotta, hogy tartásák fenn szóval a szolgát, amíg ő elmegy a boszorkánytanyára, s ha tizenegyet üt az óra, engedjék el. Mire odaér, tizenkettő. Úgy is történt.

A fiúk fenntartották a szolgát, a fukar gazda pedig elment a boszorkánytanyára, és beverte a kését a mestergerendába. Aztán farkasbőrbe bújt, és várta a szolgát, hogy megfélelem-

lítse. Jött is az éjjél körül, de nem ijedt meg, hanem óvatosan kikerülte a farkast, és ment tovább a maga útján. Na, nem baj, gondolta a fukar gazda, majd megijed a tanyánál! Ha pedig nem, majd csinál vele valamit, ha visszatér az úton. Mikor a szolga a tanyához ért, gyufát gyújtott és keresni kezdte a kést a szobában. Hát csakugyan ott volt a gerendába szúrva. Kihúzta, a csizmájába dugta, és vidáman indult hazafelé. Alighogy a keresztúthoz ért, a farkasbőrbe bújt fukar gazda elibe állott, és megfenyegette:

– Hogy mersz te azon az úton járni éjjel 12 órakor, ahol a boszorkányok meg a farkasok járnak?

És megragadta a fiút, hogy ölje meg. De a szolgának se kellett több, kihúzta a csizmaszárából a kést, és leszúrta a gazdát, anélkül, hogy tudta volna, kicsoda. Hazavitte a kést szaporán, és kérdezte a két fiútól, hol az öreg gazda. Azok meg azt kérdezték, hogy nem látta-e a gazdát az úton.

– Nem láttam én bizony – mondta –, csak egy farkasbőrbe bújt boszorkányt láttam a keresztútnál, le is szúrtam mindjárt!

A fiúk egymásra néztek és megijedtek.

– Nem a boszorkány volt az, te szolga, hanem a mi apánk!

A fiúk ott találták meg a fukar gazdát a keresztútnál, meghalva. A bíróság pedig a bátor szolgának rendelte a két szép lovat meg az évi fizetést. (Magyarremete)

FALUCSÚFOLÓ TÖRTÉNETEK

Történetek a magyarremeteiekről

A templomtoronyba felhúzott bika

340. A remeteiek temploma leégett, mert zsindelyből volt a teteje. Hogy ne kerüljön sokba, az új templomot szalmával fedték be. Hát atyámfia, kinőtt belőle a búza. Mit csináljanak? Egy gyűlésen elhatározták, hogy felhúzzák a bikát a tetőre, hadd legelje le. Megkötötték a bika nyakát, úgy húzták fel csigával. Az egyik elkiáltotta magát:

– Húzzad, Gyurk, mee kanyarint!

De azért kanyarintott, mert fulladt már. (Belényessonkolyos)

341. Meg aztán mikor Remetén felhúzták a bikát a toronba! Remetén. Hát az a templom a török időkbe... a törökök építették a református templomot. A török időkbe a törökök, megvannak a képek is ott. Nahát osztán elkopott a tetőzet, meg minden, oszt ott kinőtt a fű. A torony tetején kinőtt a fű. És akkor há micsináljanak? Aszondták, hogy húzzák fel a bikát, hogy egye meg a fűvet onnan a torony tetejéről. Hát persze, felmászott oda, oszt ott húzta, a másik letről kiáltotta neki:

– Húzzad, Soma, már kanyarint!

Osztán így maradt rá: húzzad, Soma, már kanyarint! (Körösjánosfalva)

342. Csúfság vót az. Hát aszondták, hogy: remetei pupuzák, felhúztátok a toronba ja a bikát! (Köröstárkány)

A megfőzött búbosbanka

343. A remeteiekrül van még, a búbosbanka. Aszongyák, hogy megették annak a búbosbankának a húsát. Oszt akkor arra vannak is. Tavasszal kiabálja: pu-pu-pu! Azért is haragudtak nagyon, kiabálták nekik: pu-pu-pu! Háp-háp-háp! (Körösjánosfalva)

344. Valaki megfogta a pupuzát, s egy remetei román ember elcsalta tőle, hogy ő majd megfőzi, megeszi. Úgy is tette. De miután megette, így kiáltott fel:

Zama a fost cum a fost.

Dar carnea chiar pute a fost!

[A leves olyan volt, amilyen volt,

De a hús nagyon búbos volt!]

Azóta csúfolják a remetei embereket pupuzának. Meg így kiabálnak utánuk: pu-pu-pu, hap-hap-hap! (Belényessonkolyos)

A mezgédi csorda

345. Letelepdedtek a gólyák a legelőre, s a remeteiek azt hitték messziről, hogy a mezgédi borjúcsorda. Elmentek a bírójukhoz panaszkodni, hogy a mezgédiek megint a remetei határban legeltetnek. A bíró azt mondta nekik:

– Hajtsátok be a csordát, ne törődjete vele!

Kimentek a remeteieka csordáért, s hát látják, hogy a csorda mind elrepül. (Körösjánosfalva)

Az egerésző csikó

346. A remeteiek arról híresek, hogy bezárták a csikót az egerekhez, hadd fogja meg őket. De az egerek nem is törődtek vele, mind megették az ételt. (Belényessonkolyos)

A megmuzsikált málé

347. A remeteiek arról híresek, hogy bandaszóval kísérték a málét a kemencébe. (Belényessonkolyos)

Történetek a köröstárkányiakról

A felpofozott kotlós

348. A tárkányiak rendes, takaros emberek, de azt beszélnek róluk, hogy egyszer krump-lit tettek a kotló alá, és várták, hogy keljen ki már a kiscsirke. Mikor nem kelt ki, megpo-fozták a kotlót. (Belényessonkolyos)

A húsvéti kutyahús

349. A tárkányiakat úgy csúfolják, hogy: hum, hum! Mert volt régen egy tárkányi hen-tes, aki állítólag kutyahúst árult a mészárszékekben. (Várasfenes)

350. Azt mondták, a tárkányiak megették a Bodri-húst. Azér, mert aszondták, hogy húsvétra vágta a bárányokat. Vót egy hentes, aki vágta a bárányt. És elfogyott a bárány, nem vót több, levágta a kutyát. Oszt eladta azt is. Hát akinek a kutyahús jutott, főzték a levest, osztán nagyon zavaros vót, nagyon habos. Akkor:

– Te János, én nem tudom, milyen húst hoztál? Hát ez olyan habos, hogy nem hever a fazékban!

Hát elmentek a henteshez oda, oszt nem vót meg a kutya. Onnan jöttek rá, hogy levág-ta a kutyát, oszt azt adták el. (Körösjánosfalva)

Jegyzetek

1. In Györffy István, 1986. 22. – 1913-as gyűjtés.
2. Köteles Gergely Terézia, 1984. In *Bihari népmondák*, 1995. 102. – Fábíán Imre gyűjtése. Ugyancsak Belényesújlakról közli e mondát Mezey Tibor is (1996. 14.).
3. In Györffy István, 1986. 22. – 1913-as gyűjtés.
4. In K. Nagy Sándor, 1884. I. 240.
5. Bunti Oláh Teréz, 2008.
6. Oláh István, 2008.
7. Erdei Mihály Buntóka, 1957. In Kun József, 1998. 75–76. Lásd még: Szabó László, 2004. 28–29. A Bélavár IV. Béla-féle alapítási hagyományának további említései: Várasfenes (Fényes Elek, 1851. II. 15.); Belényesújlak, Köröstárkány, Várasfenes (saját gyűjtés, 2008).
8. Szilágyi István, 1957. In Kun József, 1998. 78.
9. In Mezey Tibor, 1996. 14.
10. Bunta Ferenc, 2008.
11. Szatmári István Finyi, 2008.
12. L. Bunta Mihály, 1957. In Kun József, 1998. 73.
13. Boros Teréz, 1971. In Uo., 74.
14. Uő, 1971. In uo.
15. In *Nagyvárad*, 1881. 182. szám, 1.
16. Erdei János, 2000.
17. N. N. idős férfi, 1989.
18. Molnár Mihály, 2008.
19. Boros István, 2008. E narratív típus további környékbeli előfordulásai: Belényesújlak, Körös-jánosfalva, Köröstárkány – 2 (saját gyűjtések, 2008).
20. Oláh István, 2008.
21. Mikló Ferenc, 2008.
22. Boros István, 2008.
23. Oláh István, 2008. Típuszáma: AaTh 921 F*.
24. Egyed Teréz, 2008.
25. Bunti Oláh Teréz, 2008.
26. Bunta Sándor, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 19.
27. Matyi Róza, 1959. In Kun József, 1998. 79.
28. Szatmári István Finyi, 2008. Ugyancsak tőle lásd még: *Bihari népmondák*, 1995. 105.
29. Bunti Oláh Teréz, 2008.
30. Csarabi Egyed Erzsébet, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 108–109.
31. Szilágyi István, 1957. In Kun József, 1998. 78–79.
32. In Györffy István, 1916. 89.
33. Borbély Boros János, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 104.
34. Boros István belényesújlaki református lelkész közlése, 2008.
35. In Györffy István, 1986. 78. – 1913-as gyűjtés.
36. N. N. középkorú nő, 1989. Két szövegváltozatban is feljegyezve.
37. Molnár Mihály, 2008. A magyarremetei templom török eredetét Körös-jánosfalván is említették.
38. Köteles János, 2008.

39. Balla István, 2008. Lásd még: *Bihari népmondák*, 1995. 108. „Imám kő”, „Imám pataka” helyneveket említ Belényesújlakról már Pesty Frigyes helynévtára is (Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye I., 88.; Pesty Frigyes, 1996. I. 83.).
40. Zugya János, 2008.
41. Márton Teréz, 2008.
42. Mikló Teréz, 2008.
43. Molnár Mihály, 2008.
44. Balla Erzsébet, 2008. E hagyomány további helybeli említései: Belényesújlak (*Bihari népmondák*, 1995. 108.); Belényessonkolyos (Mezey Tibor, 1996. 14.).
45. Fenesi István Gandi, 2008. Egy további köröstárkányi adatközlő is említést tett e hagyományról.
46. Szatmári István Finyi, 2008.
47. Uő, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 106.
48. N. N. idős férfi, 1989.
49. Szatmári István Finyi, 2008.
50. Uő, 2008.
51. In Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye I., 474b. Lásd még: Pesty Frigyes, 1996. I. 75.
52. Páll György, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 94.
53. Szatmári István Finyi, 2008. Olvasmányélmény nyomán elbeszélve.
54. Bunta Ferenc, 2008.
55. Mikló Ferenc, 2008.
56. Mikló Teréz, 2008.
57. Uő, 2008.
58. Uő, 2008.
59. Kovács András, 2008.
60. Szatmári István Finyi, 2008.
61. Antal Teréz, 2008.
62. Bunti Oláh Teréz, 2008.
63. Mikló Ferenc, 2008.
64. Szatmári István Finyi, 2008.
65. Bunti Oláh Teréz, 2008.
66. Mikló Teréz, 2008.
67. Balla István, 2008.
68. Szatmári István Finyi, 2008.
69. Balla István, 2008.
70. Boros István belényesújlaki református lelkész közlése, 2008.
71. N. N. középkorú férfi, 2008.
72. Bunti Oláh Teréz, 2008.
73. Molnár Mihály, 2008. Két szövegváltozatban is feljegyezve tőle.
74. Zsugya János, 2008.
75. Szatmányi Kispeti Erzsébet, 2008.
76. Szatmári István Finyi, 2008. E tömeggyilkosságról Belényesújlakon is megemlékeztek.
77. Bunti Oláh Teréz, 2008.
78. Oláh Teréz, 2008.
79. Balla István, 2008.
80. Oláh István, 2008. Ugyanezen hagyományra utal: *Bihari népmondák*, 1995. 244.

81. Uő, 2008.
82. Oláh Teréz, 2008.
83. Palkuc János, 2008.
84. Oláh István, 2008.
85. Benedek Teréz, 2008.
86. Köteles János, 2008.
87. Molnár Mihály, 2008.
88. Molnár Julianna, 2008.
89. Egyed Mihály, 1972. – Szabó Anikó gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 33. Lásd még: Mezey Tibor, 1996. 9.
90. Boros István, 2008.
91. Szatmári István Finyi, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 50.
92. Antal Ferenc, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 50.
93. Mikló Ferenc, 2008.
94. Barka Bunta Júlia, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 115. Lásd még: Mezey Tibor, 1996. 14.
95. Oláh István, 2008.
- *
96. Balogh Eszter, 1984. – Balogh Mihály gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 75–76. Lásd még: Mezey Tibor, 1996. 10–13.
97. Szabó János, 1957. In Kun József, 1998. 72.
98. Fenesi Csukás János, 1996. Édesanyjától hallotta a verset. In Egyed Katalin, 1996. 4.
99. Oláh Erzsébet, 2008.
100. Maris Balla Erzsébet, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 105.
101. Szabó Mihály, 1957. In Kun József, 1998. 72.
102. Egyed Júlia, 1957. In uo. 71.
103. Marci Szatmári Eszter, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In uo. Lásd még: Mezey Tibor, 1996. 13.
105. Oláh István, 2008.
106. Boros István belényesújlaki református lelkész közlése, 2008. Két szövegváltozatban feljegyezve.
107. Szabó János, 1957. In Kun József, 1998. 77.
108. Szatmári Zoltán, 1957. In Uo., 73.
109. Kollár Sára, 2008.
110. Márton Teréz, 2008.
111. Fenesi István Gandi, 2008.
112. Palkuc János, 2008.
113. Boros István, 2008.
114. N. N. idős férfi, 1989.
115. Egyed Péterné, 1985. In Bosnyák Sándor, 2001. 441.
116. Balla István, 2008.
117. Oláh István, 2008. A Bélavár és belényes közötti alagút további említései: Köröstárkány – 2, Várasfenes (*Bihari népmondák*, 1995. 112., 112–113., 115.; Belényessonkolyos – 2, Kisnyégerfalva, Köröstárkány – 2 (saját gyűjtések, 2008).
118. Boros István, 2008. További, a Fekete-Körös fölött átívelő hídról szóló hagyomány: Belényessonkolyos (*Bihari népmondák*, 1995. 26.).
119. Köteles János, 2008.

120. Boros István belényesújlaki református lelkész közlése, 2008.
121. Balla Eszter, 2008.
122. Uő, 2008.
123. Bunta Ferenc, 2008.
124. Kollár Sára és Balla Erzsébet, 2008. E hiedelem további előfordulásai: Belényessonkolyos (*Bihari népmondák*, 1995. 77.); Belényesújlak (saját gyűjtés, 2008).
125. Balla Eszter, 2008.
126. Köteles János, 2008.
127. Balla Eszter, 2008.
128. Benedek Teréz, 2008.
129. Oláh István, 2008. E hagyomány városfenesi említése: *Bihari népmondák*, 1995. 49.
130. Köteles Gergely Teréz, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 214.
131. Kiss István, 1957. In Kun József, 1998. 76.
132. Szatmári István Finyi, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 20. Lásd még: Mezey Tibor, 1996. 6.
133. Palkuc János, 2008.
134. Mátyás István, 1773. – a városfenesi református egyház levéltárának feljegyzése. In Györffy István, 1986. 25–26.
135. Rajkó Oláh István, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 26. Lásd még: Mezey Tibor, 1996. 6.
136. Szatmári István Finyi, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *uo.* 27.
137. Palkuc János, 2008. E magyarázatot lásd még. *Bihari népmondák*, 1995. 30.
138. Balla István, 2008.
139. Balla Erzsébet, 2008. Ugyancsak Belényesújlakon gyűjtötte e mondát Fábián Imre is (*Bihari népmondák*, 1995. 48.).
140. Csarabi Egyed Erzsébet, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 41.
141. Mester Erzsébet, 1984. – Miklós Éva gyűjtése. In *uo.* 66–67.
142. Mikló Ferenc, 2008.
- *
143. In Pesty Frigyes, 1864. Bihar vármegye I., 87b–88a. Lásd még: Pesty Frigyes, 1996. I. 83.
144. Balogh Eszter, 1984. – Balogh Mihály gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 212.
145. Finyi Szatmári Mihály, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *uo.* 212–213.
146. Palkuc János, 2008. E monda további előfordulásai: Belényessonkolyos (*Bihari népmondák*, 1995. 213.); Belényessonkolyos, Belényesújlak (saját gyűjtések, 2008).
147. In Györffy István, 1916. 87.
148. In *uo.*
149. Palkuc János, 2008.
150. Fenesi István Gandi, 2008.
151. Palkuc János, 2008.
152. Kovács András, 2008.
153. Balla Eszter, 2008.
154. Molnár Julianna, 2008.
155. Palkuc János, 2008.
156. Oláh Teréz, 2008.
157. Molnár Mihály, 2008.

158. Oláh István, 2008.
159. In Györffy István, 1916. 84.
160. Antal Teréz, 2008.
- *
161. Bunta Ferenc, 2008.
162. Benedek Teréz, 2008.
163. Boros Veres Lajos, 1959. In Kun József, 1998. 116–117.
164. Uő, 1959. In Uo., 118.
165. Köteles Péter, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 181.
166. Erdei János, 2000.
167. Molnár Mihály, 2008.
168. Bíró Gyulai Ferenc, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 199–200.
169. Erdei Mihály Buntóka, 1957. In Kun József, 1998. 116.
170. Barka Bunta Erzsébet, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 198–199.
171. Szabó Mihály Szakács, 1957. In Kun József, 1998. 113–114.
172. Gábor János és Szabó János, 1957. In uo. 115.
173. Márton Teréz, 2008.
174. Rajkó Oláh István, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 200. Csircsel társairól lásd még: Belényesújlak (Kun József, 1998. 141–142.).
175. Sferle János, 1957. In Kun József, 1998. 142–143.
176. Barka Bunta Erzsébet, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 201.
177. Szabó János, 1957. In Kun József, 1998. 143.
178. Erdei Mihály Buntóka, 1957. In uo. 77.
179. Márton Teréz, 2008.
180. Erdei János, 2000. Két szövegváltozatban. További Fekete-Körös völgyi betyármondák: Belényesújlak (Kun József, 1998. 129–135.); Gyanta – 7 (uo. 119–121., 135–139.).
- *
181. In Györffy István, 1916. 88.
182. Szatmári István Finyi, 2008.
183. Egyed Ferenc, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 136.
184. In Szabó László, 2004. 27.
185. Finyi Szatmári Mihály, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 118. Lásd még: Mezey Tibor, 1996. 14.
186. In Györffy István, 1916. 88.
187. Barka Bunta Júlia, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 120.
188. Fenesi István Gandi, 2008.
189. In Györffy István, 1916. 88.
190. In uo.
191. Egyes Mihály, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 122.
192. Márton Julianna, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In uo. 121.
193. Zsuskasára Vura Julianna, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In uo.
194. Borbély Boros János, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In uo. 122.
195. In Györffy István, 1916. 88.
196. Finyi Szatmári Ferenc, 1986. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 137–138.
197. In Györffy István, 1916. 89.

198. Barka Bunta Júlia, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 131.
199. In Györffy István, 1916. 88.
200. Egyed Mihály, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 130–131.
201. In Györffy István, 1916. 88.
202. Oláh István, 2008.
203. In Györffy István, 1916. 89.
204. In Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára – a továbbiakban: EA – 4417/1. – Roska Márton gyűjtése, 1949.
205. Köteles János, 2008.
206. Balla István, 2008.
207. N. N. idős férfi, 1989.
208. Szatmári István Finyi, 2008.
209. Uő, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 118.
210. Mikló Ferenc, 2008.
211. Boros István, 2008.
212. Bíró gyulai Ferenc, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 132.
*
213. Petrikó Szatmári Erzsébet, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 238.
214. Balla Eszter, 2008.
215. Oláh Teréz, 2008.
216. Oláh István, 2008.
217. Mikló Teréz, 2008. Az „üstekes csillag”-ot említi már Györffy István is (1916. 83.).
218. Antal Teréz, 2008.
219. Balla Eszter, 2008.
220. Oláh Erzsébet, 2008.
221. Boros István, 2008.
222. Oláh Erzsébet, 2008.
223. Bunta Ferenc, 2008.
224. Balla Eszter, 2008.
225. In Györffy István, 1916. 87.
226. In uo. 82.
227. In uo. 87.
228. Fenesi István Gandi, 2008.
229. Boros István, 2008.
230. In Györffy István, 1916. 83.
231. Fenesi István Gandi, 2008.
232. In Györffy István, 1916. 82.
233. In uo.
234. Fenesi István Gandi, 2008.
235. Egyed Péterné, 1985. In Bosnyák Sándor, 2001. 87.
236. Boros István, 2008.
237. Márton Teréz, 2008.
238. Egyed János, 1954. In Kun József, 1998. 23–24.
239. Tenkő József, 1957. In uo. 25.
240. Kiss Emília, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 79.

241. Mester Erzsébet, 1984. – Németh Borbála gyűjtése. In Uo., 79–80.
242. Oláh István, 2008.
243. Molnár Mihály, 2008.
244. In Györffy István, 1916. 82.
245. Fenesi István Gandi, 2008.
246. Boros István, 2008.
247. In Györffy István, 1916. 82.
248. Oláh Julianna, 1957. In Kun József, 1998. 431.
249. Egyed Mihály, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 224.
250. Zsuskasára Vura Julianna, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In uo. 219.
251. Barka Bunta Júlia, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In uo. 222.
252. Oláh István, 2008.
253. Fenesi István Gandi, 2008.
254. Mikló Teréz, 2008.
255. Oláh István, 2008.
256. Boros István, 2008.
257. Fenesi István Gandi, 2008.
258. In Györffy István, 1916. 81. Egy további helyen kutya-alakváltozást is említ.
259. Balla István, 2008.
260. Palkuc János, 2008.
261. Oláh Erzsébet, 2008.
262. Szatmári István Finyi, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 221. Lásd még: Mezey Tibor, 1996. 18.
263. Egyed Teréz, 2008.
264. Fenesi István István Gandi, 2008.
265. Oláh Teréz, 2008.
266. Bunta Ferenc, 2008.
267. Mikló Ferenc, 2008.
268. Fenesi István Gandi, 2008.
269. In Danielisz Endre, 2006. 32. – 1945–1946-os gyűjtés.
270. Benedek Teréz, 2008.
271. Molnár Mihály, 2008.
272. In Györffy István, 1916. 86.
273. In uo.
274. In uo.
275. In uo. 84.
275. In uo. 85.
276. In uo. 81.
277. In Danielisz Endre, 2006. 32. – 1946-os gyűjtés.
278. In Györffy István, 1916. 84.
279. In uo.
280. Oláh Julianna, 1957. In Kun József, 1998. 430.
281. Kollár Sára, 2008.
282. In Györffy István, 1916. 81.
283. Egyed Teréz, 2008.

284. Oláh István, 2008.
285. Boros István, 2008.
286. Oláh István, 2008.
287. Barka Bunta Júlia, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 220.
288. Egyed Mihály, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *uo.* 219–120. E hagyomány további környékbeli feljegyzései: Fekete-Körös völgye (Györffy István, 1916. 81.); Köröstárkány (Danielisz Endre, 2006. 32. – 1946-os gyűjtés); Belényessonkolyos (Mezey Tibor, 1996. 17.); Köröstárkány, Várrasfenes (Kun József, 1998. 431–432.).
289. Barka Bunta Júlia, 1984. – Fábíán Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 220.
290. In Danielisz Endre, 2006. 32. – 1946-os gyűjtés.
291. In Györffy István, 1916. 81.
292. In *uo.*
293. Gergely István, 1958. In Kun József, 1998. 28–30.
294. Oláh István, 2008.
295. Boros István, 2008.
296. In Danielisz Endre, 2006. 32. – 1946-os gyűjtés.
297. Bunta Ferenc, 2008.
298. In Györffy István, 1916. 81–82.
299. Bunta Ferenc és Fenesi István Gandi, 2008.
300. In Györffy István, 1916. 82.
301. In *uo.*
302. In *uo.*
303. Molnár Mihály, 2008.
304. Molnár Julianna, 2008.
305. Balla Eszter, 2008.
306. Egyed Teréz, 2008.
307. Uő, 2008.
308. In Györffy István, 1916. 86.
309. Oláh Teréz, 2008.
310. Uő, 2008.
311. Uő, 2008.
312. Uő, 2008.
313. Bunti Oláh Teréz, 2008.
314. Boros István, 2008.
315. Oláh István, 2008.
316. Palkuc János, 2008.
317. Molnár Julianna, 2008.
318. In Györffy István, 1916. 82.
319. In *uo.*
320. Boros István, 2008.
321. Molnár Mihály, 2008.
322. Balla István, 2008.
323. In Györffy István, 1916. 82–83.
324. In *uo.* 83.
325. Molnár Mihály, 2008.

326. Bunta Ferenc, 2008.
327. In Györfly István, 1916. 89.
328. Oláh István, 2008.
329. Oláh Erzsébet, 2008.
330. Szatmári István Finyi, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 234–235.
331. In Györfly István, 1916. 83.
332. Barka Bunta Júlia, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 120. Lásd még: Mezey Tibor, 1996. 17.
333. Fenesi István Gandi, 2008.
334. Uő, 2008.
335. Uő, 2008.
336. Boros István, 2008.
337. Egyed Teréz, 2008. E történetet lásd még: Várasfenes (*Bihari népmondák*, 1995. 121.); Várasfenes (Szabó László, 2004. 29–31.).
338. Egyed Mihály, 1984. – Fábián Imre gyűjtése. In *Bihari népmondák*, 1995. 127.
339. Kenderesi József, 1959. In Kun József, 1998. 26–27.
- *
340. Szilágyi István, 1959. – Kun József gyűjtése. In EA 18449/32. Típuszáma: MNK 1210*I.
341. Oláh István, 2008. Típuszáma: lásd az előző szöveget.
342. Antal Teréz, 2008.
343. Oláh István, 2008.
344. Szilágyi István, 1959. – Kun József gyűjtése. In EA 18449/26.
345. Kádár Mária, 1959. – Kun József gyűjtése. In uo. 30. Típuszáma: AaTh 1319 M*.
346. Petrikó Ferenc, 1959. – Kun József gyűjtése. In uo. 28. Típuszáma: MNK 1319 S*.
347. Uő, 1959. – Kun József gyűjtése. In uo. 29. Katalogizálatlan típus.
348. Uő, 1959. – Kun József gyűjtése. In uo. 20. Típusképlete: MNK 1284*II. + MNK 1310VI*.
349. Miklós József Kisó, 1971. – Kun József gyűjtése. In uo. 23.
350. Oláh István, 2008.

Irodalom

- Aarne, Antti-Thompson, Stith: *The Types of the Folk-Tale*. Folklore Fellows Communications 184. Helsinki, 1961.
- Bihari Anna: *Magyar hiedelemmonda katalógus*. Budapest, 1980.
- Bihari népmondák*. (Közzéteszi: Faragó József és Fábíán Imre.) Nagyvárad, 1995.
- Bihari népmondák*. (Közzéteszi Faragó József és Fábíán Imre.) Második, bővített kiadás. Nagyvárad, 2001.
- Bosnyák Sándor: *1100 történeti monda*. Folklor Archívum 20. Budapest, 2001.
- Böszörményi Géza: *A jánosfalvi nyelvjárás*. Budapest, 1906.
- Danielisz Endre: Köröstárkány népköltészetéből. In *Biharország népi világa*. Nagyvárad, 2006. 9–34, (1945–1946-os gy.)
- Egyed Katalin: Monda a Pontoskőről. In *Partium*, 1996/3. 4.
- Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*. I–IV. Pest, 1851.
- Füvessy Anikó: A boszorkány azonosítása Szent György nap előtt talált kígyófej segítségével. In *Néprajzi Látóhatár*, 1993, 91–99.
- Füvessy Anikó: Igézés és gyógyítása a Fekete-Körös vidékén. In *Varia Ethnographica et Folcloristica Ujváry Zoltán 65. születésnapjára*. (Szerk. Szabó László–Keményfi Róbert.) Debrecen, 1997a. 48–56.
- Füvessy Anikó: Nézéssel való rontás (igézés) és gyógyítása a Fekete-Körös vidékén. In *Néprajzi Látóhatár*, 1997b. 560–568.
- Györffy István: *A Fekete-Körös völgyi magyarság települése*. Budapest, 1914.
- Györffy István: Babonás hiedelmek és szokások a feketekörös-völgyi magyaroknál. In *Ethnographia*, 1916. 81–89.
- Györffy István: *A Fekete-Körös völgyi magyarság*. Budapest, 1986.
- Keményfi Róbert: Etnikai ütközőzóna Várasfenesen. In *Néprajzi Látóhatár, ?.....*
- Keményfi Róbert: *Etno-kulturgeográfiai vizsgálatok két magyar–román faluban*. Folklor és etnográfia 84. Debrecen, 1994.
- Keszeg Vilmos: *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely, 1999.
- Kósa László: *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Debrecen, 1991.
- Kósa László–Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest, 1983.
- Kun József: Név- és falucsúfolók, ragadványnevek. (Kézirat, 1940–1971). In *Néprajzi Múzeum Ethnológia Adattára 18449*.
- Kun József: *A tárkányi sudár torony*. (Fekete-Körös-völgyi folklór.) Miskolc, 1998.
- László Gyula: *A Szent László-legenda középkori falképei*. Budapest, 1993.
- Magyar Zoltán: A Kolozsvári testvérek váradi királysobrai. In *Századok*, 1995/5. 1155–1166.
- Magyar Zoltán: *“Keresztény lovagoknak oslópa”*. Szent László a magyar kultúrtörténetben. Budapest, 1996.
- Magyar Zoltán: *Szent László a magyar néphagyományban*. Budapest, 1998a.
- Magyar Zoltán: *Báthori Endre alakja az erdélyi néphagyományban*. Kolozsvár, 1998b.
- Magyar Zoltán: A bihari Szentjobb népi hagyományköre. In *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1997–1998*. Debrecen, 1999. 341–353.

- Magyar Zoltán: *Torna megyei népmondák*. Magyar Népköltészet Tára I. Budapest, 2001.
- Magyar Zoltán: *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák*. Magyar Népköltészet Tára III. Budapest, 2003a.
- Magyar Zoltán: A rekegő hiedelemköre a hárompataki (gyimesi csángó) folklórban. In *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán*. (Szerk.: Tomisa Ilona–Magyar Zoltán.) Budapest, 2003b. 105–139.
- Magyar Zoltán: *Kalotaszegi népmondák*. Magyar Népköltészet Tára V. Budapest, 2004a.
- Magyar Zoltán: *Bucsek József mesél. Kiskovácsvágási mesék és mondák*. (Gömör Néprajza LIX.) Debrecen, 2004b. Debreceni Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke. 150 p.
- Magyar Zoltán: *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*. Marosvásárhely, 2005.
- Magyar Zoltán: Folklore as Historical Memory in the Diaspora. In: *Perspectives of Diaspora Existence. Hungarian Diasporas in the Carpathian Basin – Historical and Current Contexts of a Specific Diaspora Interpretation and Its Aspects of Ethnic Minority Protection*. (Eds.: Balázs Balogh–Zoltán Ilyés.) Budapest, 2006a. 175–183.
- Magyar Zoltán: *Lüderc völgény. Póra Péter meséi – Gyimesfelsőloki népi elbeszélések*. Budapest, 2006b.
- Magyar Zoltán: A folklór mint történelmi emlékezet a szórványban. In *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás*. (Szerk.: Balogh Balázs, Bodó Barna, Ilyés Zoltán.) Budapest, 2007a. 223–227.
- Magyar Zoltán: *A Szilágyság mondahagyománya*. Magyar Népköltészet Tára VII. Budapest, 2007b.
- Magyar Zoltán: *Népmondák a Bekecsalján*. Marosvásárhely, 2007c.
- Magyar Zoltán: *Tetübőr belezna. Ördögösfüzesi népmesék és egyéb történetek*. Marosvásárhely, 2007d.
- Magyar Zoltán: *Népmondák Erdély szívében. Alsó-Fehér megye mondahagyománya*. Magyar Népköltészet Tára VIII. Budapest, 2008a.
- Magyar Zoltán: *Így beszéltek Farkasok patakán... Tankó Fülöp Gyugyu történetei*. Marosvásárhely, 2008b.
- Magyar Zoltán: *Csinódi népköltészet. Az Úz-völgyi csángók folklórhagyományai*. Magyar Népköltészet Tára IX. Budapest, 2009.
- Magyar Népmesekatalógus 4. A magyar novellamesék típusai*. (Összeállította és a bevezetőt írta Benedek Katalin.) Budapest, 1984.
- Magyar Népmesekatalógus 6. A rátótiadák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai*. (Összeállította és a bevezetőt írta Kovács Ágnes és Benedek Katalin.) Budapest, 1990.
- K. Nagy Sándor: Bihar-ország. I–III. Nagyvárad, 1884–1886.
- Mezey Tibor: *Hagyományok a Belényesi-medencében. Fekete-Körös menti szokások*. Nagyvárad–Sonkolyos, 1996.
- Pesty Frigyes kéziratok helynévtára 1864-ből. Bihar vármegye I–II. In *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára*. Fol. Hung. 1114.
- Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából 1864. Bihar vármegye I.* (Közzéteszi: Hoffmann István és Kis Tamás.) Debrecen, 1996.
- Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából 1864. Bihar vármegye II.* (Közzéteszi: Hoffmann István és Kis Tamás.) Debrecen, 1998.
- Rogierius: Siralmas ének. In *Thuróczy János: A magyarok krónikája. Rogerius mester: Siralmas ének*. (Fordította Horváth János; a jegyzeteket készítette Zsoldos Attila.) Budapest, 2001. 339–452.
- Szabó László: *Várasfenes községtörténete*. Várasfenes, 2004.
- Szatmári István–Kovács János: *Gyökereim. Köröstárkány bánata és öröme*. Nagyvárad, 2007.
- Szendrey Zsigmond: *Nagyszalontai gyűjtés*. Magyar Népköltési gyűjtemény XIV. Budapest, 1924.

- Szendrey Zsigmond: Tárkányi népköltési gyűjtemény. (Kézirat, 1914–1915) In *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára* 4475.
- Szendrey Zsigmond: Köröstárkányi gyűjtés. (Kézirat, 1916) In *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára*. 2582.
- Thompson, Stith: *Motif-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval, Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*, I–VI. Bloomington, 1955–1958.
- Vámszer Géza: *Szakadát. Egy szebenmegyei magyar szórvány*. Kolozsvár, 1940.

Függelék

A MONDÁK GYŰJTÉSI HELYEI:

Belényes: 51, 115, 235.

Belényessonkolyos: 5, 8, 9, 25, 29, 31, 62, 65, 72, 77, 99, 103, 104, 112, 133, 135, 137, 145, 146, 149, 151, 155, 174, 185, 213, 220, 222, 260, 261, 313, 316, 329, 340, 344, 346, 347, 348.

Belényesújlak: 2, 34, 38, 39, 44, 67, 69, 70, 79, 85, 86, 96, 97, 100, 106, 107, 109, 116, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 138, 139, 141, 143, 144, 153, 162, 165, 172, 175, 177, 192, 205, 206, 214, 219, 224, 240, 241, 259, 270, 281, 293, 305, 322.

Gyanta: 101, 163, 164, 171.

Fekete-Körös völgye: 3, 32, 147, 148, 159, 181, 197, 203, 225, 226, 227, 230, 233, 244, 247, 258, 274, 276, 278, 279, 282, 291, 292, 298, 300, 301, 302, 308, 318, 323, 324, 327, 331.

Körösjánosfalva: 6, 20, 23, 24, 78, 80, 81, 82, 84, 95, 105, 117, 129, 156, 158, 202, 204, 215, 216, 242, 252, 255, 263, 265, 272, 283, 284, 286, 294, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 315, 319, 328, 337, 341, 343, 345, 350.

Köröstárkány: 1, 10, 16, 21, 42, 45, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 66, 92, 93, 94, 102, 108, 111, 123, 142, 150, 160, 161, 166, 168, 170, 172, 176, 180, 186, 187, 188, 189, 190, 195, 196, 198, 199, 201, 210, 212, 217, 218, 223, 228, 231, 232, 234, 245, 248, 251, 253, 254, 257, 264, 266, 267, 268, 269, 273, 275, 277, 280, 287, 289, 290, 296, 297, 299, 326, 332, 333, 334, 335, 342.

Magyarremete: 18, 35, 37, 43, 59, 73, 87, 88, 152, 154, 157, 167, 243, 271, 33, 304, 317, 321, 325, 339.

Kisnyégerfalva: 11, 12, 26, 28, 46, 47, 49, 50, 53, 60, 64, 68, 71, 75, 76, 91, 132, 136, 182, 183, 191, 200, 208, 209, 239, 249, 262, 288, 330, 338.

Várasfenes: 1, 4, 7, 13, 14, 15, 17, 19, 22, 30, 33, 40, 41, 48, 74, 89, 90, 98, 11, 113, 114, 118, 134, 140, 169, 173, 178, 179, 184, 193, 194, 207, 211, 221, 229, 236, 237, 238, 246, 250, 256, 285, 295, 314, 320, 336, 349.

ADATKÖZLŐK

- Antal Ferenc (Nagyvárad, 1929 Köröstárkány) – 1984: 92.
 Antal Teréz (Köröstárkány, 1926) – 2008: 61, 160, 218, 342.
 Balla Erzsébet (Belényesújlak, 1937) – 2008: 44, 124, 139.
 Balla Eszter (Belényesújlak, 1921) – 2008: 121, 122, 125, 127, 153, 214, 219, 224, 305.
 Balla István (Belényesújlak, 1937) – 2008: 39, 67, 69, 79, 116, 138, 206, 259, 322.
 Balogh Eszter (Belényesújlak, 1916) – 1984: 96, 144.
 Barka Bunta Júlia (Köröstárkány, 1918) – 1984: 94, 170, 176, 187, 198, 251, 287, 289, 332.
 Benedek Teréz (Belényesújlak, 1936) – 2008: 85, 128, 162, 270.
 Bíró Gyulai Ferenc (Köröstárkány, 1903) – 1984: 168, 212.
 Borbély Boros János (Várasfenes, 1909) – 1984: 3, 194.
 Boros István (Várasfenes, 1929) – 2008: 19, 22, 90, 113, 118, 211, 221, 229, 236, 246, 256, 285, 295, 314, 320, 336.
 Boros István (Belényesújlak, 1950 Köröstárkány) – 2008: 34, 70, 106, 120.
 Boros Teréz (Várasfenes, 1914) – 1971: 13, 14.
 Boros Veres Lajos (Gyanta, 1883) – 1959: 163, 164.
 Bunta Ferenc (Köröstárkány, 1966) – 2008: 10, 54, 124, 161, 223, 266, 297, 299, 326.
 Bunta Sándor (Kisnyégerfalva, 1971) – 1984: 26.
 Bunti Oláh Teréz (Belényessonkolyos, 1928 Köröstárkány) – 2008: 5, 25, 29, 62, 65, 72, 77, 313.
 L. Bunta Mihály (Kisnyégerfalva, 1922) – 1957: 12.
 Csarabi Egyed Erzsébet (Várasfenes, 1921) – 1984: 30, 140.
 Egyed Ferenc (Kisnyégerfalva, 1951) – 1984: 183.
 Egyed János (Várasfenes, 1910) – 1954: 238.
 Egyed Júlia (Köröstárkány, 1906) – 1957: 102.
 Egyed Mihály (Várasfenes, 1920) – 1972: 89, 191, 200, 249, 288, 338.
 Erdei János (Szilágysomlyó, 1955 Köröstárkány) – 2000: ?????
 Erdei Mihály Buntóka (Várasfenes, 1863) – 1957: 16, 166, 180.
 Egyed Péterné (Belényes, 1927) – 1985: 7, 169, 178.
 Egyed Teréz (Körösjánosfalva, 1922 Várasfenes) – 2008: 24, 263, 283, 306, 307, 337.
 Fenesi Csukás János (Várasfenes, é. n.) – 1996: 98.
 Fenesi István Gandi (Köröstárkány, 1930) – 2008: 45, 150, 188, 231, 234, 245, 253, 257, 264, 268, 299, 333, 334, 335.
 Finyi Szatmári Mihály (Belényessonkolyos, 1915) – 1984: 145, 185.
 Gábor János (Köröstárkány, 1886) – 1957: 172.
 Gergely István (Belényesújlak, 1899) – 1959: 293.
 Gili Petrikó Erzsébet (Belényessokolyos, 1917) – 1984: 104.
 Kádár Mária (Körösjánosfalva, 1900) – 1959: 345.
 Kiss Emília (Belényesújlak, 1962) – 1984: 240.
 Kiss István (Belényesújlak, 1868) – 1957: 131.
 Kollár Sára (Belényesújlak, 1932) – 2008: 109, 124, 281.
 Kovács András (Magyarremete, 1929) – 2008: 59, 152.
 Köteles Gergely Terézia (Belényesújlak, 1913) – 1984: 2, 130.
 Köteles János (Belényesújlak, 1925) – 2008: 38, 86, 119, 126, 205.
 Köteles Péter (Belényesújlak, 1906) – 1984: 165.

- Mátyás István (Várasfenes, 1671) – 1773: 134.
 Matyi Róza (Belényessonkolyos, 1912) – 1959: 27.
 Marci Szatmári Eszter, 1928) – 1984: 103.
 Maris Balla Erzsébet (Belényesújlak, 1909) – 1984: 100.
 Márton Julianna (Belényesújlak, é. n.) – 1984: 192.
 Márton Teréz (Várasfenes, 1928) – 2008: 41, 110, 173, 179, 237.
 Mester Erzsébet (Belényesújlak, 1922) – 1984: 141, 241.
 Mikló Ferenc (Köröstárkány, 1935) – 2008: 21, 55, 63, 93, 142, 210, 267.
 Mikló Teréz (Köröstárkány, 1947) – 2008: 42, 56, 57, 58, 66, 217, 254.
 Miklós József Kisó (Várasfenes, 1912) – 1971: 349.
 Molnár Julianna (Magyarremete, 1950) – 2008: 88, 154, 304, 317.
 Molnár Mihály (Magyarremete, 1915) – 2008: 18, 37, 43, 73, 87, 157, 167, 243, 271, 303, 321, 325.
 Oláh Erzsébet (Belényessonkolyos, 1933) – 2008: 99, 220, 222, 261, 329.
 Oláh István (Körösánosfalva, 1940) – 2008: 6, 20, 23, 80, 81, 84, 95, 105, 117, 129, 158, 202, 216, 242, 252, 255, 284, 286, 294, 315, 328, 341, 343, 350.
 Oláh Julianna (Köröstárkány, 1899) – 1957: 248, 280.
 Oláh Teréz (Körösánosfalva, 1934) – 2008: 78, 82, 156, 215, 265, 309, 310, 311, 312.
 Palkuc János (Belényessonkolyos, 1933) – 2008: 83, 112, 133, 137, 146, 149, 151, 155, 260, 316.
 Páll György (Köröstárkány, 1945) – 1984: 52.
 Petrikó Ferenc (Belényessonkolyos, 1899) – 1959: 346, 347, 348.
 Rajkó Oláh István (Belényessonkolyos, 1902) – 1984: 135, 174.
 Sferle János (Belényesújlak, 1880) – 1957: 175.
 Szabó János (Belényesújlak, 1875) – 1957: 97, 107, 172, 177.
 Szabó Mihály (Gyanta, 1886) – 1957: 101.
 Szabó Mihály Szakács (Gyanta, 1884) – 1957: 171.
 Szatmári Kispeti Erzsébet, Szatmári Finyi Istvánné (Kisnyégerfalva, 1926) – 2008: 75.
 Szatmári István Finyi (Kisnyégerfalva, 1922 Köröstárkány) – 2008: 11, 28, 46, 47, 49, 50, 53, 60, 64, 68, 76, 91, 111, 132, 136, 182, 208, 209, 228, 262, 330.
 Szatmári Zoltán (Köröstárkány, 1886) – 1957: 108.
 Szilágyi István (Belényessonkolyos, 1886) – 1957: 8, 31, 340, 344.
 Tenkő József (Kisnyégerfalva, 1903) – 1957: 239. 40, 74.
 Zsugya János (Várasfenes, 1958) – 2008: 193, 250.

TÁJSZAVAK JEGYZÉKE

Tájszavak	Szogócca (szolga)
Amika (amikor)	Sumán (férfikabát)
Bönkelnek (ordítanak)	Tanálkozott (találkozott)
Buha (bagoly)	Terek, terekék (török, törökök)
Cigánné (cigányasszony)	Tüllik (tőlük)
Csimpolya (furulya)	Vala (volt)
Ecce (egyszer)	Vendli (puska)
Elborítnónk (elborítanánk)	
Farkos csillag (üstökös)	Helynévtár
Fröstök (reggeli)	Arad (Arad)
Fundáció (alap)	Belényes (Beiuş)
Gyármek (legényke)	Belényessonkolyos (Şuncuiş)
Gazunnat (hazulról)	Belényesújlak (Uileacu de Beiuş)
Íccaka (éjszaka)	Bihar (Biharia)
Jűjjetek (gyertek)	Ciganyesd (Tigănesti de Beiuş)
Karingolt (károgott)	Farkaspataka, Farkased (Lupoaia)
Kaska (kosár)	Fűzegy, Figyiz (Fiziş)
Kérdte (kérdzte)	Gyanta (Ginta)
Kerezs (Körös, Fekete-Körös)	Gyepűpataka (Prisaca)
Kijó (kígyó)	Henkeres (Hinchirîş)
Kolektíva (termelőszövetkezet)	Kisnyégerfalva (Grădinari)
Ledíbolta (leverte)	Kistárkány, Tarkaica (Tărcăiţa)
Magáha (magához)	Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Málé (kukurica)	Körösjánosfalva (Ioaniş)
Megett (megevett)	Köröstárkány (Tărcăia)
Mingyán (mindjárt)	Magyarremete (Remetea)
Nuzelló (bajusz)	Mérág (Mierag)
Nyesmadár (meghatározhatatlan fajtájú, részben mitikus madár)	Mézged, Mezgédfalva (Meziad)
Ótán (azután)	Nagyhalmágy (Hălmăgiu)
Pacilta (tapasztalta, átélte)	Nagyvárad (Oradea)
Perszekutar (nyomozó)	Pantasé, Pantasesd (Păntăseşti)
Prezálva (bénulva)	Rózsafalva, Rósia, Biharrósa (Roşia)
Pupujásan (Púposan)	Sólyom, Solyón (Şoimi)
Pupuza (Búbosbanka)	Tejn, Vaskohszilvás (Steii)
Rendezőt (utasítást)	Szombatság (Sâmbăta)
Rítt (sárt)	Tatárfalva, Tatarény (Totoreni)
Soksze (sokszor)	Tenke (Tinca)
Sustár (sajtár, fejőedény)	Tenkeszélplak (Suplacu de Tinca)
Szengyer (Szent György)	Topánfalva (Cîmpeni)
Szűjjelpotvolja (szétveri)	Várasfenes (Finiş)
	Vaskoh (Vaşcău)

Képmelléklet

A Bihar-hegység Belényes felől

A magyarremetei református templom

Magyarremete: a Szent László-legenda lefejezés jelenete

Magyarremete: a magyar szent királyok a református templom középkori falképén

Régi parasztház Belényessonkolyosán

Régi ház és hagyományos kapu Várasfenesen

Balla Eszter (Belényesújlak)

A Pontoskő

Oláh Erzsébet (Belényessonkolyos)

Oláh Erzsébet (Belényessonkolyos)

Fenesi István Gandhi (Köröstárkány)

Molnár Mihály (Magyarremete)

K. Balla István (Belényesújlak)

Oláh Erzsébet mesél (Körösjánosfalva)

Oláh Teréz mesél (Körösjánosfalva)

Oláh Teréz és Gy. Oláh István (Körösjánosfalva)

Körösjánosfalvi adatközlők (Oláh Teréz, Oláh Erzsébet, Egyed Teréz és Gy. Oláh István)